Historisch jaarboek Vlaardingen

1984

HISTORISCH JAARBOEK VLAARDINGEN 1984

Foto voorkant boek:
Geuzenmonument

Foto achterkant boek:
Herdenking geboorte Willem van Oranje, 1933.

Deze uitgave kwam tot stand
dank zij financiële medewerking
van de Gemeente Vlaardingen

HISTORISCH JAARBOEK VLAARDINGEN 1984

een gezamenlijke produktie van
Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen

Historische Vereniging Vlaardingen

achtste jaargang

Zetwerk:
A. P. van Toledo, Schiedam

Reprodukties en druk:
Drukkerij Spin/Van Mantgem BV, Amsterdam

Auteursrecht foto's

voorzover bekend

Roel Dijkstra, Vlaardingen:
blz. 48, 52, 55 en 59.

Ton den Haan, Rotterdam:
blz. 52 boven.

De Havenloods, Rotterdam:
blz. 53.

Henk Koster, Delft:
blz. 57 boven.

H. A. E. Muns, Vlaardingen:
blz. 23, 24, 41, 83 en 84.

Jo Nachtegaal, Vlaardingen:
blz. 58.

Randstad Fotodienst, Rijswijk:
blz. 11, 43, 46, 47, 49, 51, 54, 57 onder, en 61.

Rotterdams Nieuwsblad:
blz. 50.

Cor Vos, Hoogvliet:
blz. 64.

Arie Wapenaar, Vlaardingen:
blz. 7.

Inhoud

7- 10 Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen

11- 12 Historische Vereniging Vlaardingen

13- 16 Streekmuseum Jan Anderson

17- 20 Visserijmuseum

21- 42 Kroniek van Vlaardingen 1933,
door Wil van der Velden-Van Hees

43- 64 Kroniek van Vlaardingen 1983,
door Wil van der Velden-Van Hees

65- 88 Van bloemfabriek tot pelmolen;
anderhalve eeuw molenaarsbedrijf tussen
Galgkade en Westerhoofd,
door E. T. J. Eikema en H. A. B. Neleman

89-102 Vlaardingen tijdens de eerste maanden van
de eerste wereldoorlog,
door drs Cornelis L. Noordhoek

103-121 'Men bedenke dat deze lieden bitter weinig
gewend zijn'; levensstandaard van vissers-
gezinnen in Vlaardingen, 1850-1910,
door drs Dirk J. van der Veen

Openbare verzamelingen waarin de originelen van de afbeeldingen in dit boek zich bevinden, voorzover ze niet van de Gemeentelijke Archiefdienst van Vlaardingen zijn.

Streekmuseum Jan Anderson, Vlaardingen (blz. 13).

Visserijmuseum Vlaardingen (blz. 17).

Afdeling Voorlichting Gemeente Vlaardingen (blz. 64).

Rijksuniversiteit Groningen (blz. 66).

Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam (blz. 95).

Gemeentearchief Schiedam (blz. 97 en 99).

GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST VLAARDINGEN

Het gebruik van de vlaardingse archieven nam in 1983 opnieuw toe. De cijfers van de laatste vijftien jaar wijzen op een verdrievoudiging: 1968 - 638; 1969 - 732; 1970 - 748; 1971 - 784; 1972 - 1.002; 1973 - 1.120; 1974 - 949; 1975 - 889; 1976 - 846; 1977 - 950; 1978 - 1.227; 1979 - 1.363; 1980 - 1.670; 1981 - 1.702; 1982 - 1.561; 1983 - 1.898. Naar het zich midden 1984 laat aanzien zal het bezoekersaantal in 1984 de 2.100 overschrijden. Het aantal donderdagavondbezoeken in 1983 bedroeg 571, elf per keer. Aan archiefgebruikers werden 10.996 fotokopieën en 422 foto's geleverd (1982 respectievelijk 7.118 en 481). Aan andere instellingen en particulieren werden uitgeleend: 36 archiefstukken; 152 boeken, tijdschriften en dergelijke; 128 tekeningen, prenten, foto's en dergelijke.

Het feit dat de vraag naar archieven groeit heeft opnieuw geen uitzicht geboden op verbetering van de

Archiefbeheer lijdt door ruimtegebrek.

huisvesting, die al jaren niet voldoet aan de meest elementaire eisen. De bezoekersruimte is te klein en te rumoerig, de werkruimte voor het personeel eveneens. Het bevolkingsregister van 1880-1936 kan daarom niet van de secretarie worden overgenomen om aldus vrij en kosteloos ter inzage te komen voor wie dat wil. Hetzelfde geldt voor het secretariearchief van 1945-1962. Banden vanaf de 16de eeuw zijn uit ruimtegebrek neergezet op een manier die een voortdurende beschadiging betekent. Jarenlange waarschuwingen van de archivaris hebben nog steeds geen resultaat gehad. Een eenvoudig verbouwingsplan dreigt uit geldgebrek van jaar tot jaar te worden opgeschoven. Archiefzorg zit in de hoek van de laagste prioriteiten. Slechts een kleine minderheid van de bevolking heeft er dagelijks tot wekelijks en onmiddellijk nut van. De gevolgen van een verwaarloosd archiefbeheer zijn sluipend, ze komen pas op de lange duur aan het licht en zijn dan weliswaar onherstelbaar, maar wie dan komt dan zorgt. De publieke opinie hecht weinig belang aan afgedane administraties. Het gevolg is onachtzaamheid tegenover de erfenis van onvervangbare culturele en wetenschappelijke waarde die de oude archiefbescheiden vormen. Om die reden wordt de verantwoordelijkheid voor de goede en toegankelijke staat van de archieven de overheden dwingend opgelegd, als een kwestie van behoorlijk bestuur. Met zijn huidige uitrusting kan het vlaardingse archiefwezen de archieven niet beheren zoals de wet dat terecht eist.

Enkele kleine archiefbestanddelen konden nog worden opgenomen: Historische Vereniging Vlaardingen, 1967-1980; Vlaardingse Damvereniging, 1916-1979; SDAP, 1914-1941; NVV, 1971-1980; Vlaardingse Bestuursbond, 1933-1953; Algemene Nederlandse Metaalbewerkersbond, 1917-1928; Centrale Bond van Transportarbeiders, 1918-1920. Voor de topografische en historische atlas werden verworven: 2 zeefdrukken van Peter Dumas; 664 foto's. De bibliotheek werd uitgebreid met 169 nummers.

Geïnventariseerd werden de archieven of gedeelten ervan van de volgende instellingen en personen: Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, verzetsgroep Willem, 1944-1946; Metselaarsgilde, 1779-1798, 1805-1811; Nicolaas Johannes Steijger, metselaar, 1829-1835; Gemeentelijke Dienst voor Maatschappelijk Hulpbetoon (later Sociale Zaken), 1929-1946; familie Van Wadenoyen c.a., 1705-1900; Commissie Licht- en Waterbedrijven en voorgangers, 1895-1941; Commissie Financiën, 1900-1941; Commissie Grondbedrijf, 1930-1941; Kabinet burgemeester W. A. Hansen, 1942-1945: Historische Vereniging Vlaardingen, 1967-1980. Aan de inventarisatie van het secretariearchief van de gemeente Vlaardingen van 1813-1962 werd verder gewerkt, evenals aan de indicering van de kranten en de notariële archieven en aan de catalogisering van de bibliotheek, de topografische en historische atlas en de handschriftencollectie. Gereed kwam een ingang op de akten van eigendomsoverdrachten van en hypotheek op onroerend goed van Vlaardingerambacht van 1577-1597. Gerestaureerd werden 43 archiefbestanddelen uit de 19de eeuw en 24 prenten en tekeningen. 985 nummers prenten, tekeningen en kaarten werden opgezet. De lopende series kranten en tijdschriften werden ingebonden alsmede 10 andere eenheden uit de handbibliotheek.

De Archiefdienst redigeerde het Historisch Jaarboek Vlaardingen en begeleidde de productie. Archiefmedewerkers schreven in 1983 de volgende artikelen: Leon Bovée. Het Van Leydenshofje te Vlaardingen. in: De Leidse Hofjes; jrg 12 nr 1 (april 1983); Dezelfde. De lagere school. in: Persbericht naar aanleiding van het 100-jarig bestaan van de Juliana van Stolbergschool, de Erasmusschool en de Jan Ligthartschool; Theo J. Poelstra. Het archief; een kennismaking. in: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1983. blz. 61-98; Matthijs A. Struijs. Het ontstaan en de ontwikkeling van de Oostwijk. in: Tijd-Schrift; nr 29 (september 1983); Dezelfde. De Callenburgstraat; een rekonstruktie. In: Tijd-Schrift; nr 29 (september 1983); Dezelfde. De geschiedenis van de rusthuizen der Hervormde Gemeente te Vlaardingen 1886-1983. Uitgaaf bij de heropening van bejaardentehuis Vaartland (november 1983); Wil van der Velden-Van Hees. Kroniek van Vlaardingen 1932. in: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1983. blz. 15-32; Dezelfde. Kroniek van Vlaardingen 1982. in: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1983. blz. 33-52.

In 1983 hield de gemeentearchivaris in het kader van de boekenweek in de burgerzaal van het stadhuis een lezing over Vlaardingen in de tweede wereldoorlog, en voor bewoners van de Drevenbuurt één over de geschiedenis van Vlaardingen van de middeleeuwen tot vandaag toe.

Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Callenburgstraat werd een kleine tentoonstelling samengesteld. Aan de tentoonstelling Van Sloepen En Loggers in het Visserijmuseum werd meegewerkt in de vorm van onderzoek en in-bruik-leen-geving.

HISTORISCHE VERENIGING VLAARDINGEN

Eind december 1983 telde de vereniging 525 leden. Er zit nog steeds een kleine groei in. De vereniging nam afscheid van de bestuursleden Mari den Draak en Eva Stolk-Timmermans, die beiden de vereniging zeer lang hebben gediend, respectievelijk als voorzitter en secretaris.

Het Historisch Jaarboek Vlaardingen 1983 verscheen eind november. De redactiecommissie gaf het boek een moderner aanzien. De tekst loopt nu over twee kolommen per pagina en het boek is van meer illustraties voorzien. De fraaie uitvoering was ook dit keer van de hand van Drukkerij Van As BV te Oud-Beijerland. De redactie en de begeleiding van de productie was de taak van de Archiefdienst. De eerste exemplaren werden in het Visserijmuseum uitgereikt door mevrouw Annemiek van der Veen van de Rijksuniversiteit te Leiden, de schrijfster van het artikel Vissersvrouwen Aan Het Woord, en wel aan de dames H. van Roon-Wijnhorst, M. Struijs-Van Witsenburg en K. van Selm-Seen, allen vissersvrouwen die voor dit artikel werden geïnterviewd. Eveneens aan mevrouw E. Enneking-Feitz, voorzitster van de Vlaardingse Vrouwenraad, werd een exemplaar overhandigd. Naast het al genoemde artikel bevat het jaarboek 1983 de gebruikelijke verslagen, de kronieken van

Uitreiking jaarboek 1983.

Vlaardingen over 1932 en 1982, van de hand van de archiefmedewerkster mevrouw Wil van der Velden-Van Hees, een artikel van gemeentearchivaris Theo J. Poelstra over Vlaardingen's archiefbezit en het verhaal over de ondergang van De Voorbode VL 103 in 1944, verteld door Ton van Eijk.

De commissie Tijd-Schrift verzorgde de uitgave van de nrs 28 en 29 van Tijd-Schrift. De interviewcommissie heeft enkele interviews verricht. De lezingencommissie en de excursiecommissies zorgden voor goede programma's. De commissie restauratiepenning deed de aanbeveling om de penning toe te kennen aan de heer W. Houdijk voor het pand Markt 2, de gemeente Vlaardingen voor Oosthavenkade 8 en de heer G. Loomeijer en mevrouw M. Biekart voor de logger Geesje van Urk. De penningen werden op 8 november in aanwezigheid van 40 personen uitgereikt in de hal van het oude stadhuis.

Op 14 februari 1983 hield drs D. J. van der Veen uit Utrecht de lezing 'De vis wordt duur betaald', over de sociale en economische aspecten van de nederlandse haringvisserij vanaf 1800. Het haringvissersbedrijf zakte na de gouden eeuw in. Pas na 1850 kwam er nieuwe bloei die vooral was te danken aan technische vernieuwingen, de snelle verandering van de scheepsmodellen en nieuwe soorten netten. Naast de economische kant werd teven de sociale betekenis van deze innovatie voor de werknemers belicht. De lezing werd door ca 80 personen bezocht.
Op 15 maart hield de heer H. Janse van de Rijksdienst voor Monumentenzorg te Zeist een boeiende lezing met dia's over bouwkunde in het verleden, in de grote zaal van Valkenhof. De avond werd door slechts 45 personen bezocht, wat jammer is: het gebodene was alleszins de moeite waard.
Dinsdag 15 april bracht een diadocumentaire over de Vlietlanden door ir K. Boschma uit Maasland, die een interessante nabespreking uitlokte. De avond werd gehouden in Drieënhuysen en trok ongeveer 100 personen. Op zaterdag 28 mei volgde een boottocht door de Vlietlanden onder leiding van de heer Boschma. Jammer genoeg was het weer de 40 deelnemers niet bijzonder ter wille.

Het winterseizoen 1983/4 begon met een avond die werd verzorgd door de heer G. J. Davidse van de plantsoenendienst, 'Het vlaardings groen in het verleden en heden'. Aan het groen in de nieuwbouwwijken, met name Holy-Noord, werd veel aandacht geschonken. De lezing trok ongeveer 40 belangstellenden.
Op zaterdag 17 september volgde een stadswandeling, begeleid door Jan Anderson, door Vlaardingerambacht, waarbij tevens het Gemeentearchief en het Streekmuseum Jan Anderson werden bezocht. Het slechte weer was er oorzaak van dat er maar 20 mensen meeliepen.
Op 25 oktober werd een diaklankbeeld ten behoeve van het onderwijs gepresenteerd door de heer K. Wagenaar, onderwijzer, die zijn scriptie voor de pedagogische academie over de geschiedenis van Vlaardingen herschreef in een lesproject voor de bovenbouw van het lager onderwijs en de brugklas van het voortgezet onderwijs. Enkele leraren waren aanwezig bij deze introductie van een lesbrief met wat daar bij hoort. Na de pauze hield het bestuurslid de heer K. W. van Netten, een plezierige causerie over het onderwerp 'Meester van Kampen en de school aan de Hofjesstraat, 1860-1914'. Beide onderdelen vielen goed bij de aanwezigen. De pret werd echter wat gedrukt door de kou in de aula van het Groen van Prinstererlyceum. Er waren 50 aanwezigen.
Op 22 november 1983 werd door oud-voorzitter Mari den Draak de film 'Middenstand in actie' vertoond, een zwart-witproductie uit 1950 rond het Sinterklaasgebeuren. Na de pauze hield de heer F. Nipius van de Kamer van Koophandel een lezing met dia's over de vlaardingse kamer van koophandel die 75 jaar geleden werd opgericht. De kamers van koophandel zijn in de napoleontische tijd ingesteld. Door de tegenstand van diverse redersverenigingen werd in Vlaardingen pas in 1908 een afzonderlijke kamer van koophandel in het leven geroepen. De avond van 22 november trok 80 belangstellenden.

STREEKMUSEUM JAN ANDERSON

Door het vele werk dat de voorbereiding van de Geuzententoonstelling 'De 18 doden' met zich meebracht, in de vorm van research en veel groepsbezoeken van onder meer buiten de stad, bleef er weinig tijd over voor ander museumwerk. Voor de schilderswerkplaats werd een glas-in-loodraam aangewonnen van de huisschilder Maarleveld aan de Hoogstraat. De bakkers van de Damcogrondstoffenfabriek maakten marsepeinfruit voor de banketbakkerswinkel. Begonnen is met de fondswerving voor een vaste opstelling over de geschiedenis van Vlaardingen, die 25.000 gulden gaat kosten; het Anjerfonds heeft hiervoor twee vitrines toegezegd. Gemeenteambtenaren hebben een kanon uit omstreeks 1800 dat als meerpaal dienst deed van zijn betonnen omhulsel ontdaan; transportbedrijf A. Hooymeyer heeft het van Maassluis naar het museum vervoerd waar het nu op het erf staat; vrienden van het museum hebben het waar nodig gerestaureerd en geschilderd. De bewaarruimte voor grote voorwerpen is te klein; door minder waardevol materiaal elders op te slaan is er weer voor een paar jaar lucht. Tijdens het landelijk museumweekeinde hebben vijf vlaardingse antiquairs eigendommen van 72 bezoekers getaxeerd.

De voorwerpencollectie is vermeerderd met 1.106 stuks. De collectie Vlaardingen werd uitgebreid met: een bord van de Ary Koplaan; medailles van de wan-

Boenhoek delflandse boerderij.

delsportvereniging Flardinga; de vlag van de vereniging Mobiblisatiekruis; vaandels van de Oranjevereniging en van het pakhuispersoneel uit 1898; de pet van een buschauffeur van de AVAM; een diploma hoefsmid; een houten collectebus voor de armen uit 1762; 2 versierde houten schaven; een zilveren hoedenspeld; een kleed van de RK begrafenisvereniging; een schilderstuk van de Waalsteeg door L. Dijkshoorn; een bavelaartje van een droge kuiperij; een geuzenpenning; een groot en een klein Geuzenbeeldje van Leen Droppert; een speculaasplank en chocoladevormen voor de bakkerij. De collectie Tweede Wereldoorlog groeide met: een fiets met houten banden; een WA-uniform; een kristalontvanger; een tabaksdoos met Mussert erop; Winterhulpspeldjes; het nummer van een gevangene uit het concentratiekamp Amersfoort; een tegeltje van de Nederlandsche Unie; het Mussertkruis. De speelgoedcollectie verwierf: een kinderfornuisje met pannetjes; een houten kegelspel; een antieke bromtol; een koperen diabolo. Voor de aardewerkcollectie werden aangewonnen: een spaarpot uit de 15de eeuw; 2 borden met walvisvaartvoorstellingen; een delftse kandelaar; een chinese kwispedoor; tegels; aardewerk van de fabrieken in Gouda, Arnhem en Velzen. De geschiedeniscollectie werd vergroot met: een penning van de watersnood in 1953; fietsplaatjes; een bakje met Viva Oranje, 18de eeuw; een speldje met een gebroken geweertje. Verder is aangeworven een naaimachine van een zeilmakerij en bijbehorende gereedschappen. De prentencollectie werd uitgebreid met 929 nummers, waaronder veel materiaal van de wandelsportvereniging Flardinga en het Geuzenverzet. Paul Westerdijk heeft tekeningen gemaakt van te verdwijnen stukjes Vlaardingen. Het boekenbezit groeide met 378 nummers. Bijzondere aanwinsten zijn hierbij: Koddige opschriften op luyffels, 1709; Almanac voor het Lager Onderwijs; 1816; rotterdamse almanakken uit 1826 en 1851; boeken over boerenhuizen in Nederland, rozenburgs aardewerk, Winterhulp Nederland en albums van Van Nelle. De foto- en prentbriefkaartencollectie werd aangevuld met 457 stuks en de postzegelcollectie met de gebruikelijke emissies en 22 poststukken.

Tegen de landelijke tendens in steeg het bezoek aan het museum van 5.044 personen in 1982 tot 8.091 in 1983. De tentoonstelling 'De 18 doden' trok de meeste mensen. Buiten de bezoektijden werd het museum bezocht door 22 groepen en 26 schoolklassen. Het was onmogelijk alle schoolgroepen die wilden komen te ontvangen, vele bezoekers moesten naar voorjaar 1984 worden opgeschoven.

De tentoonstelling 'De bakker om de hoek' trok in januari en februari 1.191 bezoekers. Op 4 maart 1983 opende in een volle Bethelkerk de directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, drs A. H. Paape, de tentoonstelling over het Geuzenverzet 'De 18 doden'. De expositie liep tot 10 september en trok 5.092 bezoekers. Op 17 september begon de tentoonstelling 'Een tien met een griffel' die tot eind 1983 door 1.808 mensen werd bezocht. Buitenshuis werden onder de titel 'Sparen en vergaren' tentoonstellingen gehouden in spaarbanken te Rotterdam en Hellevoetsluis. In het dorpshuis te Schipluiden werden tijdens de boekenweek boeken en handschriften geëxposeerd en rond Kerstmis werd daar een tentoonstelling over het licht gehouden. De expositie in de hal van het stadhuis op het Haring- en Bierfeest 'Nostalgies Vlaardingen' trok ca 1.500 bezoekers. Een vrachtauto vol materiaal werd uitgeleend ten behoeve van de tentoonstelling in de Pieterskerk te Leiden 'Louise en Kee, twee leidse vrouwen', die ging over vrouwen uit diverse milieus. 26 keer werd materiaal uitgeleend voor toneeluitvoeringen, publikaties, etalagewedstrijden en zelfs kerkdiensten.

Veel aandacht werd aan publiciteit besteed. Vele malen heeft de vlaardingse pers aandacht aan het museum geschonken. Ton van de Water en Ernst Hoogstraten maakten een film over de onthulling van het Geuzenmonument en de tentoonstelling 'De 18 doden'. Matthijs A. Struijs van de vlaardingse archiefdienst stelde een diaserie over het museum samen. Landelijke publiciteit kreeg het museum in een Tros-radioprogramma uit het Deltahotel. Jan Anderson hield lezingen voor de Historische Vereniging Vlaardingen en het Rode Kruis. De Legerkoerier, de Lancier en Persunie Apeldoorn schreven over het museum. Mari Timmermans van het Rotterdams Nieuwsblad interviewde Jan Anderson voor de museumserie, Aad Wagenaar maakte voor Sijthoffpers een verslag over de verzameling Tweede Wereld-

oorlog. Maandelijks schreef het museum iets in het korpsblad van de vlaardingse politie. Vanaf midden december wordt in Groot Vlaardingen een tekening van Paul Westerdijk afgedrukt.

Eind 1983 was het aantal vrienden van het museum 265. Negen van hen deden samen met tien leden van Expogé 140 maal dienst. Per traditie maakte Piet Oosthoek zich ook in 1983 weer zeer verdienstelijk.

VISSERIJMUSEUM

Voor het museum was 1983 een moeilijk jaar. Voor zijn financiering is het aangewezen op de gemeente Vlaardingen en van die kant werd medegedeeld dat ook in 1984 niet valt te ontkomen aan een drastische korting. Dat schept steeds meer moeilijkheden ten aanzien van het functioneren van het museum. Tegenover dit negatieve aspect staat toegenomen steun van elders, met name een aanzienlijke particuliere subsidie die een reeds lang geplande verbetering van de presentatie op de begane grond mogelijk maakte.

Op 8 maart vond een ontmoeting plaats van het bestuur met de gemeentelijke raadscommissie cultuur, waarbij de problemen van het museum werden besproken. Omdat de gemeente Vlaardingen de begroting-1984 van het museum niet kon aanvaarden werd contact gezocht met de wethouder voor cultuur, terwijl voor 1984 de gemeenteraadsfracties zijn uitgenodigd voor gesprekken.

De herinrichting van de schepenzaal, de afdeling vangtechnieken en de achterzaal vorderden. Nieuwe vitrines voor scheepsmodellen en navigatieapparatuur werden in eigen beheer gerealiseerd, dank zij een subsidie van 14.000 gulden van het comité zomerpostzegels. De schepenzaal werd klimatologisch verbeterd door een zonwering. De achterzaal kreeg een expositiewand voor de presentatie van nieuwe vang-

Visserswoning Urk.

technieken en visopsporing. De bewaring van schilderijen op de depotzolder werd verbeterd. Het vissershuisje werd opnieuw ingericht, nu met een interieur uit Urk. Ook kwam de herinrichting van de galerij gereed.

De verzameling groeide met 1.005 nummers, 132 voorwerpen en 873 documenten; 750 schenkingen, 122 aankopen en 1 bruikleen. Specificatie voorwerpen: 2 scheepsmodellen; 8 schilderstukken; 70 stuks kleding, sieraden en toebehoren; 1 stuk scheepsuitrusting-vistuig; 1 stuk keramiek; 21 stuks huisraad; 2 stuks gereedschap; 6 stuks curiosa; 18 films en geluidsbanden; 3 stuks diversen. Belangrijke aanwinsten zijn: het model van een hengst (aankoop); 3 werken van de tentoonstelling Vis à Vis van de Nederlandse Vereniging van Zeeschilders (aankoop); de film Hochseefischerei (bruikleen) en diverse films en geluidsbanden (schenking).

In maart werd opdracht gegeven voor de bouw van modellen van een vrieshektreiler en een motorlogger. Het museum ontving de toezegging van een subsidie in de restauratiekosten van de Visscherijkast uit 1761 van het rijk en van de gemeente Vlaardingen. Op 4 november gingen door een storing in de aquariuminstallatie 58 vissen verloren.

De eind 1982 geopende tentoonstelling van schilderijen en tekeningen van mevrouw Addi Kubbinga-Kwakkelstein over de visserij liep door tot eind maart. Van 19 mei-30 november 1983 werd de expositie Van Sloepen En Loggers gehouden, die de ontwerpen van nieuwe schepen voor de Noordzeevisserij van 1800-1875 in beeld bracht. De tentoonstelling was het resultaat van een studie van de heer J. Ploeg, de modelbouwadviseur van het museum. Voor de economische aspecten werd hij bijgestaan door de heer B. P. M. van de Spek van de universiteit van Leiden. De vormgeving was als steeds in handen van Joop Stigter. Gelijktijdig met Van Sloepen En Loggers liep een kleine fototentoonstelling uit het museumbezit die een overzicht gaf van de vele sloepen en loggers uit nederlandse vissersplaatsen.
In de achterzaal werd een kleine tentoonstelling gehouden rond het verschijnen van het boek Nederlandse Visserstruien van Henriëtte van der Klift-Tellegen. Eveneens werden kleine tentoonstellingen gewijd aan de uitgave van het fotoboek van J. Sluimer en M. P. Zuydgeest, De Vlaardingse Visserij In Oude Ansichten, en aan de ramp in Paesens-Moddergat in 1883 waarbij 17 schepen verloren gingen en 83 vissers omkwamen. Naast deze laatste expositie liep een diaklankbeeld.

De in 1982 ingezette daling van het bezoek aan het museum zette zich in 1983 voort: 25.978 bezoekers in 1982, 21.095 in 1983. Een ontwikkeling die overeenstemt met het landelijke beeld. De daling betreft in het bijzonder het individuele bezoek. Mogelijk is hier van invloed geweest: de fraaie zomer die museumbezoek afremde; de halvering van het aantal tentoonstellingen uit bezuiniging; het duur worden van museumbezoek door stijgende toegangs- en vervoersprijzen en daling van de inkomens.

De leeszaal werd bezocht door 510 personen. Het aantal verzoeken om schriftelijke informatie overschreed de 200. Het aantal uitleningen bedroeg 918. Er werd een begin gemaakt met de beschrijvingen van de foto's van haven-, dorps- en stadsgezichten volgens de MARDOC-handleiding. Deze beschrijvingen zullen evenals die van de vlaardingse scheepsportretten worden ingevoerd in de MARDOC-computer.

Op 25 juni was het museum in het kader van de Nationale Anjeractie gratis toegankelijk. Van 18 juli-26 augustus werd een vakantiefilmprogramma georganiseerd om het museumbezoek in de zomer te stimuleren. Ook op het Haring- en Bierfeest op 3 september waren er de gebruikelijke activiteiten en de gratis openstelling die ruim 1.600 mensen trokken. Op 21 oktober werd in het museum aan de commissaris van de koningin het eerste exemplaar overhandigd van het boek Nederlandse Visserstruien van mevrouw Henriëtte van der Klift-Tellegen. Op 1 november volgde de presentatie van het fotoboek van de vlaardingse visserij van J. Sluimer en M. P. Zuydgeest. Aan het Nationaal Museumweekeinde op 10-11 december werkte het museum mee met bijzondere activiteiten en gratis toegang. De maandelijkse kamermuziekuitvoeringen op zondagmiddag kregen een onregelmatig karakter doordat het optreden van de belgische musici niet langer door de belgische overheid werd gesub-

sidieerd; er wordt geprobeerd de concerten toch weer regelmatig te laten plaats hebben.

Medewerking werd verleend aan de NOS tv-serie Maritiem waarin de nederlandse visserij uitvoerig aan de orde kwam. Tevens werd meegewerkt aan de videopresentaties De Grote Zeevisserij en Kottervisserij. De pers werd regelmatig op de hoogte gehouden van activiteiten en belangrijke aanwinsten. Geregeld verscheen de knipselkrant van het museum, terwijl via de rubriek Hoebedoellu werd meegewerkt aan het blad voor 65-plussers De Omroeper.

KRONIEK VAN VLAARDINGEN 1933

Wil van der Velden-Van Hees

Januari

1 Aantal inwoners 28.568, dat is 374 meer dan begin 1932.
Aantal inwoners van Vlaardingerambacht 3.040, een vermeerdering in 1932 met 378.

Het burgerlijk armbestuur opgeheven en vervangen door de gemeentelijke dienst voor maatschappelijk hulpbetoon, Oosthavenkade 51.

3 Aantal werklozen 2.423.

5 Lezing van dr E. D. Kraan, gereformeerd predikant: Het lichaam van den jongen mensch.

9 Ds S. H. Spanjaard, remonstrants predikant, spreekt in gebouw Excelsior voor de Vredeskring over: Christendom en oorlog.

10 Iedere dinsdagmorgen bridgeles in de serre van café De Maas.

Door de vrouwenkrans Draagt Elkanders Lasten aan 56 gezinnen lakens, slopen en ondergoed uitgedeeld.

13 Het Onderling Beheerd Ziekenfonds heeft ca 3.000 leden.

De middenstandsorganisaties uit Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen vragen de gemeente Rotterdam de elektriciteitstarieven voor winkels te verlagen en te breken met het systeem de middenstand onevenredig veel te laten bijdragen in de winst van de energiebedrijven.

15 Voor het Instituut voor Arbeidersontwikkeling declameert Maarten van Driel in het Volksgebouw: 'Dwang' van Stefan Zweig.

18 Burgemeester J. Luijerink van Vlaardingerambacht spreekt in zijn nieuwjaarsrede over de toenemende werkloosheid en het mond- en klauwzeer.

Dr E. D. Kraan, gereformeerd predikant, 5 januari 1933.

Hij prijst de offervaardigheid van inwoners die nog werk hebben. De rotterdamse Kamer van Koophandel zal worden gevraagd druk uit te oefenen op de aanleg van de rijksweg Rotterdam-Hoek van Holland, die de werkgelegenheid zal bevorderen. De gemeenteraad besluit 25 procent bij te dragen aan het wachtgeld voor de in Vlaardingerambacht wonende transportarbeiders van Havenbedrijf Vlaardingen Oost.

Lezing voor de Meisjesverenigingen op Gereformeerde Grondslag door de predikant dr K. Dijk: Als hoekstenen.

Tweede-kamerlid mr G. A. Boon spreekt voor de Vrijzinnige Propaganda Commissie over oorzaken van de economische crisis: de herstelbetalingen van Duitsland aan zijn overwinnaars; de handelsbelemmeringen door tolmuren; de valutamoeilijkheden door het loslaten van de gouden standaard. Hij wijst op de groei van communistische en fascistische par-

TOONEEL- EN LETTERLIEVENDE VEREENIGING „VARIA"
VLAARDINGEN
OPGERICHT 8 JANUARI 1873 — REGISSEUR DE HEER JOH. HAUS 's-GRAVENHAGE

UITVOERING

OP WOENSDAG 8 FEBRUARI 1933
DES NAMIDDAGS 8 UUR PRECIES
— IN DE ZAAL „HARMONIE" —

— OPVOERING VAN: —

„DE RIDDER VAN DEN KOUSEBAND"

klucht in drie bedrijven van Henk Bakker

— PERSONEN: —

Theo Hoffstede	P. H. Ismann	Erna, dienstbode	Mej. H. Schouten
Gerda, zijn vrouw	Mej. C. Krijgsman	Pilger	A. Hartman
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Schoonpapa	J. van Toor Hzn.	Mevrouw X	Mej. van Irsen
Jansen, loodgieter	W. van der Heul	Timm Boots	
Johnson, detective	G. Tump	Een Rechercheur	

PAUZE NA HET TWEEDE BEDRIJF

NA AFLOOP BAL

ONDER LEIDING VAN DEN HEER W. BERVELING

KUNSTLIEVENDE LEDEN hebben het recht tot introductie voor zoover plaatsen beschikbaar à f 1.25 per plaats. INTRODUCTIES zijn verkrijgbaar bij den Penningmeester, den heer J. VAN TOOR Hzn., Markt 37 (Winkel). — — PLAATSBESPREKEN: WOENSDAG 8 FEBRUARI 1933 in de „Harmonie" van 12 tot 1 uur namiddag à f 0.15 per plaats. De LOTING voor de plaatsen begint 12 uur precies, dus moet het aantal plaatsen dat men wenscht te bespreken even te voren worden opgegeven HET BESTUUR

Toneelvereniging Varia 60 jaar. 8 februari 1933.

tijtjes die een voedingsbodem vinden in de werkloosheid en roept op liberaal te stemmen. Na de lezing opvoering van de klucht Willy's Trouwdag van Otto Härting.

19 In het RK Vereenigingsgebouw lezing voor werklozen door F. Keesen, bestuurder van de RK Bouwvakarbeidersbond over de sociale gedachten van het Christendom: Klassenstrijd en communisme.

24 Door een gift van 400 gulden kan de hervormde diaconie een extra uitkering doen aan de armen.

25 Nieuwjaarsrede van de voorzitter van de Kamer van Koophandel. Afzetmoeilijkheden bij de Hollandiafabriek en de ENCK door buitenlandse heffing van invoerrechten en contigentering. De deviezenverordening bemoeilijkt de haringafzet naar Duitsland. Minder orders in de scheepsbouw voor nieuwbouw en reparaties. Het aantal faillissementen in 1932 bedroeg 15.

26 IJspret. Prinses Juliana schaatst bij de Schouw.

27 Bij de juweliers voor twee gulden een zilveren crisislepeltje te koop. Eén gulden is bestemd voor wie niet onder de steunregeling aan werklozen vallen.

Lezing van kapelaan W. J. J. M. van den Berg voor de RK Volksbond over 'Roomsche gemeenschapszin'. Daarna uitleg over de heilige mis met lichtbeelden.

Zeep uit Vlaardingen. 10 februari 1933.

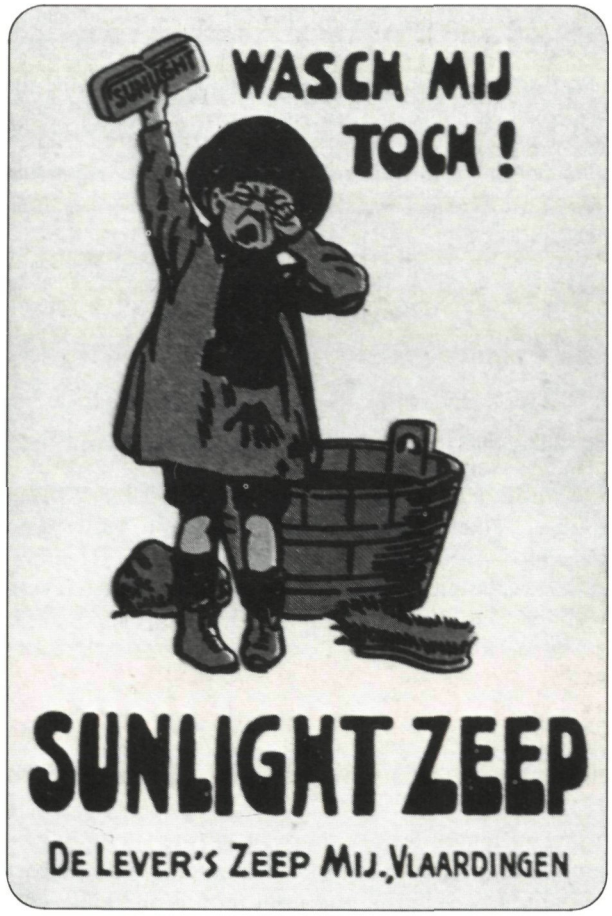

Motorlogger Hendrik en Jan VL 70. 14 maart 1933.

28 Drs H. de Lindt spreekt voor de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen over: De zee in de nederlandse letteren.

Februari

1 Bakker F. W. van der Houwen, Vettenoordstraat hoek Pieter Karel Drossaartstraat, laat de kinderen die dagelijks eten bij de Vrije Vlaardingsche Stadsevangelisatie Jeruël zoveel krentenbrood eten en chocolademelk drinken als ze lusten.

2 De Vereeniging van Huis- en Grondeigenaren deelt mee dat het aantal leden in 1932 is toegenomen. Er zijn weinig aanmaningen en uitzettingen geweest. Ongeveer 400 woningen staan leeg. Als de huur niet meer kan worden betaald wordt naar een goedkopere woning verhuisd.

3 Op een propaganda-avond van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm in de Harmonie spreken generaal-majoor H. Zeeman (Burgeroorlog en de BVL als vredesinstituut) en pater Borromeus de Greeve (Wat wil toch de BVL?). Muziek door de tamboers en pijpers der Mariniers.

De gasfabriek propageert het stoken van cokesbries gemengd met andere brandstoffen: de prijs met 10 cent per hectoliter verlaagd, af te halen aan de fabriek.

6 De telegraaf- en telefoonpost in Vlaardingerambacht opgeheven.

7 J. van Abbevé van de RK Metaalbewerkersbond spreekt over de economische en ethische loontheorie. Rooms-Katholieken hebben zich te houden aan wat de encycliek Rerum Novarum over het sociale vraagstuk zegt.

8 Het zestigjarig bestaan van de Toneel- en Letterlievende Vereeniging Varia in de Harmonie op sobere

Diakones Renske Bartlema. 5 april 1933.

wijze gevierd in verband met de crisis. Opgevoerd wordt De ridder van den Kousenband van Henk Bakker. Bal na.

9 Het AR tweede-kamerlid J. Schouten spreekt in de Kuiperstraatkerk over de betekenis van de Vrije Universiteit voor ons volk.

10 Advertentie: een pak schoonmaakartikelen van Lever's Zeep Maatschappij NV van 104 voor 80 cent. Inhoud: een pak Sunlightzeep, een pak Lux, een pak Radion, een bus Vim, een pak Rinso.

15 In zijn nieuwjaarsrede prijst de burgemeester de ondernemingsgeest van de kleine burgerij. Hij is blij dat de sociale rellen in juni 1932 geen blijvende nadelige gevolgen hebben gehad. Het voornaamste probleem voor de overheid is momenteel de maatschappelijke zorg. In zijn antwoord spreekt J. Buters als nestor van de gemeenteraad zijn verontrusting uit over de ondermijning van gezag, troon en kerk. J. Buis van de SDAP zegt dat zijn fractie zich niet kan verenigen met Buter's tirade. Hij wil voortaan overleg over wat namens de hele gemeenteraad wordt gezegd.

De gemeente wijst het verzoek van de openbare leeszaal en bibliotheek om de huur van de zaal met twintig procent te verlagen af.

Vier leden van het bestuur van de Dienst voor maatschappelijk hulpbetoon nemen ontslag omdat de drie grote vakcentrales geen vertegenwoordiger als lid mogen aanwijzen: A. Maarleveld Azn, A. Kerkhof, D. Torn en P. van der Heul.

17 Telefoondraden gebroken door zware sneeuwval.

17-18 Optreden in de Harmonie van Dr Caligari, Europa's grootste illusionist.

18 Een as van de stadsbus gebroken op de Kortedijk. Het verkeer enige tijd gestremd.

20 Protestvergadering van de SDAP in de Harmonie naar aanleiding van het optreden van de regering bij de muiterij op de Zeven Provinciën.

21 210 sollicitanten voor de betrekking van opzichter bij de plantsoenendienst.

23 Op een ouderavond van de protestants-christelijke HBS houdt de directeur een causerie over: Kan het huiswerk niet afgeschaft worden? Verder demonstraties van een diascoop, een microprojector en een episcoop.

24 Openbare vergadering van de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland in zaal Excelsior. Sprekers: C. van der Voort van Zijp uit Maartensdijk en J. F. Overwijn uit Rotterdam. Kaartverkoop aan de zaal door NSB-leden in uniform. Overwijn zegt dat de leden gedreven worden door vaderlandsliefde, dat de beweging de geesten wil vernieuwen en een staatsvorm en een tijd wil waarin arbeidsvreugde is. Tijdens

het zingen van het Wilhelmus wordt de fascistengroet gebracht.

Maart

1 De gemeenteraad van Vlaardingerambacht besluit: de subsidies met 10 procent te verlagen; op de ambtenaren de maximaal toegestane pensioenbijdrage te verhalen; het bedrag per leerling voor leermiddelen met 50 cent te verlagen tot 2 gulden en 50 cent; de tijdelijke korting van 3 procent op de ambtenarensalarissen in te trekken.

3 Door de Vlaardingsche Spijskokerij zijn in de week van 27 februari 1.950 porties warme soep en 150 broden uitgedeeld.

Prof. mr G. W. de Vries van de Handelshoogeschool te Rotterdam houdt voor de Bond van handels- en kantoorbedienden Mercurius een lezing over arbeid en arbeidsverhoudingen onder het fascisme.

7 Uitvoering van de gymnastiekvereniging Leonidas met de damesafdeling DOVIDO in de Harmonie.

10 De stalen motorlogger Excelsior I VL 75 van de NV Reederijkantoor voorheen Firma Joost Pot verkocht aan N. Messemaker en Zonen te Katwijk aan Zee. Nieuwe naam: Vrouw Dirkje KW 104.

14 De motorlogger Hendrik en Jan VL 70 van de Zeevisscherij Maatschappij Holland, directeur D. Kwakkelstein, zal op scheepswerf De Maas met 4.40 meter worden verlengd.

16 De gezellenorganisaties in het bakkersbedrijf

Herdenking geboorte Willem van Oranje. 24 april 1933.

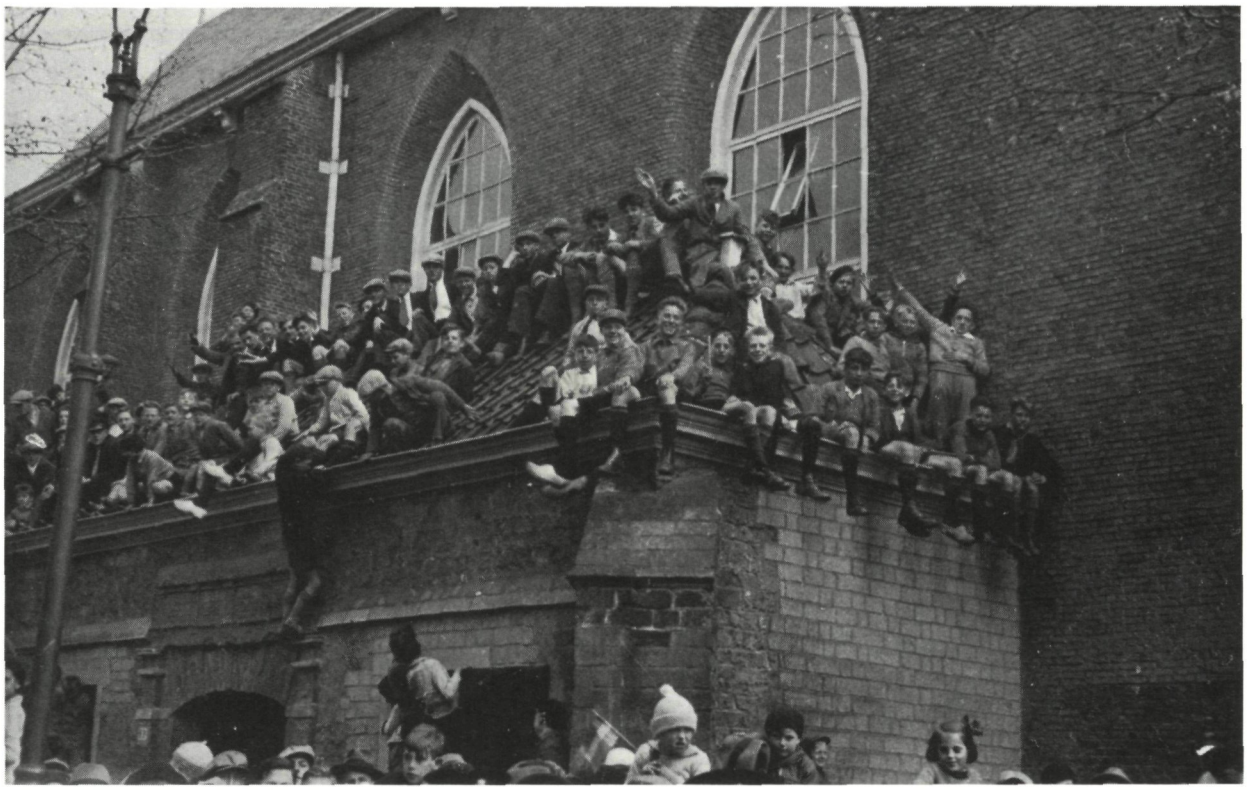

Herdenking geboorte Willem van Oranje. 24 april 1933.

nemen contact op met de werkgeversorganisaties over het grote verschil in beloning en werktijd per bakkerij.

17 De propagandawagen van het NVV doet onze stad aan. Er worden scenes uit de film Triomph vertoond en toespraken van hoofdbestuurders omgeroepen.

21 In een stampvolle Kuiperstraatkerk spreekt oudminister van oorlog J. J. C. van Dijk voor de AR kiesvereeniging Nederland en Oranje: De vaste koers in stormgetij.

22 Boelhuis op de bouwmanswoning Broekweg 42 Vlaardingerambacht. Te koop: 36 stuks hoornvee, een paard, varkens, kippen, wagens, een maai-, een schud- en een harkmachine, mestvaalt, hooi, melkgerei en meubilair.

24 Propaganda-avond van de VARA in de Harmonie. Optreden van de Flierefluiters. Declamatie van Jan Lemaire over het proletariërsleed van een sjouwersman in de amsterdamse haven. G. J. Zwertbroek komt op voor de vrije meningsuiting in de ether en zegt dat de liberalen de politieke praatjes van de VARA willen beperken.

Opening van C. van Roon's autobedrijf aan de Tweede van Leyden Gaelstraat 18-20. Moderne gereedschappen, grote voorraad onderdelen. Verschillende merken tweedehands auto's en een elektrische benzinepomp.

27 Tweede-Kamerlid voor de RK Staatspartij G. W. Kampschoër spreekt voor de RK Kiesverenigingen in Vlaardingen en Vlaardingerambacht. Leidraad bij de verkiezingen is de encycliek Quadragesimo Anno, die

KIEST

DEN
CHRISTEN-
STAATSMAN

Dr H. COLIJN

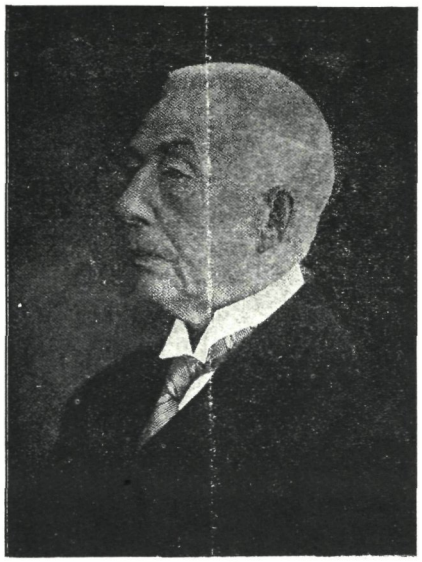

No. 1

VAN LIJST

33

OP HET STEMBILJET

AAN DE KIEZERS.

Woensdag 26 April a.s. wordt ge ter stembus geroepen om Volksvertegenwoordigers voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan te wijzen.

Wat de natie in deze moeilijke tijden noodig heeft, is

een sterke Regeering in samenwerking met een sterk Parlement.

Hoe krijgen we dit **krachtig Parlement?**

NIET door op den **Communist** te stemmen, die den **chaos** wenscht en het op den ondergang van de staats- en maatschappijorde voorzien heeft.

NIET door **Albarda** en de zijnen te steunen. Deze roode leiders **worden** geleid, deinzen niet terug voor revolutionaire methoden en missen den zedelijken moed om de kiezers de **volle waarheid** voor te houden.

NIET door de Vrijzinnig-democratische politiek van **Mr. Marchant** te bevorderen Zij mist alle vastheid van lijn. De „democratie" dezer heeren is **socialistisch** getint, ondanks het feit, dat men zich begint te schamen voor een nauwere betrekking tot de sociaal-democraten.

NIET door de candidaten van den **Vrijheidsbond** te kiezen. **Buiten** de Tweede Kamer voeren deze een groot woord over bezuiniging op, en versobering van den staatsdienst. **In** de Tweede Kamer stemden zij **tegen** de bezuiniging op het onderwijs en **tegen** een bezuiniging aanbrengende reorganisatie der rechtelijke macht.

NIET door gehoor te leenen aan z.g. **fascistische partijen,** die streven naar een **dictatuur**, waarbij de **volksvrijheden** in 't gedrang komen.

NIET door te stemmen op andere kleine partijen onder welke benaming ook.

Verkiezingspropaganda. 26 april 1933.

verzoening beoogt tussen kapitaal en arbeid, tot herstel van de maatschappelijke orde.

28 Voor de CH kiesvereniging Groen van Prinsterer spreekt in lokaal Rehoboth jonkvrouwe mr C. W. I. Wttewaal van Stoetwegen: Is de vrouw en dus ook de jonge vrouw wel van enige betekenis op het tegenwoordige politieke terrein?

Het gemeenteraadslid W. F. J. Reij zegt dat in de stembureaus te weinig Rooms-Katholieken zitting hebben. De burgemeester vindt het al te dwaas het stelsel van evenredige vertegenwoordiging toe te passen op een orgaan dat niet anders doet dan stemmen tellen. De vergoeding der stembureauleden met 20 procent verlaagd.

29 De openbare verkoping van de stoomzuivelfabriek Emous aan de Kethelweg te Vlaardingerambacht gaat niet door. Het bedrijf zal door een naamloze vennootschap worden voortgezet.

30 Drukbezochte vergadering van de Christen-Democratische Unie in gebouw Excelsior. Fedde Schurer spreekt: Voor democratie, gerechtigheid en vrede. Een plaatselijke afdeling opgericht.

De christelijke middenstandsvereniging adviseert huisvrouwen niet bij het grootwinkelbedrijf te kopen.

Machinekamerpersoneel in opleiding. 15 mei 1933.

Aanwezigen stellen ter vergadering vragen over fascisme en zondagssluiting. Zij vragen zich af waarom veel protestants-christelijke middenstanders geen belangstelling hebben voor de christelijke organisaties.

31 Weinig aanmeldingen voor deelname aan de nationale volkshulde aan Willem van Oranje te Delft.

De commissie tot wering van schoolverzuim behandelde in 1932 199 gevallen (1931: 212). Redenen: armoede, huishoudelijk werk thuis, ziekte, vertrek naar en terugkeer uit zee van familieleden, werken in dienst van ouders of anderen, onverschilligheid.

April

1 De treintarieven verlaagd: een retourtje Rotterdam derde klas gaat 30 cent kosten, tweede klas 45 cent en eerste klas 60 cent. De snelheid van de treinen wordt groter, de reistijd Vlaardingen Centrum-Rotterdam gaat 15 minuten duren.

4 SDAP-bijeenkomst voor vrouwen in het Volksgebouw. Mevrouw T. Toornstra zegt dat vrouwen zich na invoering van het vrouwenkiesrecht voor politiek moeten gaan interesseren en meevechten met de mannen.

5 Bijeenkomst voor werklozen van de anti-oorlogsliga ISAOL in het Volksgebouw. Spreker Vergonet zegt dat een nieuwe oorlog dreigt door het fascisme. Hij spoort de arbeiders aan zich bij de liga aan te sluiten.

Duitse dienstboden door diakones Renske Bartlema en mevrouw A. Mölls uitgenodigd voor een gezellige avond in de Groen van Prinstererschool.

7 Na een verblijf in een gezondheidskolonie komen negen kinderen 10 tot 13 pond zwaarder naar huis terug. Eén kind mag nog vijf weken blijven.

8 Opgericht een afdeling van de RK Vredesbond in Nederland.

10 In het Volksgebouw spreekt Willem van Iependaal voor de vrijdenkersvereniging De Dageraad over God, gezin en gezag.

De NSB dingt naar de gunst van de arbeiders. 18 mei 1933.

12 Johnnie Harinck uit Den Haag spreekt voor de spiritistenvereniging Harmonia: Opstanding en leven.

Tweede-kamerlid Suze Groeneweg spreekt voor de SDAP. Zij keurt het regeringsbeleid af, met name de verlaging van subsidies in de gezondheidszorg en de verhoging van het aantal leerlingen per klas. Zij voorziet verlaging van steun als de SDAP de verkiezingen niet wint. Spreekster wordt meermalen door applaus en toejuichingen onderbroken. Met het zingen van de Internationale wordt de vergadering besloten.

Badhuis Tweede Van Leyden Gaelstraat. 8 juni 1933.

18 Tweede-kamerlid mr. G. A. Boon spreekt voor de liberale Vrijheidsbond over het verkiezingsprogram: een sterk gezag, ook in Nederlands Indië (muiterij Zeven Provinciën); sluitende begrotingen; steun aan landbouw en scheepsbouw; bevordering rendabele werkgelegenheid; internationale economische samenwerking; vrijhandel.

19 Voor de CH kiesvereniging Groen van Prinsterer spreekt ds G. B. Westenburg uit Den Haag. Hij zegt dat communisme en fascisme (de gemeenschap en de krachtmens) vijandig staan tegenover het Christendom. Hij wekt op zich niet te laten verleiden door leuzen over een 'sterke man' maar trouw te zijn aan de christelijke beginselen. Ter afsluiting wordt het Wilhelmus gezongen.

21 S. van Witzenburg, P. van 't Oor, L. Schenk en J. van Vliet, leerlingen van de Visserijschool, slagen voor het examen stuurman stoomvissersvaartuigen.

24 Aubade op de Markt ter herdenking van de 400-ste geboortedag van prins Willem van Oranje. In Vlaardingerambacht het feit gevierd met eveneens een aubade, tractaties voor de jeugd, uitreiking van een herdenkingsplaat aan scholieren en filmvoorstellingen in de gemeentezaal en op het Burgemeester de Bordesplein.

26 Tweede-kamerverkiezingen: Sociaal-Democratische Arbeiders Partij 3.269 stemmen (1929: 2.989); Liberale Staatspartij De Vrijheidsbond 829 (887); Vrijzinnig Democratische Bond 203 (291); Christelijk-Historische Unie 3.113 (3.126); RK Staatspartij 1.084 (1.113); Staatkundig Gereformeerde Partij 809 (667); Anti-Revolutionaire Partij 2.700 (2.176); Christen-Democratische Unie 270; Onafhankelijk Socialistische Partij 64.

Tweede-kamerverkiezingen Vlaardingerambacht: SDAP 250 stemmen (1929: 181); Liberale Staatspartij De Vrijheidsbond 56 (34); Vrijzinnig Democratische Bond 21 (21); CHU 376 (306); RK Staatspartij 227 (199); ARP 293 (114); CDU 19; Onafhankelijk Socialistische Partij 1.

27 Omdat de volgende oorlog een gasoorlog kan worden houdt dr H. Peeters uit Amsterdam voor de EHBO in het Handelsgebouw een lezing over strijdgassen en de bescherming van de bevolking daartegen. Onder de aanwezigen: de burgemeesters van Vlaardingen en Vlaardingerambacht, huisartsen, apotheker J. Backer en opperbrandmeester P. van den Berg.

28 Zes communisten aangehouden wegens overtreding van de aanplakverordening.

In het jaarverslag 1932 van de gezondheidscommissie komen ter sprake: stank van een kuiperij aan de Nieuwelaan; bestrijding van een rattenplaag aan de Afrol; leegstand van woningen door veel nieuwbouw en doordat gehuwde werklozen bij ouders gaan inwonen (het aantal huwelijken in 1932 was 197 tegen 245 in 1931). De commissie onderzocht klachten over stank van de kunstmestfabriek ENCK.

30 De Vlaardingsche Zwem Club richt een damesafdeling op.

Mei

1 1-meiviering. De SDAP legt bloemen op het graf van J. Hoogerwerf, de Arbeiders Jeugd Centrale AJC op dat van de in Rockanje verdronken Frans de Vries. De 1-meirede roept op om met alle middelen het

fascisme te bestrijden. Medewerking van de arbeidersmuziekvereniging Voorwaarts en de zangvereniging De Stem des Volks.

Viering verjaardag prinses Juliana: concert door De Pijpers op de Westhavenplaats; populair concert op het feestterrein door Van Dijk's Accordeon Band. Samenkomst in de Grote Kerk. Ds G. B. Westenburg spreekt over: gratie Gods of volkswil.

2 1-meikinderfeest op terrein Broekweg. Optocht door socialistische organisaties met de arbeidersmuziekvereniging Voorwaarts.

5 Verschenen het jaarverslag 1932 van de Kamer van Koophandel Beneden-Maas. Het bestuur is blij dat de Verenigde Staten van Amerika de grenzen hebben geopend voor vrijhandelsverkeer. Het aantal werklozen was op 31 december 1932 10.690 tegen 8.175 eind 1931. Teruglopende export van jenever en moutwijn. De uitvoer van haring bedroeg in 1932 56.143.000 kg (1932: 75.899.000 kg). De middenstand had lagere omzetten. Op 31 december 1932 werkten in de scheepsbouw te Schiedam 1691 personen (eind 1931: 2.137). De uitvoer van glas onbetekenend.

7 Bidstond voor het gewas.

8 Eerste openluchtmeeting op het Veerplein van het Drankweercomité.

Instructie luchtbescherming in het Luxortheater voor gemeentepersoneel en hulpbrigades bij luchtaanvallen. Vlaardingen de eerste stad waar dit gebeurt.

10 Het clublokaal van de Vrijzinnig-Christelijke Jeugdgemeenschap, Willem Beukelszoonstraat 50, in gebruik genomen.

11 Opening van het watersportseizoen met een zeilwedstrijd op de Vlaardingse Vaart.

12 Bloemist J. Vogel wint prijzen op de rotterdamse bloemententoonstelling Primavera.

In Vlaardingerambacht elf van de zestien trekhonden afgekeurd.

Wachtkamer badhuis Tweede Van Leyden Gaelstraat.

In De Hollandsche Tuin probeert een aantal personen de veiling van het pand Binnensingel 193 te verhinderen.

15 Inschrijving van leerlingen voor de Visscherijschool met cursus dekpersoneel, vooropleidingen stuurman en schipper, cursus machinekamerpersoneel en vooropleidingen machinist en motordrijver. Schoolgeld 10 cent per week.

16 De stalen motorloggers Adriana VL 88 en Excelsior II VL 76, beide aan de NV Reederijkantoor voorheen Firma Joost Pot, verkocht aan respectievelijk de Firma A. de Jong te Scheveningen en de Reederij Arie Vooijs te Katwijk aan Zee.

De stoomlogger Morgenster VL 17, schipper J. Schouten, NV Visscherij Maatschappij Zuid-Holland, met een gebroken mast die totaal vermolmd bleek in de haven teruggekeerd.

18 Op uitnodiging van de Vlaardingsche Zwem Club introductieavond waterpolo in café De Maas.

Oprichting van een afdeling van de Nationaal-Socialistische Beweging in het gebouw van de Volksbond tegen Drankmisbruik. De nieuwe afdeling zal de eerste tijd worden begeleid door de afdeling Overschie.

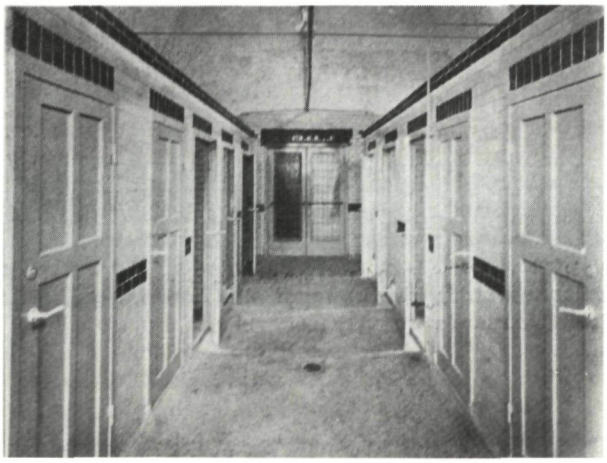

Gang naar de douches in het badhuis aan de Tweede Van Leyden Gaelstraat. 8 juni 1933.

22 Koninginneharing door rederijdirecteur J. Katan, opperkeurmeester G. Pet, schipper W. van Zelm van de stoombeuger Sophie Regina VL 204 en makelaar A. van den Berg aangeboden aan de koninklijke familie.

23 De gemeente Vlaardingerambacht stelt geen nieuwe wegwerker aan, maar laat het werk door werklozen doen. De Holyweg zal gedeeltelijk worden gerioleerd.

Juni

1 Het hoogheemraadschap Delfland gaat een nieuw gemaal aan de Vijfsluizen bouwen voor 424.000 gulden.

2 W. F. Verburg damkampioen van Vlaardingen.

Paardenmarkt op de Parallelweg. Aangevoerd 78 paarden en 12 hitten. Prijzen: werkpaarden 100 tot 200 gulden, slachtpaarden 75 tot 125 gulden, hitten 75 tot 140 gulden. Levendige handel.

Op de eerste vergadering van de RK Bond voor Groote Gezinnen spreekt kapelaan W. N. van Leeuwen over het doel van de bond: een ruime woning; zonodig huurtoeslag; extra belastingaftrek; een goede schoolgeldregeling; vorming van een fonds voor priesterroepingen; krachtige bestrijding van gezinsvijandige propaganda.

5 Aan het nationale concours ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het christelijk mannenkoor De Lofstem op het feestterrein aan de Broekweg doen 29 verenigingen mee.

Pinksterreisje naar Oostvoorne van 700 Obadjanen, de jongste leden van de Christelijke Jongelingsvereeniging Liefde en Vrede.

8 In het badhuis in de Tweede van Leyden Gaelstraat zijn douchekoppen aangebracht waaruit het water in fijne druppeltjes valt.

9 De consumptieijsfabriek Elka schaft een vriezer aan die tot 22 graden Celsius onder nul vriest.

Het verzoek van busonderneming Avam, eigenaar A. van der Windt, om een lijndienst Vlaardingen-Rotterdam te openen, door de Raad van State afgewezen.

10 Nationale grasbaanwielerwedstrijden op het Fortunaterrein aan de Kethelweg.

13 Het ledental van de christelijke openbare leeszaal en bibliotheek in 1932 van 876 tot 893 gegroeid.

Op de scheepswerf 's Lands Welvaren wordt de stalen motortrawler Koning Albert O 25 uit Oostende drie meter verlengd.

14 Eierveiling Vlaardingerambacht. Totale aanvoer 3.483 eieren: 3.244 kippeëieren, prijs 1 gulden en 75 cent tot 2 gulden en 60 cent per 100; 221 eendeeieren, 1 gulden en 50 cent tot 1 gulden en 85 cent per 100; 18 ganzeëieren, 5 tot 6 cent per stuk.

20 Het zweedse oorlogsschip Fylgia met aan boord prins Bertil bezoekt onze stad.

21 Zonnewendefeest van de AJC op het terrein van de Arbeidersportbond aan de Maassluissedijk: declamatie van Maarten Spreij, opvoering van het ver-

beeldingsspel Ontwaking van S. Bonn en een toespraak van J. Buis.

23 Dienstplichtigen van de lichting 1915 kunnen deelnemen aan vooroefeningen bij de Vrijwillige Landstorm, waardoor hun militaire diensttijd korter wordt.

24 Opening van een filiaal van Bensdorp, cacao, chocolade en suikerwerken, op Hoogstraat 196.

27 De gemeenteraad besluit in verband met de hedendaagse mentaliteit de politie uit te breiden met vier hulpagenten. Openbare lagere school C wordt opgeheven.

30 Aanbesteed de levering van 30.000 kg uiterwaards paardenhooi voor de gemeentereiniging. Gegund aan C. J. Koek voor 18 gulden en 35 cent per 1.000 kg.

Dienstplichtigen konden vooroefenen. 23 juni 1933.

VOOROEFENINGSINSTITUUT.

Kennisgeving omtrent vrijwillige oefening in militair verband vóór inlijving als dienstplichtige, ter verwerving van de vereischte militaire bekwaamheid, welke recht geeft op verkorting van den eersten oefentijd.

In het tijdvak van 1 Juni t/m 15 Augustus 1933 kunnen jongelieden, geboren in 1915, zich verbinden bij den Vrijwilligen Landstorm om het bewijs van voorgeoefendheid te behalen.

BEWIJS VAN VOORGEOEFENDHEID.

Dit bewijs geeft volgens de Wet recht op een verkorting van den duur der eerste oefening met vier maanden voor het wapen, waarvoor het bewijs is behaald.

WIJZE VAN OEFENEN.

De vooroefeningen worden ZOOVEEL MOGELIJK plaatselijk gehouden.
De dagen en uren waarop geoefend wordt, worden ZOOVEEL ALS MET DE EISCHEN DER OPLEIDING is overeen te brengen, in overleg met belanghebbenden, werkgevers en hoofden van scholen geregeld.
De oefeningen vangen aan op 2 October 1933 en duren ongeveer tot 8 October 1934 waarna zij die de opleiding met vrucht hebben gevolgd deel kunnen nemen aan het onderzoek ter verwerving van het bewijs van voorgeoefendheid.
In een jaar wordt 300 uren geoefend wat neerkomt, als regel, op 25 uur per maand, waarvan tenminste gedurende vier middagen bij daglicht moet worden geoefend (onder een middag wordt verstaan een tijdsruimte van ± 3 uur bij volledig daglicht).
Heeft men bij het examen het bewijs verworven, dan moet, totdat men voor eerste oefening opgeroepen wordt, nog 4 uur per maand worden geoefend om het geleerde te onderhouden en het bewijs zijn geldigheid te doen behouden.
Deze oefeningen voor de bewijshouders zullen als regel gehouden moeten worden in een andere plaats dan waar de oefenklasse gevestigd was.

Opgericht de postduivenvereeniging De Luchtbode, voor zaterdagvliegers.

Juli

1 Voor de gemeentelijke geneeskundige armenverzorging de huisartsen E. J. Linzel en dr A. L. Erkelens aangewezen.

4 De gemeenteraadsleden van Vlaardingerambacht J. van Berkel, S. van der Kooij en A. Keijzer stellen voor de raadsvergaderingen met gebed te beginnen.

Het Protestants-Christelijk Comité voor Bijstand (vakbeweging) reikt van juli-september kleding en schoenen uit in plaats van levensmiddelen. De dameskrans Trifosa helpt hierbij.

7 Het tarief voor een kuipbad in het badhuis Marisstraat met 10 cent verlaagd tot 30 cent.

In 1932 werden door het Crisiscomité via giften uit de burgerij uitgekeerd: 9.000 gulden in geld; 1.000 pond margarine; 600 levensmiddelenbonnen à 1 gulden; 121 pond spek; 50 zakken anthraciet; 50 zakken eierkolen; 1.000 pakjes tabak; 10 kinderledikanten; 100 stel herenondergoed; 100 broeken en werkoverhemden voor mannen; 70 paar herenschoenen; 50 paar meisjesschoenen; 18 babyuitzetten. Voorts werd als extra steun aan langdurig werklozen 8.443 gulden uitgekeerd in de vorm van winkelbonnen.

11 Uitgifte van gratis rijwielbelastingplaatjes aan kostwinners die voor hun beroep een fiets nodig hebben en geen inkomstenbelasting betalen en aan mensen die meer dan een halfuur naar hun werk moeten fietsen.

14 De motorloggers Adriana II VL 89 en Apollo VL 155 en de stoomloggers Venus VL 84, Columbus VL 47 en Noordzee VL 43 van de NV Reederijkantoor voorheen Firma Joost Pot verkocht aan andere vlaardingse rederijen.

20 Opgericht een afdeling van de Christelijke Bond van Verzekeringsagenten.

22 De turndemonstratie van de gymnastiekvereniging Leonidas met damesafdeling DOVIDO op het feestterrein aan de Broekweg ten bate van het Crisiscomité brengt 70 gulden op.

24 Een vliegtuig met gesproken reclame van de firma Verkade te Zaandam boven Vlaardingen. De tekst was duidelijk te verstaan.

27 200 mensen naar de landdag van de NCRV te Apeldoorn. De Christelijke Harmonievereeniging Sursum Corda vertegenwoordigt Zuid-Holland.

28 D. Pronk verplaatst zijn viswinkel van Hoogstraat 106 naar Hoogstraat 128.

Geopend schoenenhuis Hector, Hoogstraat 202.

29 Mej. H. M. Moerkerken doet haar dames- en kinderhoedenmagazijn, Hoogstraat 136-A, over aan de gezusters Hofman.

31 Begin bouwvakvakantie, die één week duurt.

Augustus

1 Honderd Vlaardingers doen mee aan een demonstratie in Antwerpen tegen oorlog en fascisme.

P. Kordaat benoemd tot naschrijver aan de Visbank. Hij volgt Jb Kornaat op.

2 Concert door Van Dijk's Accordeon Band op het feestterrein aan de Broekweg ter gelegenheid van de verjaardag van koningin-moeder Emma.

4 De NSB-vlag die vanwege de opening van het gebouw van de vlaardingse afdeling in de Oosterstraat was uitgestoken onder grote publieke belangstelling naar beneden gehaald en vernield.

Het gemeentebestuur wordt gevraagd het colporteren met het NSB-weekblad Volk en Vaderland op de Schiedamseweg te verbieden.

6 Excursie van de Bond van Jonge Liberalen naar Culemborg.

Brand touwfabriek Oosthavenkade. 7 augustus 1933.

Brand in de stoomkuiperij van de firma C. van der Burg en Zonen aan de Eerste Van Leyden Gaelstraat.

7 Bij een brand in de Vereenigde Touwfabrieken gaan de toonkamer, het magazijn en de hekelarij verloren.

8 De NSB protesteert tegen een ingezonden brief in de Nieuwe Vlaardingsche Courant die het colporteren van Volk en Vaderland verwerpt, terwijl bij het Volksgebouw op de Schiedamseweg het blad Voorwaarts in extenso op borden wordt tentoongesteld, een blad dat klassenhaat en opruiïng tegen gezag en vorstenhuis propageert.

9 Jaarlijke bedevaart naar Brielle ter herdenking van de Gorcumse martelaren.

14 De gemeente geeft toestemming tot vestiging van een autogaragebedrijf aan de Emmastraat 70. Protest van omwonenden.

18 Het boek Uittocht van oud-stadgenote Marie van Dessel-Poot voor de belgische radio besproken.

21 Aanbesteding van de bouw van een dagverblijf voor tbc-patienten op het voormalige Flardingaveld. Gegund aan Van der Vlis en Post voor 5.624 gulden.

22 23 gevallen van mond- en klauwzeer geconstateerd.

23 Om jongens bezig te houden richt de Volksbond tegen Drankmisbruik de mondharmonicaclub Oefening Baart Kunst op.

25 Bij de reinigingsdienst twee honden in bewaring, die wanneer ze niet binnen een paar dagen zijn afgehaald worden afgemaakt.

25-26 Koninginnefeest in Vlaardingerambacht met ringrijderij in tilbury's en te paard, volks- en kinderspelen, optocht door de mondharmonicavereniging Ons Genoegen en een concert door de harmonievereniging Kunst en Vliegwerk.

28 Twee hooibergen van veehouder S. Dijkshoorn, Zuidbuurtseweg 4, De Moordwoning, door hooibroei afgebrand.

29 Zes gevallen van kinderverlamming geconstateerd bij kinderen tussen 1 en 10 jaar. In Vlaardingerambacht één kind aan de ziekte overleden.

De broodprijs met 1 cent omhoog.

31 Koninginnedag. Aubade op de Markt. Samenkomst van de christelijke oranjevereniging in de Grote Kerk. Kinderspelen op de Spoorsingel en in de Waalstraat. Havenloop. Kanowedstrijd in de Haven. Zwemwedstrijden in de Spoorhaven. Muziek door het Jubileumkoor en het Fluitcorps ONI.

Lighallen voor tbc-patiënten aan de Hofsingel. 21 augustus 1933.

Boottocht van werklozen met vrouwen en kinderen naar Hoek van Holland, uitgeleid door de arbeidersmuziekvereniging Voorwaarts.

September

1 Opening van de polikliniek van het Onderling Beheerd Ziekenfonds aan de Parallelweg hoek Prins Hendrikstraat.

5 De gemeenteraad van Vlaardingerambacht besluit de vergaderingen met gebed te openen. Vijf stemmen vóór en twee tegen.

8 Aanhouding van een stadgenoot die op de Westhavenkade het blad van het landelijk comité tot voorbereiding van Rode Dinsdag verkocht. De verspreiding van dit communistische blad was verboden.

Dertig werklozen maken een fietstocht naar druivenkassen in Monster, een initiatief van het comité voor ontspanning van christelijk georganiseerde werklozen.

9 Lampionoptocht door Vlaardingerambacht, georganiseerd door de christelijke oranjevereeniging Drievoudig Snoer, ter gelegenheid van het 35-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina.

Mandolineconcert in het Volksgebouw en oprichting van een arbeidersmandolineclub. Zestien mensen worden lid.

9-11 Het 35-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina door bewoners van de Emmastraat gevierd met een wedstrijd bloemversieren. Muziek van Radio Storm en feestverlichting op de Schiedamseweg.

12 Tentoonstelling van de Wereldbibliotheek in de openbare leeszaal aan de Dayer.

In het bestek voor de bouw van drie winkels met bovenwoningen aan de Schiedamseweg wordt de bepaling opgenomen dat 75 procent van de werklieden Vlaardingers moeten zijn.

Wegens de vele gevallen van kinderverlamming wordt aangedrongen melk goed te koken.

13 Sportkeuring van junioren van de voetbalverenigingen Fortuna, VFC en de Hollandiaan in Café Mes, Schiedamseweg 17.

15 De zeesleepboten Friesland en Groningen van Bureau Wijsmuller naar de Sovjetunie verkocht. De schepen zijn herdoopt in Pamiat Ruslana en Murman. De zeesleepboot Frederika, gebouwd door de Vlaardingsche Machinefabriek I. A. Kreber, verkocht naar Brazilië.

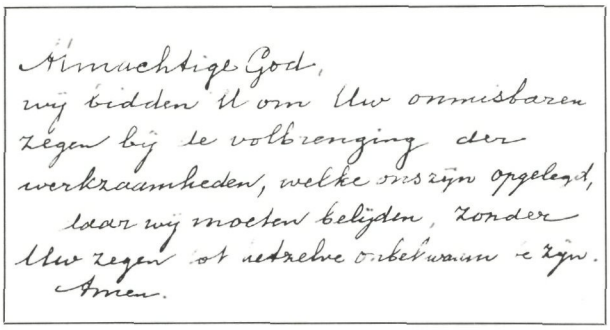

Almachtige God,
wij bidden U om Uw onmisbaren
zegen bij de volbrenging der
werkzaamheden, welke ons zijn opgelegd,
daar wij moeten belijden, zonder
Uw zegen tot hetzelve onbekwaam te zijn.
Amen.

Eigenhandig geschreven spiekbriefje van de burgemeester van Vlaardingerambacht voor het gebed bij de opening van de raadsvergaderingen. 5 september 1933.

19 De openingsdag der Staten-Generaal geproclameerd tot Oranje Dinsdag. Verzocht wordt dan de vlag uit te steken in verband met het organiseren van Rode Dinsdag door communisten.

22 De christelijke gymnastiekvereniging TALMA begint met gymnastiek voor ouderen.

23 Op verzoek van de commissaris van politie geen discussie op een openluchtvergadering van de Christen Democratische Unie waar wordt gesproken over: Het christelijk beginsel en de nood dezer dagen.

25 Plan voor de bouw van een nieuwe gereformeerde kerk aan de Binnensingel, omdat de huidige te klein is.

27 De stoomlogger Koningin Wilhelmina VL 190,

schipper J. Goedknegt, met vleetschade door zwaardvissen binnengelopen.

29 Tentoonstelling in de openbare leeszaal van door A. H. P. Maarleveld aangekochte albums met reproducties van moderne meesters en bijdragen van letterkundigen, uitgegeven door Kunst in Nood.

Steuntrekkende kostwinners van gezinnen van drie en meer personen die van januari-augustus 1933 meer dan 150 gulden steun hebben gekregen, komen in aanmerking voor aanvullende steun in natura.

Oktober

1 Iedere onbeheerde fiets wordt 's avonds meegenomen naar het politiebureau. Bij afhalen wordt één gulden in rekening gebracht.

4 Opgericht een afdeling van De Princevlag, een organisatie die de liefde voor Oranje en het wettig gezag wil uiten met vlaggenparades. 115 mensen worden lid.

6 De stalen logger Johanna Jacoba VL 181 van de NV Van Toor's Visscherij Maatschappij verkocht aan de firma Brouwer te Amsterdam. Het schip wordt omgebouwd tot motortrawllogger.

7-14 Winkelweek Hoogstraat. Feestverlichting. Attracties met prijzen. Een speciale winkelweekcourant uitgegeven.

8 Het Instituut voor Arbeidersontwikkeling opent het winterseizoen in het Luxortheater met de film Kuhle Wampe, een aangrijpend beeld van werklozenleed.

De Oranjegarde, een orangistische jeugdbeweging, 25 oktober 1933.

10 De gemeente verbiedt ambtenaren het uitsteken van andere dan de nederlandse vlag of de oranjevlag en het dragen van politieke insignes in diensttijd.

Opheffing van het RK Meisjespatronaat Sint Anna en oprichting van een Graalwacht. Er zullen clubs komen voor gymnastiek, handenarbeid, volkszang, gregoriaans, toneel, reidansen en naaiwerk voor de missie.

De muziekschool start een cursus blokfluit.

Nationale huis-aan-huiscollecte voor het Crisis Comité.

11 Opgericht een afdeling van het Verbond van Christelijke Letterkundige Kringen in Nederland.

12 Ds S. H. Spanjaard, bespreekt het boek Schuld en Boete van Dostojewski voor de Protestantenbond.

20 Met 10 leden in café Rotterdam opgericht de biljartclub Inter Nos.

23 Minister van sociale zaken prof. dr J. R. Slotemaker de Bruïne opent in school C aan de Oosterstraat een fancy fair voor het Crisis Comité. 3.500 bezoekers. Opbrengst 6.000 gulden.

24 Het Crisis Comité van Vlaardingerambacht deelt mee dat het Nationale Crisis Comité een wagon eierkolen beschikbaar heeft gesteld. Het comité vraagt om colbertjasjes.

25 Een afdeling van de Oranjegarde opgericht. 130 mensen worden lid.

31 Feestavond van de Roode Valken in het Volksgebouw. Toespraak door AJC-hoofdbestuurder Wim van Halm en opvoering van kluchten, declamatie, zang en dans.

November

3 In de Grote Kerk spreekt pastor Jack over de toestanden in Rusland.

6 De huisarts E. J. Linzel houdt iedere eerste maandag van de maand een lezing voor de luchtbeschermingsdienst. Er wordt met gasmaskers geoefend.

E. J. Linzell, huisarts. 6 november 1933.

7 De openbare en de christelijke openbare leeszaal en bibliotheek trachten tot samenwerking te komen.

8 Onderlinge wedstrijden van de Christelijke Jongelingsvereeniging Liefde en Vrede. Winnaars: huisvlijtwedstrijd R. Rijke, A. Ruisaard, J. P. van der Linden; opstellenwedstrijd J. Oostveen en J. G. Kolkman; voordrachten P. van Heusden en J. Ligthart.

8-9 Najaarsverkoping van de naaivereeniging van de remonstrantse kerk.

13 De gemeenteraad stelt een nieuwe verordening op de precariorechten vast waardoor automatieken worden belast.

G. van der Molen spreekt in logement De Romein

De EHBO-afdeling vijf jaar. 30 november 1933.

voor de Hollandsche Maatschappij van Landbouw over het gebruik van ingekuild gras.

14 De diakonieschapen, door verschillende boeren geweid, leveren de hervormde diakonie een netto winst op van 171 gulden.

Een ontspanningsavond voor werklozen, georganiseerd door het Crisiscomité, met film en versterkte grammofoonmuziek. De mannen krijgen een half ons tabak, de vrouwen een stuk Luxtoiletzeep.

15 In de Harmonie een concert van Vlaarding's Mannenkoor Orpheus onder leiding van Paul van der Putten. Uitgevoerd onder meer: Salve Regina van Franz Schubert en twee pelgrimskoren uit Tannhäuser van Richard Wagner. Soliste: de zangeres Hélène Cals.

16-20 In de Harmonie in aanwezigheid van de 'plaatselijke autoriteiten' vertoond: de Oranjegeluidsfilm en de film uit 1930 van de historische optocht in Vlaardingen.

18 Intocht van Sint Nicolaas.

21 De NV Koninklijke Pellerij Mercurius uit Wormerveer houdt in zaal Excelsior een lezing met lichtbeelden over havermout.

24 Werkloze of steuntrekkende leden van de Coöperatieve Bakkerij- en Verbruiksvereeniging De Voorlooper krijgen met Kerstmis een pakket ter waarde van 3 gulden.

25 In zaal Excelsior opvoering van de Goudmijn,

Vulcaanhaven. 31 december 1933.

een klucht in drie bedrijven, door de toneelvereniging Hollandia. Bal na.

27 Een comité gevormd tot oprichting van een gedenkteken voor zeelieden die tijdens de eerste wereldoorlog zijn omgekomen.

30 In de Grote Kerk spreekt dr O. Norel uit Amsterdam over Hitler en de kerk.

Op een ouderavond van de openbare lagere school van Vlaardingerambacht spreekt schoolhoofd J. Brouwer over 'taal'.

Optreden van het Nederlands Kleinkunst Ensemble 'De Hollanders' onder leiding van de veluwse dichterzanger Jan van Riemsdijk in de Harmonie, ter viering van het vijfjarig bestaan van de vlaardingse EHBO-afdeling.

December

2 Brand in de rokerij van de gebroeders Pronk aan het Delftseveer.

4 Voor steuntrekkers vlees in blik beschikbaar.

C. F. van der Knaap van logement De Hollandsche

Tuin reikt aan Jb Voogd uit De Lier, de eerste Westlander die dit seizoen op de schaats Vlaardingen bereikt, een kistje sigaren uit.

5 Eerste Sint Nicolaasactie van de middenstand van Vlaardingerambacht.

6 De crediteuren van de Vlaardingse Boazbank NV kunnen over twintig procent van hun vordering beschikken.

6-8 Driedaagse conferentie onder leiding van ds C. J. Hoekendijk uit Bussum in de Harmonie. Onderwerp middagsamenkomsten: 'De beteekenis van het bloed van Christus'. Motto avondsamenkomsten: 'De bruidsgedachte der Heilige Schrift'.

8 De Nieuwe Matex verzoekt toestemming tot uitbreiding van de tankinstallatie voor opslag van minerale oliën en benzine.

12 Gratis opleiding radiotelefonist bij de visserij door de NTM Radio Holland samen met de Visscherijschool.

13 De schiedamse toneelvereeniging Utile Dulci voert in de Harmonie het stuk Liefdescapriolen op. De opbrengst is voor de Vlaardingsche Gezondheidskolonie.

15 Meegedeeld wordt dat in Vlaardingen door de Bataafse Petroleum Maatschappij een asfaltfabriek zal worden gebouwd.

18 Schaatswedstrijden voor werklozen, georganiseerd door de burgemeester van Vlaardingerambacht. Negen deelnemers. Prijzen: een rollade, een haan en een worst, alles met vet.

19 2.400 werklozen.

21 Kerstfeest voor de armen in de zaal van de Stadsevangelisatie Jeruël. 120 pakketten uitgedeeld.

22 Wie op 30 april 1934 25 jaar wordt kan meedoen aan het huldigingsdefilé in Den Haag ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van prinses Juliana.

Kerst- en vredesavond van de Volksbond tegen Drankmisbruik in de Harmonie. Kerstvertelling met zang door Jo Mulder en uitvoering van ''t samenspraek van de kinderkens met het Kerstkindje'', kerstcantate van Catharina van Renes.

26 Windhondenrennen op het VFC-terrein aan de Groeneweg.

Pastoor J. A. H. J. Maas deelt aan 50 gezinnen kleren uit die door leden van de Sint Elisabethsvereeniging zijn gemaakt.

28 In de kas van de plantsoenendienst bloeit de yucca gloriosa.

29 Machiel Poot, in dienst bij de Visscherij Maatschappij 'Vlaardingen', een van de bekendste schippers van de vlaardingse vloot, op 57-jarige leeftijd overleden.

31 In 1934 zal bij Lever's Zeep Maatschappij 40 in plaats van 45 uur worden gewerkt. De fabriek is dan op zaterdag gesloten. De lonen worden verlaagd: vaste weeklonen gaan 2 gulden achteruit. De maatregelen zijn genomen om ontslag van 15 à 20 werknemers te voorkomen.

Binnengekomen schepen in 1933: Vulcaanhaven 328 (288 in 1932); ENCK-haven 133 (125 in 1932); Matex 69 (74 in 1932); Nieuwe Matex 37 (32 in 1932). Totaal 567 (519 in 1932).

In 1933 hebben aan de haringvisserij 47 vlaardingse schepen deelgenomen tegen 54 in 1932.

Aan de visbank in 1933 159 partijen vis afgeslagen. Opbrengst 2.361 gulden en 58 cent (1932: 241 respectievelijk 5.300 gulden en 52 cent).

In 1933 hebben de vlaardingse vissersschepen 828 zeelieden waaronder 577 Vlaardingers aangemonsterd. In 1932 bedroegen deze getallen 797 en 596.

KRONIEK VAN VLAARDINGEN 1983

Wil van der Velden-Van Hees

Januari

1 Aantal inwoners 77.072, 1.052 minder dan een jaar geleden.

In galerie Kunst + exposeert de oostenrijkse schilder Josef Kern.

3 Nieuwjaarsreceptie op het stadhuis. De VVD-fractie afwezig.

Commissaris van politie A. Spel zegt in zijn nieuwjaarstoespraak dat het werk gekenmerkt moet worden door een 24-uurs dienstbaarheid en dat het pakket dienstverlening op kwaliteit moet berusten en correct moet gebeuren.

4 Uit angst voor brandstichting patrouilleert de kraakgroep Binnen Zonder Kloppen 's nachts in de Zeeheldenbuurt.

5 De gemeenteraad besluit bij invalswegen naar de stad symboolborden te plaatsen met de tekst: Kernwapenvrije gemeente.

7 Optreden van de vlaamse zanger-cabaretier Urbanus van Anus in de Stadsgehoorzaal.

10 Het Vlaardings Centrum voor Welzijnsplanning verzoekt het gemeentebestuur de club- en buurthuizen te dwingen weer aan het normale overleg deel te nemen. De club- en buurthuizen boycotten dit overleg uit ongenoegen over de bezuinigingen.

Wethouder B. Goudriaan geeft het startsein voor de instandhoudingsbeurt van de 410 semi-permanente woningen in de Babberspolder.

Het Rijnmond Alarm Comité opgericht uit vertegenwoordigers van politieke partijen, kerken en vakverenigingen in Schiedam en Vlaardingen. Doel: behoud werkgelegenheid bij de Rijn-Schelde-Verolme werven.

12 Voor 1983 aan Vlaardingen een contingent van slecht 410 gesubsidieerde woningen toegewezen, te weinig om de geplande nieuwbouw in Holy en de Oostwijk uit te voeren.

13 De werkgroep Stop Rijksweg 19 zoekt alternatieven voor het gebruik van het zandlichaam van Rijksweg 19, waarvan de aanleg in 1976 werd gestopt. De op de prognoses achterblijvende ontwikkeling van verkeer en economie wettigen de veronderstelling dat de aanleg helemaal niet doorgaat.

15 De Hollandiaanprestatieloop over 15 km in park 't Nieuwelant voor de tweede maal gewonnen door Henry Riedijk. Winnaar 2,5 km Remco Pols, 5 km Arjan van Genderen, 7,5 km Theo Maat en 10 km Henk Klop.

16 Op 45-jarige leeftijd overleden de beeldende kunstenaar Dirk Jaap Brouwer.

18 Evatoom (electrische- en huishoudelijke apparatuur) en Edwin Sport, met filialen in Spijkenisse en Gouda, failliet. 25 medewerkers ontslagen.

Vlaardingen kernwapenvrij gewenst. 5 januari 1983.

Dirk Jaap Brouwer, beeldend kunstenaar, 1937-1983. 16 januari 1983.

20 De ondernemingsraad van de werf Wilton Fijenoord verzoekt afstand te nemen van de acties van het Rijnmond Alarm Comité uit angst voor initiatieven buiten de ondernemingsraad om.

De Socialistiese Partij vraagt of de voorbereiding van de bezuinigingsoperatie 1983 door het gemeentebestuur in het Hiltonhotel te Rotterdam ten laste van de gemeenschap komt of door burgemeester en wethouders persoonlijk wordt betaald.

112 werknemers van het metaalbedrijf Cincinnati-Milacron BV ontslagen.

21 De nieuwe huisvesting van de Streekmuziekschool Nieuwe Waterweg Noord, Willem Beukelszoonsstraat 62, in gebruik genomen.

25 Toekomstige bewoners van 75 nieuwe woningen op het Ouwenbroekterrein in de Vettenoordsepolder uiten hun ongenoegen over de hoge borgsommen die zij bij de sleuteluitreiking moeten betalen aan de Vereniging tot verbetering der volkshuisvesting Patrimoniums Woningen.

26 De winkeliersverenigingen en de Organisatie Vlaardingse Ondernemers OVO gaan niet in op een uitnodiging van het gemeentebestuur voor een toenaderingsgesprek. Door het aannemen van het verkeerscirculatieplan is de verhouding tussen de gemeente en het bedrijfsleven verslechterd.

In het Vrouwenhuis een thema-avond over de palestijnse vrouw, georganiseerd door de Rooie Vrouwen.

31 Op 74-jarige leeftijd overleden de oud-huisarts L. van der Molen.

Februari

2 De Geneeskundige en Gezondsheidsdienst Nieuwe Waterweg Noord geeft voorlichting over vetzucht bij vijfde klas leerlingen van de lagere school.

Stijgende kosten en een teruglopend ledental brengen de gymnastiekverenigingen ertoe naar samenwerking en integratie te zoeken.

De huurprijs waarboven geen woonvergunning nodig is, wordt voor eengezinswoningen 800 gulden en voor andere woningen 670 gulden. Koopwoningen vanaf 194.000 gulden mogen eveneens zonder woonvergunning worden betrokken. De Socialistiese Partij is tegen.

3 Het rijk wijst renovatie van de 'schil' van de Zeeheldenbuurt (Spoorsingel, De Ruyterstraat en Tweede Van Leyden Gaelstraat) af.

9 Wegens een tekort aan speelvelden fuseren de turkse voetbalverenigingen Türk Gükü en Yildirum.

Een nieuwe VOS-cursus (Vrouwen Oriënteren zich op de Samenleving) van start in het Plaatselijk Educatief Centrum. Doel: bevorderen van zelfvertrouwen en inzicht in de maatschappelijke positie van de vrouw.

10 Opgericht sociëteit Joost (Jongeren uit Oost) in buurthuis Oost.

13 H. van Toor Jzn Distilleerderij BV honderd jaar. Ter gelegenheid hiervan het boekje 'Van Tappers tot Stokers' uitgegeven.

14 De gemeente onderzoekt het financieel beheer van buurthuis De Heipaal in Holy-Zuid.

15 Hoofden van openbare lagere en kleuterscholen zullen in verband met de inwerkingtreding van de wet basisonderwijs op 1 augustus 1985, waarbij kleuter- en lagere scholen zullen worden samengevoegd, een training krijgen in leiding geven en vergadertechniek.

16 Het minibadhuis aan de Rotterdamseweg dat per 1 januari werd gesloten, op proef weer geopend. Gebruikers moeten zelf de kabines schoonmaken.

18 Carnaval van de wijkvereniging Hoevenbuurt in De Deel, verzorgd door de carnavalsvereniging De Leutloggers onder leiding van Prins Adrianus I.

21 Hoofdinspectrice van politie mevrouw mr M. G. M. Ekels per 15 maart 1983 benoemd tot korpschef van de gemeentepolitie te Gorinchem.

22 Voor het behoud van het gratis jeugdlidmaatschap van de openbare bibliotheek overhandigt personeel van de Gemeentebibliotheek aan het vlaardingse VVD-tweede kamerlid Pol de Beer stukgelezen boeken, ter illustratie van het intense gebruik van de bibliotheek.

Patrimoniums Woningen verlaagt de borgsom voor huurders tot 100 gulden.

23 De Vereniging voor Openbaar Onderwijs roept ouders en docenten op om 23 februari mee te doen aan de demonstratie in Den Haag tegen de aantasting van de kwaliteit van het onderwijs.

L. van der Molen, huisarts, 1908-1983. 31 januari 1983.

De gemeente deelt het Breed Overleg Woonlasten mee dat de economische situatie het niet toelaat de gemeentelijke tarieven te bevriezen. Op de tarievenranglijst van elektriciteitsbedrijven staat Vlaardingen op de 21ste plaats, 60 gemeenten hebben lagere tarieven. De huurachterstand bij het Gemeentelijk Woningbedrijf bedroeg eind 1982 375.406 gulden, bij de Woningbouwvereniging Samenwerking '77 180.000 gulden en bij Patrimoniums Woningen 258.170 gulden. De achterstand bij de Gemeentelijke Energie- en Waterleidingbedrijven was 1.317.000 gulden; het aantal afsluitingen nam in drie jaar tijd toe van 76 tot 270.

24 Aerobic dancing voor dames, dansen voor je conditie, de nieuwe rage uit Amerika, bij sportstudio Van der Have, Fultonstraat 42-44.

25 PvdA-raadslid Mari van Opijnen vindt dat de woonlasten omlaag kunnen. Aanpassing van de bouw-

verordening kan leiden tot lagere stichtingskosten van woningen. Er moet gezocht worden naar alternatieve vormen van energievoorziening, zoals stadsverwarming. Het elektriciteitsleveringscontract met Rotterdam dient te worden herzien. De grondkosten kunnen lager.

De club- en buurthuizen heffen hun boycot van het overleg Welzijnsplanning op.

Maart

4 Naar verluidt zal de provincie instemmen met de aanstelling van een verbouwleider, die in de Oostwijk en de Vettenoordsepolder gaat adviseren bij het opknappen van eigen woningen.

Hoofdinspecteur van politie mr M. G. Marianne Ekels. 21 februari 1983.

Drs H. A. Paape, directeur van het Rijks Instituut voor Oorlogs Documentatie, opent de tentoonstelling De Achttien Doden in het Streekmuseum Jan Anderson. De expositie behandelt het eerste verzet van de Geuzen tegen de duitse bezetter in 1940.

8 De vrieshektrawler Voorwaarts VL 142 van de Doggermaatschappij BV wordt in Capelle aan de IJssel 7,5 meter verlengd.

De Gemeentelijke Sociale Dienst wil misbruik van sociale uitkeringen actiever aanpakken. In een discussienota wordt er voor gepleit om anonieme tips serieus te nemen.

9 P. Nieuwstraten, voorzitter van de vlaardingse afdeling van de Vereniging van Ex-politieke Gevangenen, opent in het Hollandiagebouw de tentoonstelling Tekens aan de Wand van de Anne Frankstichting, die op initiatief van het Vlaardings Antifascisme Komitee alhier wordt gehouden.

10 Wethouder Goudriaan presenteert opnieuw de plannen voor de verbetering van het complex van 694 Muwi I-woningen achter de Van Hogendorplaan. De bewoners wezen vorig jaar de renovatieplannen af.

11 De Stichting Regionale Omroep Rotterdam Rijnmond en Omstreken krijgt per 1 december 1983 zendtijd voor regionale radiopragramma's.

12 Koningin Beatrix onthult na een sobere plechtigheid in de Grote Kerk het Geuzenmonument op de Markt. Het monument is een nagedachtenis aan de Geuzen, de eerste nederlandse verzetsgroep tegen de duitse bezetter.

14 Uit een gemeentelijk onderzoek naar het functioneren van het Open Jongerencentrum Summerstreet blijkt dat het activiteitenprogramma nauwelijks méér biedt dan het doorsneeprogramma zoals dat in door vrijwilligers geleide sociëteiten wordt geboden.

17 Boekenweek 1983. Het boekenweekgeschenk

aan de burgemeester aangeboden. Stadsarchivaris Theo Poelstra houdt in de Burgerzaal van het stadhuis een lezing over Vlaardingen tijdens de duitse bezetting. Daarna wordt de verzetsfilm De Overval vertoond. Tweehonderd belangstellenden.

18 De regionale huisartsenvereniging Rijnmond vindt dat een systeem van een extra eigen bijdrage de volksgezondheid en de gezondheidszorg schaadt. De vereniging bepleit afschaffing van de eigen bijdrage door ziekenfondsleden van een rijksdaalder per afgeleverd geneesmiddel.

21 Weinig belangstelling voor de informatie- en discussieavond van de Stuurgroep Brede Maatschappelijke Discussie Energiebeleid.

22 De stacaravan van de vereniging Mensen Zonder Werk op het Weeshuisplein wegens vernielingen gesloten.

25 De archeologische werkgroep Helinium doet vondsten uit de romeinse tijd in het Van Heutzpark.

26 Uitvoering van J. S. Bach's Mattheuspassion door het Gemengd Rijnmondkoor in de Grote Kerk.

27 In het Vrouwenhuis komt iedere zondagmiddag de meidengroep (meiden van 13-16 jaar) bijeen om te spreken over al die dingen waar de deelneemsters dagelijks mee te maken hebben.

30 De gemeenteraad neemt de nota Taak en functie club- en buurhuiswerk met 17 tegen 16 stemmen aan.

31 Bij het Gewestelijk Arbeidsbureau staan 3.345 Vlaardingers ingeschreven.

De Raad van State wijst het verzoek van bewoners van de Van Linden van den Heuvellsingel om een verbod van vrachtverkeer over de singel af.

April

5-14 In de Gemeentebibliotheek en Boekhuis Den Draak de tentoonstelling Tableaux Littéraires, waarbij met speelgoed scènes uit de nederlandse literatuur zijn uitgebeeld met als geluid de bijbehorende tekstpassages. De expositie is gemaakt door kunstenaars van de zogeheten enschedese school.

Het Geuzenmonument onthuld. 21 maart 1983.

7 Demonstraties aerobic dancing bij Sportschool Hoogendijk.

Om energie te besparen wordt een week voor de opening het buitenbassin van het Kolpabad bedekt met noppenfolie.

De provincie wil een gedeelte van Rijksweg 19 in een betonnen tunnelbak in de grond wegwerken om aldus aantasting van het milieu en het landschap in Midden-Delfland te voorkomen.

Aerobic dancing. 7 april 1983.

Freek de Jonge met een try-out van zijn jongste productie De Mythe in de Stadgehoorzaal. Uitverkochte zaal.

9 Vredesconferentie van het Comité Vlaardingen tegen Kernbewapening en het Interkerkelijk Vredesberaad IKV in de Harmonie. Per brief, ondertekend door de burgemeester, wordt de presidenten van de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjetunie gevraagd de wapenwedloop te beëindigen.

De VVD 35 jaar. Jubileumfeestavond en tennistoernooi in restaurant-tenniscomplex Hoogendijk.

10-17 Expositie van kleurhoogdrukken en zeefdrukken van Sees Vlag in galerie De Duig.

11 In het Visserijmuseum wordt de scheepsmodellenzaal aangepast voor 14.000 gulden, verkregen uit de opbrengst van zomerpostzegels.

12 Minister van verkeer en waterstaat N. Smit-Kroes opent de rioolwaterzuiveringsinstallatie De Groote Lucht.

16 Op de Hoogstraat een braderie in het teken van de Swinging Twentie's georganiseerd door Winke-

liersvereniging d'Oude Hoogstraat. Modeshow op de Afrol en demonstraties Charlestondansen door Ellen's Dance Explosion.

18 Het nieuwe gebouw van de Christelijke Scholengemeenschap Westland Zuid aan het Geuzenplein geopend door drs K. de Jong Ozn, voormalig staatssecretaris van onderwijs.

19 De VVV geeft een fietsroute uit. De tocht voert kangs de Vlaardingse Vaart, het proefbos, de Bommeer en de Boonervliet.

Aannemingsbedrijf Van der Waal BV verhuist naar de Schiedamsedijk 22-24. Met een Polenkowindmolen wordt gedeeltelijk in de eigen energiebehoefte voorzien.

22 Koninginnekermis op het Eramusplein.

27 Voor vijf gulden slaat fietsenhandelaar Jan de Graaf postcode en huisnummer in fietsframes, zodat gestolen fietsen gemakkelijker terug te brengen zijn bij de eigenaar.

28 De gemeenteraad neemt de niet sluitende meerjarenbegroting 1983-1987 aan. De VVD en de SGP/RPF/GPV-combinatie stemmen tegen. Een motie van het CDA die het gemeentebestuur opdraagt te onderzoeken of privatisering tot kostenbesparing kan leiden, met behoud van dienstverlening op het bestaande kwaliteits- en kostenniveau, aangenomen, met de stemmen van de PvdA, de CPN/PSP-combinatie en de Socialistiese Partij tegen.

30 Koninginnedag: parachutespringen boven het Hof; havenloop; optreden van Conny Vink en Ciska Peters; surfwedstrijden; doelschieten met Eddy Treytel in het Oranjepark; gehandicaptensportwed-

Aannemingsbedrijf Van der Waal BV. 19 april 1983.

strijden in de Lijnbaanhallen; ringsteken; bezichtiging van de stoomsleepboot de Furie; dam- en schaaksimultaanwedstrijden met Ton Sijbrands en Genno Sosonko; muzikale rondgang door de Pijpers; vuurwerk in de Broekpolder; Oranjebal in Triangel.

Werkloosheidscijfers april: mannen 2.188, vrouwen 1.089.

In galerie Kunst+ schilderijen en grafiek van Piet Warffemius en sieraden van Maria van Hees en Eleonore van Beusekom.

Mei

1 1-meiviering van de PvdA met als leus: Tegen het fascisme. Arie Groeneveld waarschuwt het succes van de Centrumpartij niet te bagatelliseren.

1-meiviering van de Stichting Rood Vlaardingen samen met de PSP en de CPN onder het motto: Stop afbraak onderwijs. Deelnemers onder meer: de Algemene Bond van Onderwijzend Personeel ABOP, de actiegroep Tijd voor School en wethouder voor onderwijs Arie Maarleveld.

3 De britse ambassadeur P. R. A. Mansfield en burgemeester A. A. J. M. van Lier openenen de nieuwe huisvesting van Flexibox NV, fabrikant van afdichtingen voor de petrochemische industrie, Schiedamsedijk 18.

Jo Mulder, dirigente. 27 mei 1983.

4 Herdenking doden Tweede Wereldoorlog: bijeenkomst op de begraafplaats Emaus bij het Geuzengraf; kranslegging bij het geuzenmonument op de Markt; stille tocht naar het verzetsmonument op het Verploegh Chasséplein.

6 De Socialistiese Partij stelt vragen over het bedrag dat betaald is voor het trekken van oude heipalen op een terrein aan de Westhavenkade.

7 De 23ste bevrijdingswielerronde op het parcours Hofsingel-Julianasingel-Schiedamsedijk-Hoflaan gewonnen door Leen den Hartigh.

Internationale middag voor Nederlanders en buitenlanders, georganiseerd door buitenlanders in Buurthuis De Haven: muziek; dans; een tentoonstelling; een turkse kinderdansgroep; buitenlandse gerechten.

Tientallen Vlaardingers solidair met de vredesbeweging in de Peel door deel te nemen aan een demonstratieve wandeling naar de vliegbasis De Peel als protest tegen het aldaar stationeren van kruisraketten.

8 Een caféhouder mishandelt een Maassluizer die aan zijn verwondingen overlijdt.

13 Vlaardingen, Schiedam en Maasluis stellen de Stichting Jeugdtandzorg Nieuwe Waterweg voor als bezuiniging de schooltandarts af te schaffen.

14 Geopend café Westpoint, Westhavenkade 20.

16 De openbare lagere Jan Lighartschool 100 jaar.

20 Mr A. Blussé van Oud Alblas, oud-voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis, opent in het Visserijmuseum de expositie Van sloepen en loggers, een tentoonstelling die de ontwikkeling schetst van nieuwe schepen voor de Noorzeevisserij van 1800-1875.

De golfbaan in de Broekpolder geopend. 4 juni 1983.

De veerdienst tussen Vlaardingen en Pernis opgeheven.

26 Politieke forumavond in de burgerzaal van het stadhuis over de vraag of en hoe Vlaardingen een beleid ontwikkelingssamenwerking wil voeren. Voorzitter is burgemeester A. A. J. M. van Lier.

27 Met een concert van de Gezamenlijke Koren Jo Mulder in de Stadsgehoorzaal neemt Jo Mulder na ruim vijftig jaar afscheid als dirigente.

Door staking van het RET-personeel rijden er geen bussen.

De Gemeentelijke Energie- en Waterleidingbedrijven hebben in september 1982 1.714 gas- en 16 waterlekken gevonden. De onderzoeks- en reparatiekosten zullen na twee jaar zijn terugverdiend.

Groepstentoonstelling van vlaardingse beeldende kunstenaars in de galerie/artotheek: Nanda van Beek, Annet Braad, Peter Dumas, Elly Dijkshoorn, Linda Hassan, Rob Kila, Elly Kole, Wilma Kuil, Kees Lesuis, Marcel Molenaar, Jan van Reeven, Ada van Selm en Françoise Bouché.

28 HVO voetbalkampioen van Vlaardingen.

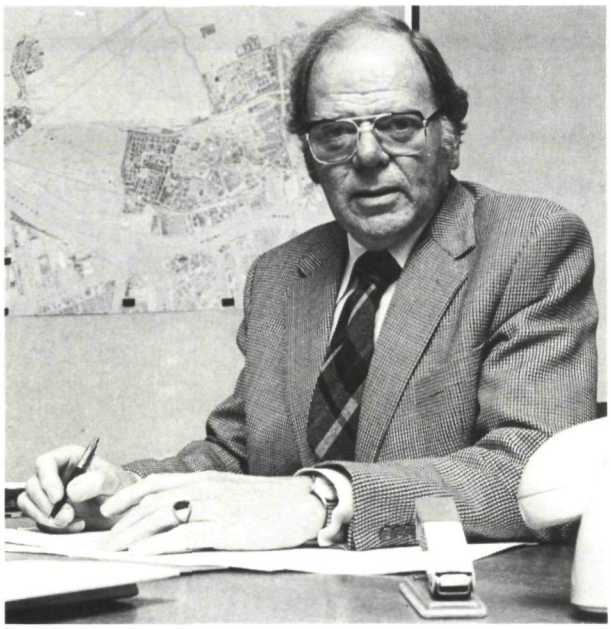

T. P. van der Laan Bouma, hoofd secretarieafdeling bevolking, burgerlijke stand enz. 14 juni 1983.

Juni

1 De gemeenteraad stelt het Rampenplan vast en besluit met de stemmen van de VVD, de CPN/PSP en de SP tegen, de woonboten op de Vlaardingse Vaart aan te sluiten op de riolering.

4 Prins Bernhard opent de 18 holes tellende golfbaan van Golfclub Broekpolder.

Ter gelegenheid van het tachtigjarig bestaan van het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond wordt in Vlaardingen, Maassluis en Schiedam een groot pupillentoernooi gehouden. 109 korfbalverenigingen en 5 scholen met in totaal 261 teams schreven in.

9 De Reconstructiecommissie Midden-Delfland stelt een onderzoek in naar de luchtverontreiniging tussen Maassluis en Vlaardingen. Het gaat daarbij om de gevolgen van neerslag van fluor en zware metalen voor landbouw, vee, natuur en recreatie.

Piet Boogaard van de FNV roept de werknemers van Vlaardingen Oost Bedrijven BV op om deel te nemen aan de demonstratie in Utrecht tegen het kabinetsbeleid.

Geopend: Vleescentrum, Oosthavenkade 82.

10 Het blad Rood Vlaardingen meldt dat stickers van het Oud-Strijders Legioen zijn geplakt op de woning van een PSP-lid, dat de borden met 'Kernwapenvrije Gemeente' zijn overgeschilderd, dat de op 4 mei door Vlaardingen tegen Kernbewapening neergelegde krans bij het Geuzenmonument is vernield, en dat ruiten zijn ingegooid van het pand van de Stichting Rood Vlaardingen op het Weeshuisplein.

Op de hervormde synode in Doorn pleit ds W. W. Verhoef voor positieve waardering van homosexuele samenlevingsvormen.

Age Klink, beeldend kunstenaar. 20 augustus 1983.

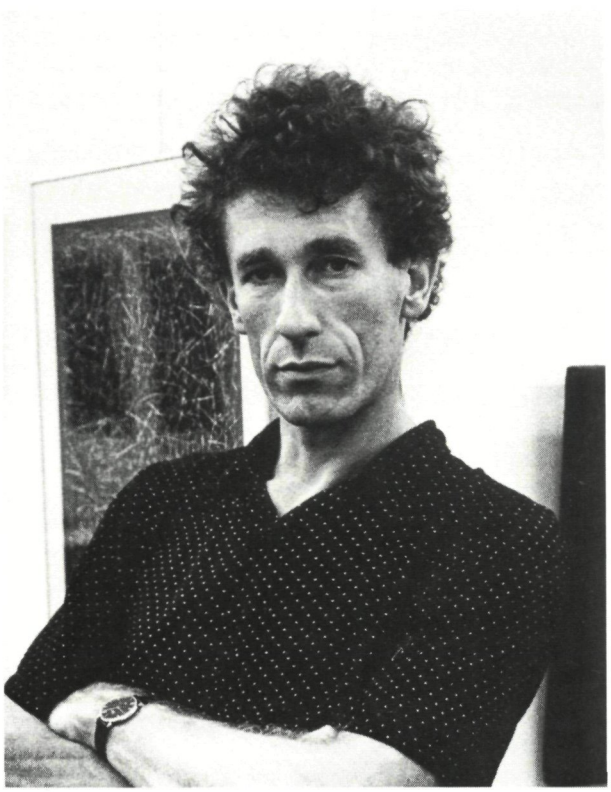

11 Het filmhuis van Rood Vlaardingen vertoont de verzetsfilm 'Het meisje met het rode haar', naar het gelijknamige boek van Theun de Vries over Hannie Schaft.

13-16 37ste avondwandelvierdaagse.

14 Het Overlegorgaan Migranten geïnstalleerd. Doel: de gemeente adviseren over beleidszaken die buitenlanders aangaan.

T. P. van der Laan Bouma, hoofd secretarieafdeling bevolking, burgelijke stand, militaire zaken en verkiezingen, bij zijn pensionering benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

15 De tweede-kamerleden Jaap van der Doef (PVDA) en Huub Jacobse (VVD) debatteren in 't Scheele Hoekje op de Markt over de problematiek rond het scheepsbouwconcern Rijn-Schelde-Verolme.

Ouderenorganisaties bieden wethouder J. Wijnstok het zwartboek 'Oud Zeer' aan, dat gaat over de schrijnende gevolgen van het regeringsbeleid voor ouderen.

17 De nieuwe huisvesting van de Gemeentelijke Kredietbank aan de Schiedamseweg geopend.

22 A. P. van der Jagt, gecommitteerde voor onderwijs van het Openbaar Lichaam Rijnmond geeft het startsein voor het project Beroepskwalificerende Edukatie Nieuwe Waterweg Noord. Doel: mensen met weinig opleiding scholen voor de administratieve en verzorgende sector.

26 Bevestiging en intrede van ds G. van der Veere uit Drachten, gereformeerd predikant in de wijkgemeente Pniëlkerk.

29 Jonge adspirant-ondernemers kunnen bij de Nederlandsche Middenstands Bank geld lenen uit het Startfonds Rijnmond, dat tot stand is gekomen door een overeenkomst van het Openbaar Lichaam Rijnmond en de bank.

Opheffingsuitverkoop van stijlmeubelfabriek-groothandel 't Oude Ambacht, voorheen Sprij, Westhavenkade.

Klussenstation, een werklozenproject in de Vettenoordsepolder. 27 augustus 1983.

30 In de Jozef Israëlsstraat de eerste gerenoveerde woningen opgeleverd van een project van 96 woningen in de binnenstad, van de Woningbouwvereniging Samenwerking '77.

Juli

2 Arrestaties bij relletjes in het Open Jongerencentrum Summerstreet.

Weinig bewondering voor de groep Slipovernieuw die op uitnodiging van de Vlaardingse Kunststichting en Popoverleg Vlaardingen een openluchtvoorstelling geeft op het Liesveld. Veel waardering voor de britse straattheatergroep British Event.

5 De medezeggenschapscommissie van de Gemeen-

Een collectief schilderij op huisdeuren tijdens het Haring- en Bierfeest geëxposeerd. 3 september 1983.

telijke Sociale Dienst verontrust over de aangekondigde kortingen op de sociale uitkeringen. De commissie verzoekt burgemeester en wethouders haar bezorgdheid aan de minister kenbaar te maken.

De rijksbijdrage voor de Gemeentebibliotheek zal in 1984 met 330.000 gulden worden verlaagd.

6 De gemeenteraad trekt de verkoopbeperkende bepalingen voor vrije sectorwoningen in en versoepelt de anti-speculatiebedingen voor premiewoningen. Een krediet beschikbaar gesteld voor de automatisering van de postinschrijving op de secretarie.

7 Lunchconcert op het orgel van de Grote Kerk door Aad Zoutendijk.

8 Opheffingsuitverkoop van de Kattenbeker, kunstnijverheid, Liesveld 151.

9 Het gemeentebestuur zoekt gegadigden voor de

woningen met bedrijfs- en atelierruimten in de Landstraat.

10 Bevestiging en intrede van ds C. Haas uit Vleuten, predikant bij de hervormde wijkgemeente Nieuwe Kerk/Immanuël.

11 Door de Dienst Centraal Milieubeheer Rijnmond zijn aan de Koningin Wilhelminahaven, de Broekweg, de Vlaardingse Vaart, de Lickebaert, de Olivier van Noortlaan, de Amsterdamlaan en de Olmendreef in de bodem giftige stoffen aangetroffen.

13 90 van de 125 bewoners van drie complexen woningen in het centrum, van Patrimoniums Woningen, weigeren de jaarlijkse huurverhoging te betalen vanwege de slechte staat van de huizen.

14 Het Algemeen Ziekenfonds Schiedam-Vlaardingen-Maassluis heeft in 1982 1.550 gulden en 65 cent per verzekerde uitgegeven. Het fonds telde 123.641 leden.

Edith Jacobs en Ingrid van Laar peilen de behoefte aan centraal wonen, een woonvorm waarbij bewoners een eigen woonruimte hebben naast een gemeenschappelijke huiskamer, keuken en wasgelegenheid.

Fietscrossbaan Oostwijk. 10 september 1983.

Dr G. F. Bleeker, keel-, neus- en oorarts. 16 september 1983.

15 Het hekwerk om het Orelioplantsoen door omwonenden vernieuwd. Ter gelegenheid hiervan schenkt de gemeente een nieuwe vlaggemast. De buurt viert dit met een barbecue.

18 Patrimoniums Woningen besluit de woningen in de De Ruyterstraat en de Spoorsingel, die deel uitmaken van de zogeheten schil van de Zeeheldenbuurt, waarvan renovatie onlangs werd afgewezen, op te knappen voor voorlopig vijftien jaar.

19 Zomeravondconcert door stadsbeiaardier Addie de Jong op het carillon van de Grote Kerk. Na afloop gelegenheid de toren te beklimmen.

De illegale radiozender Eldorado, die opereerde vanuit de Datheenstraat, door de radiocontroledienst het zwijgen opgelegd.

20 Het Koningin Wilhelmina Fonds reserveert 1.900.000 gulden voor een onderzoek naar de Moermantherapie.

De helicopterpiloot Quentijn Fikke die op een vlucht van Djakarta naar Balikpapan verdwaalde, overleeft een zwerftocht van acht dagen op de Javazee.

22 In de galerie/artotheek een expositie van werk van: Theo van Baars, Auke Bergsma, Jules Breeman, Jan van Dorp, Henk Horsten, Rob Janssens, René de Kok, Ben Palli, Anne van der Ploeg, Ike Schols, Marijke Visser en Joop van Esch.

28 J. Florijn, directeur van de Gemeentelijke Sociale Dienst, met pensioen. Hij wordt opgevolgd door mevrouw ir Th. A. A. Miltenburg-Kraakman.

Augustus

1 De openbare kleuterschool De Zonnebloem opgeheven, de dr A. Plesmanschool fuseert met de Weteringschool en de Erasmusschool. De openbare kleuterschool De Karekiet fuseert met de Kwikstaart. De openbare lagere Willem de Zwijgerschool fuseert met de Dillenburgschool. De nieuwe naam wordt De Kring. De christelijke lagere Jhr A. F. de Savornin Lohmanschool fuseert met de ds A. S. Talmaschool. Nieuwe naam De Schakel. De RK Roncallischool fuseert met de Pax Christischool, de RK kleuterschool Woelewippie fuseert met Dikkertje Dap.

Het centrum heeft weer een schillenboer: twee keer per week haalt Peter van Reeven groenteafval en oud brood op.

3 Autobedrijf Bova BV, Volvodealer, Dirk de Derdelaan, failliet. 15 werknemers ontslagen.

Bij thuiswedstrijden van het eerste elftal van voetbalvereniging Fortuna hebben vrouwen in het seizoen 1983/4 gratis toegang.

4 Door de aanhoudende warmte heerst er botulisme, een voedselvergiftiging bij watervogels, voornamelijk eenden.

6 Het comité Vlaardingen tegen Kernbewapening herdenkt met een stille tocht door de stad, waarbij deelnemers in wit of zwart gekleed gaan, de slachtoffers van de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. Motto: Wij herdenken Hiroshima en Nagasaki, wie herdenkt straks ons?

8 De VVD vraagt te onderzoeken of nieuwe woningen in Holy-Centrum van windenergie kunnen worden voorzien door molens in de Broekpolder.

10 Wegens het toenemen van ziekten onder migranten, vooral Turken en Marokkanen, wil de gemeente een gezondsheidsvoorlichtingsproject beginnen om hierin verbetering te brengen.

Ruud van Houwelingen, redacteur Groot Vlaardingen. 29 september 1983.

Conny Meyer, wielrenster. 4 oktober 1983.

In de Broekpolder heerst de konijnenziekte myxomatose.

11 Het transportbedrijf Zwanenburg Vlaardingen BV mag een week lang geen ongeregelde transporten uitvoeren. Ook de vrachtautodienst Vlaardingen-Rotterdam mag dan niet worden onderhouden. Dit als straf voor het feit dat het bedrijf lonen niet conform de collectieve arbeidovereenkomst heeft uitbetaald.

12 Bij een inval in de De Ruyterstraat drie hasjdealers aangehouden. 200 gram hasj gevonden.

14 De antieke poppententoonstelling in het Deltahotel trekt 1.500 bezoekers.

15-20 Zestien jongens van 13 tot 21 jaar aangehouden wegens inbraak en diefstal.

18 De burgemeester reikt verzetsherdenkingskrui-

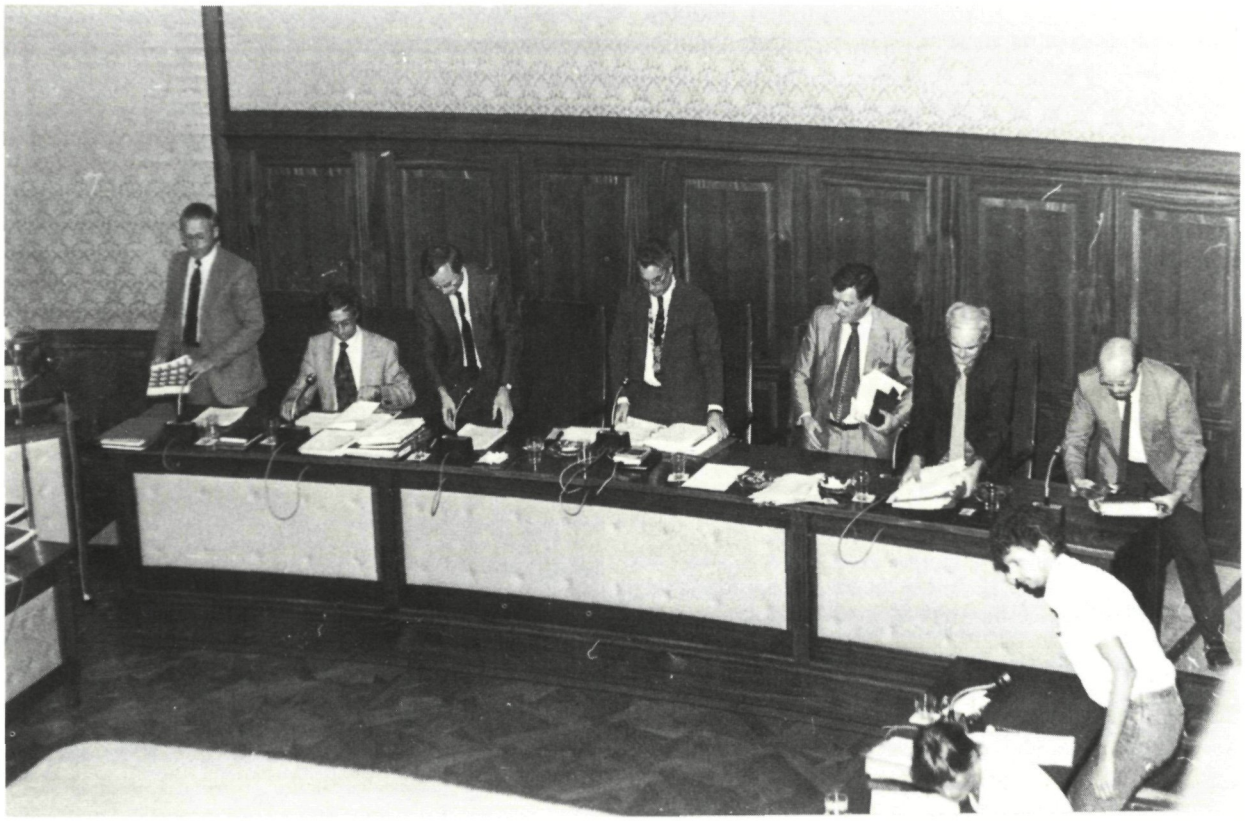

Het gemeentebestuur treedt af. 7 oktober 1983.

sen uit aan L. R. Varewijck (postuum), M. A. Vreugdenhil-Goudriaan (postuum), A. P. van der Valk, M. Kool, N. Kool-de Haan, F. Menten en G. Menten-Van Cronenberg.

19 Irene van der Laan zwemt het Kanaal tussen Dover en Calais heen en terug over in 18 uur en 15 minuten.

20 Dubbelexpositie van schilderijen, gouaches en tekeningen van Age Klink in Galerie Kunst + en in het Stedelijk Museum te Schiedam

22-26 Avondfietsvierdaagse.

27 Het Klussenstation, een werklozenproject van de wijkvereniging Vettenoordsepolder, van start. Mensen met een minimum inkomen kunnen door werklozen voor 5 gulden per uur plus materiaalkosten behang-, timmer- en schilderwerk laten doen.

September

1 Extra vergadering van de raadscommissie verkeer en vervoer over de reconstructie van de Schiedamseweg op verzoek van de raadsleden F. R. Quast (VVD) en E. D. Rodrigues (D'66).

Geopend café De Peper, Peperstraat. Eigenaar Ton Wijnstok.

De provincie wil de capaciteit van het Holyziekenhuis

Naar de vredesdemonstratie in Den Haag. 29 oktober 1983.

met ca 40 bedden verminderen, waarvan 10 op de kinderafdeling.

3 Elfde haring- en bierfeest. Ondanks regen en wind duizenden mensen op de been.

10 Op de kaalslag achter het Hollandiagebouw door vrijwilligers van Buurthuis Oost een fietscrossbaan aangelegd.

Vier bromfietsers mishandelen een echtpaar op het fietspad tussen de Amsterdamlaan en de Esdoorndreef.

16 De popformatie Flairck in de Stadsgehoorzaal.

Keel-, neus- en oorarts dr G. F. Bleeker doet zijn praktijk over aan M. M. J. M. Beukers.

16-25 Vredesweek. Avondgebed in de RK Johannes de Doperkerk waarna op het Liesveld een stiltekring wordt gevormd, gevolgd door een fakkeloptocht. Toespraak door wethouder IJ. van der Velden. Vredesmarkt op het Liesveld met kramen van het Interkerkelijk Vredesberaad, Amnesty International, Vredesonderwijs, Unicef, de Stichting Vlaardingen voor Ontwikkelingssamenwerking en de Wereldwinkel.

20-24 Festiviteiten op de Van Hogendorplaan ter

gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de winkelboulevard.

23 Het heiwerk voor 46 premiekoopwoningen aan de Populierendreef/Platanendreef op last van de Raad van State voorlopig gestaakt. Omwonenden dienden een bezwaarschrift in omdat de bouwplannen in hoge mate afwijken van het oorspronkelijke bestemmingsplan.

24 De Callenburgstraat viert zijn honderdjarig bestaan.

26 Tijdens een extra vergadering van de commissie stadontwikkeling over het omstreden plan voor de bouw van 15 woningen aan de Maassluissedijk laakt de CDA-raadsfractievoorzitter J. N. Schriel de gevolgde procedure. De Socialistiese Partij eist alsnog inspraak voor omwonenden.

27 Voor de PvdA spreekt W. Ommen, adjunct-directeur van de Gemeentelijke Sociale Dienst, over de grenzen van de sociale zekerheid.

29 Verschenen: Een treurige afdronk, van Levi Weemoedt (I. J. van Wijk). Ter gelegenheid hiervan zingt Hans Dorrestijn liedjes van de schrijver in café De Steeg.

De eerste paal geslagen van 206 woningwetwoningen aan de Churchillsingel voor Woningbouwvereniging Samenwerking '77.

Relletjes tussen schiedamse en vlaardingse jongelui op de Europaboulevard.

Ruud van Houwelingen 12,5 jaar journalist bij Randstad Edities/Groot Vlaardingen.

Oktober

1 Nelleke Burg brengt in de Harmonie haar nieuwste productie Welleke Burg?, satire, imitaties, liedjes en conferences.

4 Huldiging sportkampioen seizoen 1982/3. De gemeentelijke Sportprijs 1983 toegekend aan wielrenster Conny Meyer.

6 Geopend De Boekenbeurs, in- en verkoop van tweedehandsboeken, Peperstraat 2-A.

6-7 Na felle en bewogen discussie neemt diep in de nacht de gemeenteraad met de stemmen van de PvdA en alle wethouders tegen de motie aan van mevrouw M. L. Hoogendijk-Van Holst Pellekaan van de VVD die het handelen van burgemeester en wethouders rond de bouw van 15 woningen aan de Markt en de Maassluissedijk afkeurt: niet in acht nemen democratische spelregels en negeren inspraak. De vijf wethouders trekken hieruit de politieke conclusie dat ze hun zetel ter beschikking moeten stellen en treden af. Het demissionaire college blijft de zaken waarnemen tot er een nieuwe gemeentebestuur is gevormd.

8 De kade van de Koningin Wilhelminahaven vernieuwd.

12 Gemeenteauto's rijden met affiches die protesteren tegen de salarisverlaging die de regering wil.

14 Geopend Boekhandel De Roos, van Jan en Bea Rozendaal, gespecialiseerd in christelijke lectuur.

15 Optocht ter voorbereiding op de vredesdemonstratie in Den Haag. Manifestatie in de Lijnbaanhallen. Sprekers: wethouder IJ. van der Velden namens het gemeentebestuur; Lenie Durville van Vrouwen voor Vrede en het Komitee Kruisraketten Nee; Jan van den Bosch, voorzitter van de Algemene Bond van Onderwijzend Personeel; Conny van der Drift en André Bax, jongeren; ds H. Eikelboom; Leo Mesman namens de FNV. Optreden van Peter Blanker, pantomime en de cabaretgroep Links over rechts.

De Lyrische Komedie voert in De Harmonie 'De arme matroos' van Jean Cocteau en 'Een faun in het woud' van Gerard Cocksholt op.

18 Tegen de woningbouwplannen voor het IJsselhoeveterrein in Holy-Noord tekenen 285 omwonenden bezwaar aan.

Ambtenarenprotest tegen de salarisplannen van de regering. 2 november 1983.

19 Het CDA wil meer contact met jonge kiezers. Het bestuur doet een beroep op de leden in hun gezinnen te praten over de politieke opstelling van het CDA.

20 Op een extra ledenvergadering van de PvdA spreken leden hun twijfels uit over een coalitie met de VVD.

21 Een bespreking van alle politieke partijen om een afspiegelingscollege van burgemeester en wethouders te vormen mislukt.

De Stichting ter Bevordering van de Jeugdtandverzorging in het gebied Nieuwe Waterweg per 1 augustus 1984 opgeheven. De dienst heeft elf medewerkers.

Joke Kortus en Roel van Veen ontvangen de sleutel van de eerste woning van het stadsvernieuwingsproject Touwbaan van Woningbouwvereniging Samenwerking '77.

In het Visserijmuseum overhandigt Henriëtte van der Klift-Tellegen, schrijfster van het boek Nederlandse Visserstruien, het eerste exemplaar aan commissaris van de koningin mr M. Vrolijk.

25 In het Vrouwenhuis een thema-avond over postnatale depressie.

26 De ambtenarenvakorganisaties maken met de burgemeester afspraken over de acties van 2 november 1983, de dag van het overleg tussen de ambtenarencentrales en het kabinet.

29 19 bussen naar de vredesdemonstratie in Den Haag.

31 De Stichting Vlaardingen voor Ontwikkelingssamenwerking onderzoekt wat er op het gebied van ontwikkelingssamenwerking in Vlaardingen wordt gedaan.

November

1 Ria Verwaal opent een winkel in tweedehands meubelen en huishoudelijke goederen, Het kleine verschil, Joubertstraat 28.

2 Verschenen de kalender voor 1984 'Vlaardingen nog pas gisteren', en het boekje 'De Vlaardingse visserij in oude ansichten', door Jaap Sluimer en Peter Zuidgeest.

Tijdens het gesprek tussen minister van binnenlandse zaken Koos Rietkerk en de vakorganisaties van ambtenaren demonstreren ambtenaren tussen twaalf en twee uur op de Markt. Kor de Zwart van de ABVA/KABO biedt de burgemeester een petitie aan die het gemeentebestuur verzoekt het ambtenarenprotest te steunen. Op de Holysingel delen brandweerlieden aan automobilisten pamfletten uit.

Wegens staking van het RET-personeel rijden er geen bussen.

3 De Raad van State stelt de gemeenteraad en omwonenden van de plaats waar het gemeentebestuur 15 woningen wil bouwen aan Maasluissedijk en de Markt in het gelijk: het voorstel van burgemeester en wethouders geschorst.

7 Werkonderbreking bij de Gemeentepolitie van 9.30 tot 11.30 uur. Bij verkeersovertredingen worden geen bekeuringen gegeven.

Vanwege stiptheidacties bij de Afvalverwerking Rijnmond kan de Gemeentelijke Reinigingsdienst niet alle huisvuil afvoeren. De gemeente verbiedt het storten op een oude stortplaats in de Broekpolder.

Uit protest tegen de regeringsmaatregel met betrekking tot de ambtenarensalarissen en de sociale uitkeringen is de secretarie alleen geopend voor aangiften bij de burgelijke stand. De actie wordt gesteund door de ABVA/KABO, de Christelijke Federatie van Overheidspersoneel en de Nederlandse Bond van Gemeenteambtenaren.

7-28 Poststaking. Alleen lokale post bezorgd.

8 Het CDA verklaart terzake van de val van het gemeentebestuur op 6/7 oktober dat het niet langer medeverantwoordelijk kan zijn voor een beleid dat door het optreden van een PvdA-wethouder het vertrouwen van de bevolking in de plaatselijke democratie ondermijnde. De leden willen niet dat het CDA aan de leiband van de PvdA loopt.

Uit protest tegen de kortingen op de sociale uitkeringen bezetten uitkeringsgerechtigden het gebouw van de Gemeentelijke Sociale Dienst. Demissionair wethouder J. Wijnstok en de directeur van de sociale dienst, mevrouw Van Miltenburg-Kraakman, achter de actie.

De utrechtse rechtbank verbiedt acties van de politie. Op het politiebureau aan het Delftseveer hangt na de uitspraak de vlag halfstok.

11 In de galerie/artotheek een retrospectieve tentoonstelling van schilderijen, tekeningen, gouaches en grafiek van de overleden Dirk Brouwer.

12 De archeologische werkgroep Helinium 25 jaar.

14 Uit protest tegen de kortingen op de ambtenarensalarissen en de sociale uitkeringen de secretarie voor de tweede keer een dag gesloten.

18 De gemeenteraad neemt de gemeentebegroting 1984 aan. Bezuinigingen: 434.088 gulden doordat ambtenaren vervroegd uittreden en sommige arbeidsplaatsen niet worden opgevuld; sociaal en cultureel werk 367.412 gulden; onderwijsbegeleidingsdienst 66.800 gulden; onderhoud van straten en wegen 200.000 gulden; Visserijmuseum 65.305 gulden.

19 Intocht van Sint Nicolaas.

Dr H. J. Kouwenhoven, predikant, praeses van de Gereformeerde Synode, krijgt geen visum voor Zuid-Afrika wegens zijn publikaties over de apartheidspolitiek.

23-29 Wegens staking bij de RET rijden er geen bussen.

24 Verschenen het boek van Jaap Kolkman: Ik zou nog wel eens, met tekeningen van Adriaan Ruisaard.

25 De gemeente stelt voor schade door het onderbreken van de openbare straatverlichting de ambtenarenorganisaties aansprakelijk.

Het Gemeentelijk Automatiseringscentrum in bedrijf.

28 Door de straatverlichting 's avond uit te doen protesteren ambtenaren van de Gemeentelijke Energie- en Waterleidingbedrijven tegen de kortingen op de ambtenarensalarissen.

Op initiatief van de Stichting Raad voor het Ouderenwerk zal een onderzoek worden gedaan naar de leefsituatie van ouderen in Vlaardingerambacht/Babberspolder.

December

1 Proefuitzending van Radio Rijnmond vanuit café De Steeg op de Hoogstraat.

2 Het onevenredige aantal van 3 wethouders in het nieuwe gemeentebestuur voor de PvdA met 11 raadzetels en 2 voor de VVD met 10 raadzetels zal worden gecompenseerd bij de portefeuilleverdeling.

De huisvuilafvoer stagneert door stiptheidsacties tegen het salarisbeleid van de regering. 7 november 1983.

5 Particuliere stadspost Vlaardingen/Schiedam. Postpakketten en brieven worden bezorgd voor prijzen die 20 tot 50 procent lager liggen dan bij de PTT.

9-31 Expositie van acht vlaardingse kunstenaars in de galerie/artotheek: Annette Braad, Carla Einwachter, Linda Hasan, Elly Koole, Anne van der Ploeg, Marijke Rek, Ike Schols en Marijke Visser.

11 Vredesgroepen roepen vrouwen op een keten te vormen rond de luchtmachtbasis Woensdrecht uit protest tegen de stationering van kruisvluchtwapens.

14 De belangstelling voor vrouwenemancipatiewerk loopt terug. Cursussen van het Vrouwenhuis en de Vrouwenraad gaan soms wegens gebrek aan belangstelling niet door.

A. Kalden, voorzitter van het CDA in Vlaardingen,

legt zijn functie neer. Hij kan zich niet vinden in de standpunten van zijn partij over kernbewapening.

Winkeliers aan de Van Hogendorplaan en Dirk de Derdelaan protesteren tegen de extra huurverhoging door de gemeente. Zij vrezen meer winkelsluitingen.

15 De onderhandelingen van de VVD en de PvdA over de vorming van een nieuw college van burgemeester en wethouders tijdelijk gestaakt. Het advies van de provincie over het verkeerscirculatieplan is naar wordt medegedeeld de reden.

De surveillancedienst van de Gemeentepolitie in een nieuw jasje gestoken.

16 Omdat er onder jongeren geen animo is voor gesplitste vierkamerflats in Holy-Noord wordt onderzocht of er bij ouderen belangstelling voor de woningen bestaat. De woningen zijn gesplitst om meer woonruimte voor alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens te scheppen.

17 Organisaties op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, vredesvraagstukken en mensenrechten houden op de laatste zaterdag van iedere maand een informatiemarkt op het Liesveld onder de naam 'De Andere Markt'.

20 Ouders van leerlingen van de openbare lagere Kamerlingh Onnesschool zijn tegen het plan om te fuseren met de Van Maerlantschool.

21 In de Stadsgehoorzaal voert de toneelgroep Globe het stuk Oroonoko op.

22 N. H. Duinkerken neemt afscheid als gemeentesecretaris.

23 De renovatie van 240 van de 694 Muwi-I-woningen achter de Van Hogendorplaan begonnen.

24 Derde Kerstprestatieloop van de Nieuwe Vlaardingse Courant in samenwerking met Atletiekvereniging Fortuna in de Broekpolder.

Open avond van de hervormde wijkgemeente Nieuwe Kerk/Immanuël in de aula van de Christelijke Scholengemeenschap Groen van Prinsterer. Bezoekers werken er aan een wandkleed over vrede of doen mee aan het maken van een collage met als thema: Afwentelen of omwentelen. Klankbeeld over Latijns Amerika. Kerstwake van stilte en inkeer.

N. H. Duinkerken, gemeentesecretaris. 22 december 1983.

27 De werf Wilton Fijenoord BV roept haar toeleveringsbedrijven op voor een demonstratie op het Binnenhof als de tweede kamer over de exportvergunning voor duikboten voor Taiwan vergadert.

30 Kerstbomenjacht door de jeugd. In de buurt van de Van Hogendorplaan bedienen jongeren zich van een klewang, een koevoet en een luchtdrukpistool.

31 De galerie/artotheek verhuist van Oosthavenkade 8 naar het Hollandiagebouw.

VAN BLOEMFABRIEK TOT PELMOLEN

Anderhalve eeuw molenaarsbedrijf tussen Galgkade en Westerhoofd

E. T. J. Eikema en H. A. B. Neleman

Waar Galgkade en Westhavenkade in Vlaardingen elkaar ontmoeten konden we tot eind 1983 nog een karakteristieke bebouwing zien: de vierkante onderbouw van de molen De Bonte Os uit 1778 met ervoor het molenaarshuis, al een eeuw van zijn wieken ontdaan en sedert tientallen jaren in gebruik bij Oliehandel J. van der Linden. Doorlopend in de richting van het Westerhoofd zien we naast De Bonte Os het imposante witte huis, ooit gebouwd als Villa Becalotti voor ir Jan van Dusseldorp en de laatste jaren het kantoor van technisch adviesbureau Technology Consultants. Grenzend aan de royale tuin van Becalotti, helemaal voor aan de weg nog een groot, witgepleisterd huis met bordes. Nu het kantoor van de Hollandse Pelmolen en oorspronkelijk het woonhuis van Adriaan van Dusseldorp, stichter van het grote fabriekspand ertegenover, langs de haven. Sinds de jaren twintig 'de Pelmolen' en meer dan een eeuw geleden gebouwd als Stoommeelfabriek 'de Maas'. Verder doorlopend passeren we de lange rij, achteroverleunende gebouwen uit 1852 van de stoomrijstpellerij van de Gebroeders van Dusseldorp. Tussen 1841 en 1919 vullen drie generaties van Dusseldorp de kaart in van Galgkade tot Westerhoofd. Hier ook werd het initiatief genomen voor de bouw van een grote meelfabriek aan de Maashaven in Rotterdam, die zou uitgroeien tot het belangrijkste produktiebedrijf van 's lands grootste meelfabrikant, de NV

Hoek Galgkade-Westhavenkade. In het midden de onderbouw van de molen De Bonte Os (gesloopt eind 1983) met op de achtergrond de molen De Vrijheid (gesloopt 1925). Links nog een deel van Villa Becalotti.

'Vlaardingerhaven'. Tekening van Jan Ensing 1872. Van links naar rechts: molen De Hoop, de schoorsteen van stoomrijstpellerij De Rijsthalm, molen De Bonte Os. Naast de rij huizen de molen De Vrijheid aan de Galgkade.

Meneba. Voor het begin van een wandeling door de geschiedenis van bijna anderhalve eeuw molenaarsbedrijf tussen Galgkade en Westerhoofd moeten we terug tot 1841, het jaar waarin Johannes van Dusseldorp de molen De Bonte Os koopt.

Het begin

Op 15 september 1841 koopt Johannes van Dusseldorp uit Schiedam voor 3400 gulden de in veiling gebrachte molen op de hoek van de Galgkade in Vlaardingen, De Bonte Os, gebouwd in 1778 als runmolen en al vele malen van eigenaar verwisseld[1]. De nieuwe eigenaar is in 1785 in het Brabantse Waspik geboren als telg uit een geslacht van molenaars. Al in 1688 is zijn voorvader Dirck Jansz van Dusseldorp molenaar te Meeuwen[2]. Johannes van Dusseldorps zoons Adrianus Marinus (geb. 1820) en Corstiaan Gerrit (geb. 1821) beginnen in De Bonte Os met het pellen van rijst en gort en gaan op 30 maart 1844 een compagnieschap aan, de firma 'Gebroeders van Dusseldorp, handel in rijst en pellerij'. Corstiaan is inmiddels op 6 juli 1843 getrouwd met Anna Suzanna van der Boor[3]; 15 november 1844 wordt hun eerste kind geboren, Johannes Corstiaan, de latere auteur van het 'Vlaardings ABC', waarin de spot wordt gedreven met vele bekende ingezetenen[4]. Tenslotte kopen de gebroeders van Dusseldorp de molen van

hun vader op 17 april 1846, eveneens voor 3400 gulden. Daarmee begint een ontwikkeling die zal leiden tot een van Vlaardingens eerste industrieën, 'de bloemfabriek'.

Adrianus Marinus van Dusseldorp en zijn broer Corstiaan Gerrit arriveren in Vlaardingen in een tijd dat het er allesbehalve rooskleurig uitziet. De traditionele bedrijfstak, de visserij, kwijnt als gevolg van de visserijwetten. Wat er aan nijverheid te vinden is, produceert hooguit voor plaatselijk gebruik. Dat geldt bepaald niet voor de activiteiten van de gebroeders van Dusseldorp. Die doen zaken door het hele land en een enkele keer zelfs over de grens[5]. De vraag naar gort en gepelde rijst overtreft al snel de capaciteit van De Bonte Os. In november 1848 wenden ze zich daarom tot het gemeentebestuur met een verzoek om grond in erfpacht 'voor de oprichting van een tweeden pelmolen met steenen voet, aan de Havendijk tusschen de molen De Bonte Os en de rivier de Maas'. Eind januari 1849 wordt het verzoek ingewilligd. Met de bouw van de molen, die de naam De Hoop krijgt, wordt kort daarop begonnen[6]. Het volgend jaar nemen Adriaan en Corstiaan van Dusseldorp samen met anderen het initiatief een dubbele korenwijn- en jeneverstokerij op te richten. De bedoeling is om op De Bonte Os en De Hoop de mout en granen voor dat bedrijf te gaan verwerken. Gedeputeerde Staten beschikken uiteindelijk op 5 april 1851 afwijzend op dit laatste verzoek omdat bepaalde economische activiteiten onder de heersende wetgeving niet mogen worden gecombineerd[6].

Adriaan van Dusseldorp heeft nog meer grond nodig: hij heeft trouwplannen en wil een woonhuis laten bouwen. Op 27 februari 1851 honoreert de gemeente-

Zilveren tableau van stoomrijstpellerij De Rijsthalm. Links, met lorrie ervoor, het pakhuis De Leeuw.

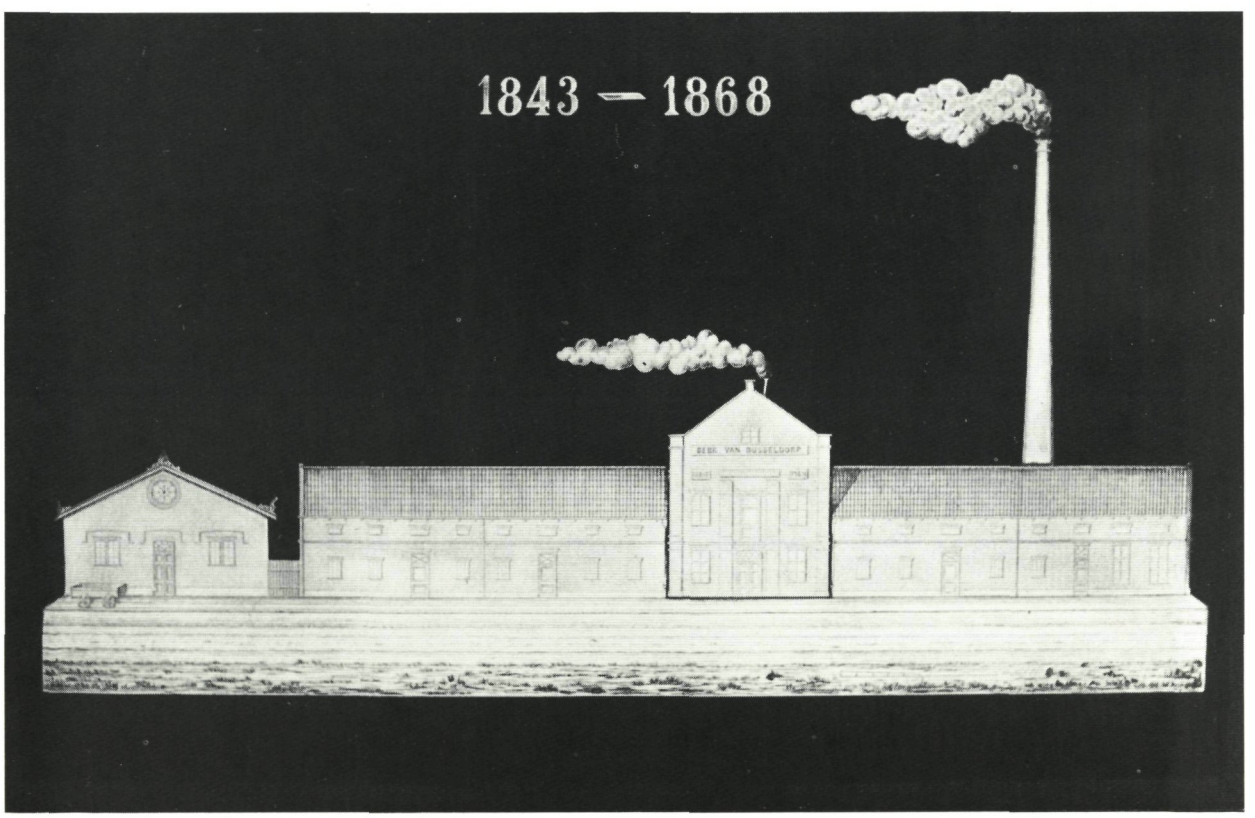

raad de aanvrage en kan er gebouwd worden. Het huwelijk van Adriaan van Dusseldorp en Maria Elisabeth Varkevisser vindt plaats te Scheveningen op 25 juni 1851.

Stoompelmolen De Rijsthalm

Een paar weken voor het huwelijk van Adriaan hebben de ondernemende gebroeders van Dusseldorp opnieuw een aanvraag voor grond bij het gemeentebestuur ingediend, dit keer voor een stoompelmolen. Die modernisering is hard nodig omdat ze zelfs met twee windpelmolens nog niet voldoende kunnen produceren om aan de vraag te voldoen. Windmolens staan nu eenmaal vaak stil, zelfs in het winderige Holland, en draaien meestal niet meer dan een 150 dagen per jaar. Daarnaast is het pelbedrijf nogal afhankelijk van een regelmatig aandrijving. Neemt de wind plotseling toe, dan kost het nog al eens moeite om te voorkomen dat de rijst of gerst breekt in plaats van gepeld wordt[7]. Met een stoommachine is een regelmatige aandrijving van de pelstenen gegarandeerd en kan er het hele jaar door gewerkt worden. Stoomkracht is nog een nieuwigheid in Vlaardingen, pas in 1846 was de eerste stoommachine geïnstalleerd bij Jan Bos aan de Achterstraat[8].

Het gemeentebestuur is zeer ingenomen met de plannen van de gebroeders van Dusseldorp en gaat op 2 juni 1852 akkoord met de uitgifte van de grond. De stoompelmolen zal worden gebouwd ten zuiden van het huis van Adriaan, langs de Laan van 't Hoofd en ongeveer halverwege De Bonte Os en De Hoop. Wel bepaalt het gemeentebestuur dat 'de erfpachters zich verbinden om te vergoeden alle schaden welke het later mogt blijken dat door deze fabriek aan de stedelijke eigendommen mogt worden veroorzaakt'[9]. Helemaal vertrouwen doet men de moderne techniek anno 1852 kennelijk nog niet . . .

De stoompelmolen mag niet hoger worden dan

Stoommeelfabriek De Maas vòòr de uitbreiding van 1884.

8 ellen boven de begane grond. Dit in verband met de windvang van de molens langs de Galgkade, De Vrijheid van Johannes de Bruyn en de houtzaagmolen De Roos van J. de Willigen en P. van Gijn[1]. Door het gemeentebestuur gehoord verklaren de eigenaars van die molens dat ze geen bezwaar hebben tegen de bouw van de stoompelmolen en onvoorwaardelijk akkoord gaan met een en ander. Niets staat de gebroeders van Dusseldorp nu meer in de weg, de toestemming van Zijne Majesteit de Koning voor de 'daarstelling van een stoompelmolen aan de westzijde van de havendijk alhier'[10] is nog slechts een formaliteit. De heren kunnen gaan bouwen. Bepaald vlekkeloos zal die daarstelling echter niet verlopen . . .

Het eerste wat Adriaan en Corstiaan van Dusseldorp doen is op 10 juli 1852 hun windmolen De Hoop voor 9.000 gulden verkopen aan hun oudere broer dr C. van Dusseldorp (geb. 1809), genees- en heelmeester te Werkendam. De molen wordt ondergebracht in diens firma 'C. van Dusseldorp & Zonen', waarbij Adriaan en Corstiaan 'uitsluitend met het beheer der zaken zijn belast'[6]. Graan verwerken voor de jeneverstokerij kan nu niet langer op wettelijke gronden worden verhinderd . . .

Inmiddels is de bouw van de stoompelmolen begonnen. Voor de stoommachine wordt een machinist aangetrokken. Geconfronteerd met de lage ligging van het bouwterrein aan de havenkade met nogal eens hoge waterstanden, laat die weten dat de machine beslist hoger moet worden opgesteld. Er zit niets anders op dan het gebouw hoger op te trekken. Het gemeentebestuur ontvangt op 24 september een adres om 2 ellen hoger te mogen bouwen. Wethouder P. K. Drossaart onderzoekt de zaak persoonlijk en ondersteunt het verzoek van de gebroeders van Dusseldorp. 'In het belang der nijverheid' geeft de gemeenteraad alsnog toestemming voor de gevraagde verhoging. De molenaars van De Vrijheid en De Roos uiten wel hun ongenoegen, maar laten het daarbij; 2 ellen kunnen er ook nog wel bij.
Met het najaar voor de deur wordt er hard doorgewerkt. Begin november krijgen de molenaars aan de Galgkade de indruk dat de ondernemende gebroeders van Dusseldorp wel een andere maat el hanteren dan ze zelf gewend zijn te doen. Het bouwwerk aan

Adrianus Marinus van Dusseldorp, ca 1880.

de havenkade wordt hoger en hoger. Het blijkt zelfs 4 ellen hoger te zijn dan oorspronkelijk toegestaan en nog is het einde niet in zicht. Dat nemen ze niet. Beiden wenden zich op 16 november tot het gemeentebestuur. De Willigen en Van Gijn van de houtzaagmolen De Roos gaan in hun protest het verst: zij willen dat alles boven de toegestane hoogte wordt afgebroken. 'Het zou toch de adressanten ten hoogste leed zijn, indien zij, ondervindende, dat, door tegenbedenkingen van een andere zijde aan hun redelijk betoog geen gehoor werd verleend, zich gedrongen zouden zien, hij hoogere authoriteiten hulpe te moeten vragen, zulks zoude hun leed zijn, bij de hoogachting en het respect dat zij voelen voor des Bestuurs steeds blijkende zoo billijke en onpartijdige zorgen, ter bevordering der stedelijke belangen aan deszelfs zorgen toevertrouwd' besluiten ze in niet mis te verstane bewoordingen hun schrijven[11].

Adriaan en zijn broer, in de gaten krijgende dat hun collega-molenaars gaan protesteren, weten nog net voor de aanvang van de inderhaast bijeengeroepen

Woonhuis van de familie P. van Dusseldorp-Mees aan de Westhavenkade, ca 1915. Van 1922 tot 1956 was dit pand in gebruik als schoolgebouw van de christelijke HBS (later: Groen van Prinstererlyceum). Gesloopt eind 1981.

raadsvergadering ook een adres in te dienen. Daarin verklaren ze ondermeer: 'zij waren ten eenenmale met de inrigting van dergelijke fabriek en dus met de daartoe vereischte ruimte onbekend. Dat zij nu het gebouw zijne voltooijing nadert, zij tot hunne groote verwondering en spijt bemerken, dat de hoogte daarvan de toegestane met ruim een el overtreft', en 'eene verlaging bepaald ondoenlijk is, en de oprichting der fabriek onmogelijk zou maken'. Tenslotte verzoeken de gebroeders van Dusseldorp de stoompelmolen tot de al bereikte hoogte te mogen optrekken. Burgemeester Van der Drift wijst na het voorlezen van de ingekomen stukken nog eens nadrukkelijk op 'het belang der zaak tot bevordering van bloei en welvaart'. Hij verzekert de raad 'voor zich overtuigd te zijn dat de ondernemers niet moedwillig en opzettelijk de vroeger vergunde hoogte zijn te boven gegaan, maar daarbij door hunne architect zijn misleid geworden'. De raadsleden Van Warmelo en Van Gijn betwijfelen echter de onschuld van de heren Van Dusseldorp 'daar zij niet kunnen geloven, dat personen welke eene zoo groote onderneming daarstellen, zich niet vooraf van de omvang en aard daarvan zekerheid zouden hebben verschaft, en dat, indien zij dit niet gedaan hadden, zij het hadden behooren te doen; zoodat zij zich nu niet kunnen beklagen indien

Catharina Elisabeth Mees en Pieter van Dusseldorp, 1877.

zij schade door hun eigen verzuim ondervinden'. Na het nodige gedelibereer is een meerderheid in de raad voor het geven van toestemming aan de gebroeders van Dusseldorp om de stoompelmolen 'te behouden tot de hoogte waartoe dezelve thans door hen is opgetrokken'. Dat is wel anderhalf maal zo hoog als oorspronkelijk de bedoeling was... De eigenaars van de houtzaagmolen De Roos krijgen nul op het request. Wel zal er rekening worden gehouden met het verzoek van Johannes de Bruyn, voortaan niet meer toe te staan dat er in omgeving van de molens zo hoog wordt gebouwd. Bij de gebroeders van Dusseldorp zijn overigens voorlopig geen uitbreidingen te zien; hun eerste zorg is nu het terugverdienen van de grote investering die de stoompelmolen De Rijsthalm met zich mee heeft gebracht.

De komende periode laat een betrekkelijke opbloei zien in het Vlaardingse. Er komt meer industrie, zoals een kalkbranderij (1855) en de scheepsbouw leeft op[8]. Het bedrijf van Adriaan en Corstiaan van Dusseldorp krijgt aan het eind van de vijftiger jaren een toenemende behoefte aan pakhuisruimte, de bouwactiviteit leeft weer op. In 1861 komt aan het zuidelijke einde van de stoompelmolen het pakhuis De Leeuw tot stand. Met een gevelbreedte van 13 meter en een diepte van 45 meter zal dit grote pakhuis nog goed van pas komen. Als Adriaan van Dusseldorp vervolgens zijn woonhuis met één el wil verhogen, stelt het gemeentebestuur de voorwaarde dat de gemeentearchitect het pand vóór en na de verandering zal opmeten. Men is de affaire met de stoompelmolen blijkbaar nog niet vergeten...

Corstiaan wordt in die tijd lid van de gemeenteraad en zal dat blijven tot 1868. Hij krijgt nog meer bezigheden: in augustus 1863 overlijdt zijn schoonvader Willem Jacobus van der Boor. Diens bedrijf wordt door Corstiaan als firmant voortgezet[3]. In 1868 vieren de gebroeders van Dusseldorp hun 25-jarige samenwerking. Ter gelegenheid daarvan laten ze een zilveren tableau vervaardigen met een afbeelding van de stoompelmolen De Rijsthalm en het pakhuis De Leeuw. Hoewel er in die dagen nogal wat omgaat in

Vlaardingen[8], breiden de gebroeders van Dusseldorp nog steeds niet verder uit. Hun kans komt nog . . .

In 1870 breekt de Frans-Duitse oorlog uit, die voor de aanvallers al gauw totaal verkeerd uitpakt. In plaats van de Pruisen een lesje te geven, raken de Fransen zelf in het nauw. De oorlogvoering maakt het dringend nodig voedsel in het buitenland te kopen, met name goed houdbare waar. De sterk stijgende belangstelling voor rijst komt de gebroeders van Dusseldorp goed uit. Niet alleen is het pakhuis De Leeuw tot de nok toe gevuld, maar ook hebben ze juist een grote scheepslading ongepelde rijst gekocht. Boze tongen in Vlaardingen zullen later dan ook beweren dat 'de bloemfabriek' helemaal betaald is van de winst die ze met die laatste transactie hebben gemaakt. Hoe het ook zij, de balans laat in het begin van 1872 wel heel gunstige cijfers zien: de waarde van de voorraad rijst bedraagt 277.000 gulden. De vraag, wat nu te doen is voor Adriaan niet moeilijk te antwoorden. Volgens hem zit er meer toekomst in de meelfabricage dan in het rijstpelbedrijf. De bouw van een veel grotere fabriek, ditmaal voor de fabricage van tarwebloem is financieel binnen bereik gekomen. Corstiaan geeft er echter de voorkeur aan met de rijstpellerij door te gaan. De broers besluiten daarom hun sinds 1844 bestaande firma Gebroeders van Dusseldorp te ontbinden en het vermogen te delen. De acte van scheiding passeert op 26 juni 1872 voor notaris J. van Stipriaan Luisçius. Corstiaan krijgt een deel van de voorraad rijst ter waarde van 120.000 gulden en het onroerende goed van de firma: De Bonte Os met woonhuis en loodsen, de stoompelmolen De Rijsthalm met kantoor en het pakhuis De Leeuw. Adriaans deel bestaat uit de overige voorraad rijst die een waarde heeft van 157.000 gulden. Corstiaan zet de 'Handel in rijst en pellerij' onder eigen naam voort. Adriaan waagt de stap van pelmolenaar tot meelfabrikant.

Stoommeelfabriek De Maas

Adriaan van Dusseldorp zet vaart achter zijn plannen; twee maanden na het beëindigen van het compagnonschap met zijn broer Corstiaan, op 2 september 1872, zijn de tekeningen voor een meelfabriek gereed. Ontwerper is Ateliers de Construction de L. J. Marie te Marchienne au Pont bij Charleroi in België. Het vijf verdiepingen en een zolder tellende fabriekspand beslaat een oppervlakte van 41 bij 13 meter en wordt 21 meter hoog. Naast het pand is grond nodig voor kolenopslag en voor eventuele uitbreidingen. In het pand is ruimte gereserveerd voor een rijstpellerij. De meelmolen zal worden uitgerust met 10 paar molenstenen. Een stoommachine van 60 pk moet het geheel aandrijven. De ketel daarvoor komt in het zuidelijke deel van de fabriek terwijl de stookplaats en de 25 meter hoge schoorsteen tegen de zuidelijke eindgevel zijn geprojecteerd. De meelfabricage vindt plaats in het noordelijke deel. De aanvraag voor de benodigde grond langs de havenkade, schuin tegenover het huis van Adriaan van Dusseldorp gaat op 30 september naar het gemeentebestuur. De erfpacht is uiteindelijk in februari 1873 geregeld.

Waren er twintig jaar eerder bij de bouw van de stoomrijstpelmolen nogal wat problemen geweest met het te hoog optrekken daarvan, nu stelt alleen molenaar Johannes de Bruyn van De Vrijheid zich teweer tegen de stichting van de nog veel hogere meelfabriek. Door Burgemeester en Wethouders op 6 november 1872 naar zijn eventuele bezwaren gehoord verklaart hij dat de windvang van zijn molen 'ten zeerste zal worden benadeeld' en 'dat hij derhalve in zijn privé belang zich verplicht acht om tegen die stichting in verzet te komen, hoezeer erkennende dat die stichting is in het belang der gemeente Vlaardingen'. Burgemeester en wethouders concluderen dat de stichting van een stoommeelfabriek van groot en algemeen belang is voor deze gemeente en derhalve doorgang moet vinden. Molenaar De Bruyn zal naderhand nog een tegemoetkoming ontvangen. Op 23 januari 1874, als de voor zijn molen aan de Galgkade zo ongunstig gelegen fabriek klaar is, kan hij de molen De Hoop aan het Westerhoofd van C. van Dusseldorp & Zonen op gunstige voorwaarden kopen[6].

De nieuwe meelfabriek wordt zeer degelijk gebouwd. De fundering rust op 22 meter lange palen, waarbij diep in de bouwput grote gewelven worden gemetseld waarop de muren komen te rusten. Adriaan en zijn toekomstige medefirmanten houden dagelijks toezicht of er wel voldoende cement door de specie wordt

Louise Constance Hasselman en Johannes van Dusseldorp, 1883.

gemengd. Zo niet, dan zijn ze best bereid er zelf een schep bij te doen. Als tegen het najaar van 1873 de fabriek zijn voltooiing nadert, heeft Adriaan van Dusseldorp een groot deel van zijn aandeel uit de rijstpellerij in de nieuwe onderneming gestoken. Op 28 november 1873 is het zover dat tot oprichting van de firma A. M. van Dusseldorp & Co kan worden overgegaan. Naast de oprichter nemen daarin deel diens zoon Piet (geb. 1852) en Johannes van Dusseldorp (geb. 1835), een zoon van Adriaans oudere broer dr C. van Dusseldorp, de arts uit Werkendam. De fabriek krijgt de naam Stoommeelfabriek de Maas.

De kennis van de meelfabricage komt in die dagen uit zuidelijker streken. Franse firma's leveren de machines en de gespecialiseerde vakmensen aan de nog jonge Nederlandse meelindustrie. De bloemfabriek, zoals het grote pand langs de haven al spoedig in Vlaardingen genoemd wordt, is daarom nogal conventioneel van opzet. Bloemfabricage volgens de 'franse traditie' betekent het vermalen van de tarwe met molenstenen en het afzeven van de bloem door een zogenaamde buil. De grovere deeltjes gaan vervolgens naar het volgende stel molenstenen, waarna het maaisel hiervan opnieuw wordt gebuild[12]. De produktiecapaciteit is aanvankelijk nogal bescheiden, zo'n 12 à 15 ton bloem per dag. De beperkingen van de eenvoudige opzet en het aanvankelijk ontbreken van ervaring met de bloemfabricage zullen de komende jaren regelmatig aanleiding geven tot veranderingen in de nieuwe meelfabriek. Het jaar 1874 staat in het teken van het inmalen van de installaties en het opdoen van de nodige ervaring. Corstiaan van Dusseldorp zal het succes van de nieuwe onderneming van zijn broer nauwelijks meer meemaken; hij overlijdt al op 4 december 1874. Zijn weduwe verkoopt in september 1875 de stoompelmolen en de pakhuizen aan de firma A. M. van Dusseldorp & Co, wat een welkome uitbreiding van opslagruimte betekent. De oude stoompelmolen uit 1852 is dan al buiten gebruik gesteld. In hetzelfde jaar wordt er ook een tweede stoomketel bijgeplaatst omdat met één ketel tijdens

onderhoudswerk daaraan de hele fabriek stil komt te liggen.

De afzet van produkten beperkt zich niet tot Nederland. De export naar Nederlands-Indië komt op gang, waardoor er in het voorjaar van 1879 een drooginstallatie voor tarwebloem en een persmachine voor het vullen van vaten bloem in het pand van de oude stoompellerij komt. Tegelijkertijd komen er in de fabriek 4 paar molenstenen en een tweede stoommachine bij. Om in de gestegen behoefte aan stoom te voorzien ondergaat het ketelhuis weer een verbouwing. De oudste ketel maakt plaats voor twee nieuwe, wat het nodig maakt er een plaatijzeren schoorsteen bij te plaatsen.

Adriaans zoon Jan (geb. 1857) is in 1877 te Delft afgestudeerd als chemisch technoloog en zal de komende jaren de drijvende kracht worden achter de ingrijpende modernisering en uitbreiding van de bloemfabriek. Op 9 januari 1882 wordt ir Jan van Dusseldorp bij notariële acte in de firma opgenomen. We bevinden ons dan midden in grote ontwikkelingen op het gebied van de bloemfabricage, die ditmaal oostelijk van onze grenzen hun oorsprong hebben.

Uitbreiding en modernisering

De bloemfabriek is nog geen tien jaar oud als grote technische ontwikkelingen op het gebied van de bloemfabricage tot ons land doordringen. Midden-Europa, met name Hongarije, wordt de bakermat van de zogenaamde hoogmaalderij. De tarwe wordt dan niet meer vermalen met molenstenen maar met walsenstoelen[12]. In ons land is die techniek in 1883 ingevoerd bij de modernisering van Stoommeelfabriek Holland te Amsterdam. Dat is de firmanten van A. M. van Dusseldorp & Co niet ontgaan. Om concurrerend te kunnen blijven in een tijd van stijgende kwaliteitseisen besluiten ze Stoommeelfabriek De Maas grondig te moderniseren. Er is ook behoefte aan meer opslagruimte voor tarwe en bloem. Een eerste plan voorziet in een uitbreiding van de fabriek aan de zuidkant, op het kolenopslagterrein. Ketelhuis en grote schoorsteen moeten verdwijnen naar de overkant van de straat, naast de voormalige stoompelmolen. Verder is er een graanwasserij nodig, omdat vooral de buitenlandse tarwe vaak erg veel vuil bevat. Om de kwaliteit van de geproduceerde bloem te controleren voorziet het plan in een proefbakkerij, op de plaats van een van de twee 'knechtswoningen' tegenover de fabriek. Tenslotte zal er een stoommachine van 250 pk moeten komen om de produktie te kunnen verdubbelen.

Op 16 maart 1883 gaat het verzoek te mogen uitbreiden en grond in erfpacht te verkrijgen naar het gemeentebestuur. Twee weken later is het antwoord binnen; de grond wordt beschikbaar gesteld en de fabriek mag uitbreiden. Het gemeentebestuur stelt echter nogal wat voorwaarden, onder andere met betrekking tot de voorzieningen voor afvoer van water van de openbare weg tussen de fabriekspanden en het overpad naar de gemeentelanderijen, alles op kosten van de firma van Dusseldorp. Dat valt bij Adriaan van Dusseldorp en zijn medefirmanten niet in goede aarde. De heren laten op 31 maart het gemeentebestuur koeltjes weten dat zij 'den door ons gevraagden grond op de door Uwe vergadering gestelde conditiën niet kunnen aanvaarden, en wij besloten zijn van de vereischte uitbreiding onzer zaak te dezer stede af te zien'. Tegelijkertijd dienen ze opnieuw een adres in waarin ze uitvoerig ingaan op de gevaren van de stoomketels in het fabriekspand en vergunning vragen voor het bouwen van een nieuw ketelhuis, zoals in het eerste plan. Dat geeft geen probleem, 14 april is men het eens over de voorwaarden.

De uitbreiding en modernisering is daarmee overigens allesbehalve van de baan, er wordt een nieuw plan gemaakt waar veel minder gemeentegrond mee gemoeid is. Wel is er nu een stukje openbare weg van 2 meter breed en 10 meter lang nodig aan de zuidwestkant van de fabriek. Op 25 juni gaat dit plan naar het gemeentebestuur en op 4 juli al komt de toestemming van de gemeente, waarbij voor het stukje openbare weg een opvallend hoge erfpacht blijkt te zijn vastgesteld. Ditmaal accepteren de firmanten van Dusseldorp de voorwaarden, wel laten ze burgemeester en wethouders weten dat 'wij wel genoodzaakt zijn de aangevraagde twintig meter grond tegen de gestelde condities te aanvaarden. Wij mogen echter als onze opinie niet verzwijgen dat de prijs van dien grond hier ongekend en overdreven hoog is, en wij dus hier ter

stede voor eene industrieele onderneming den hoogsten prijs betalen die hier nog ooit gevorderd is'[13]. De modernisering kan beginnen. Ketelhuis en schoorsteen verhuizen naar de overkant van de straat. Het zuidelijk deel van het fabriekspand wordt hoger opgetrokken voor de graansilo en verlengd voor de nieuwe machinekamer. Daarmee krijgt de fabriek de karakteristieke vorm zoals we die een eeuw later nog kennen. Het machinepark ondergaat ook een vernieuwing, ditmaal vanuit Duitsland. De 'Fransche maalstenen' hebben evenwel nog niet helemaal afgedaan, ze blijven voorlopig nog bij de vermaling betrokken.

De bloemfabriek kan de concurrentiestrijd weer aan. Het succes van de onderneming uit zich ook in de behuizing van de firmanten. Piet van Dusseldorp laat door architect A. Stigter uit Den Haag een woonhuis ontwerpen dat wordt gebouwd naast het pakhuis De Leeuw. Op 1 mei 1886 legt zijn 3½ jarige dochter Maria Elisabeth de eerste steen voor het fraaie pand dat de familie van 1887 tot 1917 zal huisvesten. In dezelfde periode komt de molen De Bonte Os, eerder verkocht door Corstiaan's weduwe aan Willem Pet, in veiling. Bij afslag op 6 mei 1885 wordt de firma A. M. van Dusseldorp & Co eigenaar. Van zijn bovenbouw ontdaan zal de molen voortaan als pakhuis De Bonte Os te boek staan[1]. Adriaan van Dusseldorp is nog maar kort getuige van de bloei van zijn bedrijf, hij overlijdt op oudejaarsdag 1887 op 67-jarige leeftijd. De Nieuwe Vlaardingsche Courant van 4 januari 1888 schetst hem o.a. als 'oprichter en directeur van een der

Villa Becalotti. Woonhuis van de familie J. van Dusseldorp-Hasselman, 1899-1915. In 1917 vestigde Johan Sterk er zijn rederij. Na 1945 in gebruik door o.a. Internaat Callenburgh en de Koninklijke Marechaussee. Gesloopt eind 1983.

Menu van het diner van de firmanten van A. M. van Dusseldorp & Co met de handelsagenten, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Stoommeelfabriek De Maas, 1899.

grootste meelfabrieken in het land, en verschafte daarmede aan vele ingezetenen hun dagelijksch brood'.

Na het overlijden van de oprichter wordt de firma voortgezet door diens zoons Piet, Jan en Arie (geb. 1864) en hun neef Johannes van Dusseldorp. De nu komende jaren staan in het teken van een toenemende concurrentie met de buitenlandse meelfabrieken. De sterk toenemende import van bloem brengt de Nederlandse meelindustrie in 1896 nog in grote moeilijkheden. Stoommeelfabriek De Maas weet de concurrentiestrijd echter glansrijk te doorstaan. Het jaar daarop neemt ir Jan van Dusseldorp het initiatief voor de bouw van zijn bekende Villa Becalotti. De naam Becalotti is afgeleid van de (roep)-namen van de kinderen van Jan van Dusseldorp en zijn echtgenote Louise Constance Hasselman: Bé van Maria Elisabeth (geb. 1884), Ca van Catharinus Johannes (geb. 1886) en Lotti van Charlotte Catherine (geb. 1890). Catharinus (roepnaam Kiet) legt op 20 april 1898 de eerste steen[14].

Rond de eeuwwisseling

Stoommeelfabriek De Maas kan in januari 1899 op feestelijke wijze het 25-jarig bestaan vieren. Op zaterdag 14 januari gebeurt dat met het hele personeel in café de Maas van Dirk van der Vlis aan het Westerhoofd. Bij die gelegenheid krijgen alle 63 personeelsleden van de firma een spaarbankboekje waarop door de firmanten een bedrag is gestort dat afhangt van het aantal dienstjaren. Sommigen ontvangen ruim 400 gulden. In totaal gaat er 11.000 gulden naar het personeel. Dit gebaar wordt uiteraard zeer gewaardeerd[15]. De week daarop krijgen de handelsagenten van de firma ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan een diner aangeboden. Van hun kant bieden de agenten de firmanten een fraai uitgevoerd portret van de oprichter van de fabriek aan, en een zilveren Ceresbeeld waarvan de voet is versierd met afbeeldingen van de fabriek[16].

Rond de eeuwwisseling nadert de bebouwing van het molenaarsbedrijf tussen Galgkade en Westerhoofd zijn uiteindelijke vorm. Twee ingrepen zullen het beeld nog veranderen. De eerste is het verdwijnen van de molen De Hoop. Sinds 1902 is daarin gevestigd de Magnesietfabriek van Klaas Rosenboom. Piet van Dusseldorp koopt de molen in 1904 terug van de familie de Bruyn en laat de bovenbouw slopen. De windmolen gaat vervolgens naar Swartbroek bij Weert[6]. Voor de stoommachine van de Magnesietfabriek was inmiddels al een schoorsteen naast de molen verrezen. Klaas Rosenbooms Magnesietfabriek zal zich ontwikkelen tot de grootste Magnesiet- en Amarilfabriek in West-Europa[17]. Rond de Eerste Wereldoorlog zal dit bedrijf naar de Koningin Wilhelminahaven verhuizen. Er verdwijnt niet alleen een markant punt, er komt er ook een bij, de toren van de brandblusinstallatie van de bloemfabriek.

Huispersoneel van de familie Van Dusseldorp[22].

Stofexplosies en daarmee gepaard gaande felle branden vormen een altijd aanwezig gevaar in een meelfabriek. Andere fabrieken zijn de firma van Dusseldorp al voorgegaan met het aanleggen van een sprinklerinstallatie die, wanneer er onverhoopt iets misgaat, automatisch water gaat sproeien in de ruimte waar brand is uitgebroken. Op het terrein achter het ketelhuis verrijst in 1906 een 30 meter hoge ijzeren toren met bovenin een waterreservoir. De ruimte in de brede vierkante voet van de toren wordt benut voor de pompinstallatie, een nieuwe, grotere proefbakkerij en een schaftlokaal. Aan de straatkant naast het ketelhuis komt tegelijkertijd een nieuw magazijn met bovenwoning. Daarmee is de bebouwing als gevolg van de activiteiten van de firma van Dusseldorp in zijn uiteindelijke vorm gekomen.

De jaren rond de eeuwwisseling zijn ook de jaren waarin de Van Dusseldorpen niet alleen als industriëlen een belangrijke en gewaardeerde plaats in de samenleving van Vlaardingen innemen, ze leveren ook een bijdrage aan de oplossing van de sociale problemen van hun tijd. Zo zet Piet van Dusseldorp zich o.a. in voor de Spaarbank, het Weeshuis der Hervormden[18] en de Volksbond tegen Drankmisbruik. Willem Corstiaan van Dusseldorp (de latere W. C. Drossaart van Dusseldorp) behoort tot de oprichters van de Vereniging tot veredeling van het volksvermaak Flardinga[19]

en maakt zich verdienstelijk op het gebied van de volksgezondheid[20]. De staat die de Van Dusseldorpen voeren[21] blijkt ook uit de uitgebreide staf van huispersoneel aan de Westhavenkade[22].

Aan het einde van het eerste decennium van de 20ste eeuw blijven de bedrijfsresultaten wat beneden verwachting. Vooral de concurrentie met uit Duitsland geïmporteerde patentbloem drukt het resultaat van Stoommeelfabriek De Maas. De helft van alle in ons land verbruikte bloem komt op een gegeven moment uit het buitenland. Jan van Dusseldorp en zijn zoon Kiet, beiden met een grote interesse in economische vraagstukken, breken er zich het hoofd over. De Nederlandse meelindustrie moet daar toch een antwoord op kunnen geven. De bloemfabriek in Vlaardingen nogmaals ingrijpend moderniseren en uitbreiden lijkt niet zo eenvoudig. Of een hele nieuwe, grotere fabriek op een gunstiger plaats... Die gedachte begint op het kantoor aan de Westhavenkade vastere vorm aan te nemen.

Naar Rotterdam

De geschiedenis herhaalt zich: waren het dertig jaar eerder de jonge firmanten die de stoot gaven tot modernisering van de fabriek, nu is het vooral ir Catharinus (Kiet) van Dusseldorp die de beperkingen van de situatie in Vlaardingen onder ogen ziet. Die beperkingen gelden vooral de aanvoer en opslag van grondstoffen en produkten. De spoorlijn ligt een paar honderd meter van de fabriek af en, voor zover niet per binnenschip vervoerd, moeten de produkten per paard en wagen naar het goederenstation worden gebracht. Zeeschepen kunnen niet bij de fabriek komen. Ondanks alle moderniseringen in de loop der jaren is de opzet van de bloemfabriek er toch een van inmiddels meer dan dertig jaar geleden. Mogelijkheden voor een moderne fabriek met grotere graan- en bloemsilo's en een aansluiting op het spoorwegnet zijn er wel in Rotterdam, aan de Brielschelaan bij de Maashaven. Een belangrijk voordeel daar is de ligging aan groot vaarwater en het hele industriële klimaat in de zich snel ontwikkelde Maasstad. Alles lijkt er voorhanden.

Toch bestaat er geen eenstemmigheid binnen de firma A. M. van Dusseldorp & Co. Willem Drossaart van Dusseldorp betwijfelt het nut van een tweede fabriek; de bedrijfsresultaten waren immers al een paar jaar beneden verwachting gebleven, zij het dat ze in de loop van 1912 wat beter waren geworden. In het najaar van 1912 valt de beslissing: de nieuwe fabriek in Rotterdam zal worden gebouwd. Willem Drossaart van Dusseldorp stapt op 7 december van dat jaar uit de firma, waarbij hij zich verplicht de komende vier jaren niet in de meelfabricage werkzaam te zijn. Al na een paar maanden vertrekt 'meneer Willem' ook uit Vlaardingen, wat door velen betreurd wordt. De Nieuwe Vlaardingsche Courant van 15 maart 1913 vermeldt zijn inspanningen voor Vlaardingen, met name die met betrekking tot de volksgezondheid en de volkshuisvesting. Zo had hij het Achterom, een krottenbuurt, opgekocht en aan de gemeente overgedragen, waardoor tot sanering kon worden overgegaan. Voor zijn verdiensten was hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Op het kantoor van de bloemfabriek worden de plannen nu in hoog tempo uitgewerkt. De moderne techniek van de meelfabricage komt inmiddels geheel uit Duitsland; de inrichting van de fabriek in Rotterdam zal worden geleverd door de firma Amme, Giesecke & Konegen uit Braunschweig, die het ontwerp voor een 150 tons molen in januari 1913 gereed heeft. Met de aanschaf van de machines is een bedrag gemoeid van 380.000 Mark. In de zomer van 1913 is het werk aan de fundatie van het fabriekspand in volle gang en in het najaar kan het eerste beton worden gestort. Bij de voorbereidingen voor de uitbreiding behoort ook het opgaan op 31 december 1913 van de 40 jaar oude firma A. M. van Dusseldorp & Co in een al op 5 april 1913 opgerichte naamloze vennootschap, de NV Stoommeelfabrieken De Maas v/h A. M. van Dusseldorp & Co te Vlaardingen. Het bestuur van de NV komt in handen van een Raad van Beheer waarin zitting hebben Piet, Jan en Arie van Dusseldorp, terwijl de directie gaat bestaan uit Piet's zoon Adrianus (geb. 1886) en Jan's zoon ir Catharinus en schoonzoon ir Christiaan van Tienhoven (geb. 1882). Na de jaarwisseling staan de steigers al aardig hoog en in maart 1914 tekenen de contouren van het imposante gebouw zich al geheel af. Het is hoog zomer

als alles gereed is en het inmalen van de installatie kan beginnen. De aflevering van produkten moet volgens plan in het najaar gaan lopen. Maar dan blijkt er behalve moderne vermalingstechniek nog iets anders uit Midden-Europa te komen: oorlogsdreiging . . .

De Eerste Wereldoorlog

Nauwelijks is de nieuwe fabriek in Rotterdam gereed of de Eerste Wereldoorlog breekt uit. Nederland blijft weliswaar neutraal maar ondervindt toch de gevolgen van de ontwrichting die de oorlog met zich meebrengt. Voor de meelfabrikanten betekent dat stagnatie van de aanvoer van buitenlandse tarwe, met als gevolg dat ze de zogenaamde voorkopen, die de bakkers doen, niet meer gestand kunnen doen. Ettelijke civiele processen zijn het gevolg. Om ontwrichting van de hele bedrijfstak te voorkomen en de broodprijs zo laag mogelijk te houden grijpt de regering in: zowel de voorradige tarwe en meel als de lopende contracten worden door haar overgenomen. De bloemprijs wordt vastgesteld op 14 gulden per 100 kg. De meelfabrikanten werken vanaf dat moment 'voor rekening der Regeering'. Omdat er bij een totaal vermalen van de tarwe meer meel ('volkoren') kan worden geproduceerd is in het oktober 1914 tijdelijk zelfs verboden

De 'bloemfabriek' met rechts de toren van de brandblusinstallatie, 1914.

Catharinus Johannes van Dusseldorp, 1915.

om bloem te fabriceren. Is het regeringsbrood in 1915 alleen nog maar van 'ongebuilde' tarwe, in 1917 stijgt het tekort aan tarwe zodanig dat er 'bloemmelange' wordt geleverd die voor 30% uit aardappelmeel bestaat! De beide meelfabrieken De Maas kunnen 'slechts met grote moeite in een enigszins geregeld bedrijf worden gehouden'[23]. In het laatste oorlogsjaar moet zelfs bloem worden gemaakt van erwten, bonen, mais en aardappelmeel. Het kropbrood wint er niet mee aan smakelijkheid . . .

Wanneer de Eerste Wereldoorlog afgelopen is, blijkt de wereldvoorraad aan tarwe te gering en duurt het 'werken voor de Regeering' nog voort. Wel wordt de bloem geleidelijk aan weer van zuivere tarwe gemaakt. Het bezit van de twee meelfabrieken levert de heren van Dusseldorp nogal wat hoofdbrekens op. De leden van de oudere generatie, Piet, Jan en Arie, die de Raad van Beheer vormen, zien de toekomst niet meer zo zonnig. Er is ook wel veel gebeurd sinds er in 1912 grote plannen werden gemaakt. De prijzen van grondstoffen en de lonen zijn sterk gestegen. Sociaal is er in korte tijd veel veranderd. De Eerste Wereldoorlog heeft een einde gemaakt aan de 19de-eeuwse sfeer, toen ondernemen zo veel eenvoudiger was. Kort na het uitbreken van de oorlog had zich nog een ontwikkeling voorgedaan die bepalend zou worden voor de toekomst van NV Stoommeelfabrieken De Maas, namelijk de oprichting van de Coöperatieve Vereeniging 'Eerste Nederlandsche Coöperatieve Meelfabrieken'.

NV Meelfabrieken der Nederlandsche Bakkerij

Initiatiefnemer tot de oprichting van de Coöperatieve Vereeniging 'Eerste Nederlandsche Coöperatieve Meelfabrieken' is Jan Karel Petrus Kraan, van oorsprong boekhouder bij Stoommeelfabriek Holland te Amsterdam. Kraans doel is bakkers een 'eigen' meelfabriek te bezorgen en zo de problemen met de meelvoorziening op te lossen. Dit idee vindt veel weerklank: in korte tijd brengen de bakkers onder aanvoering van Jan Kraan zoveel geld bijeen dat al in juli 1915 de meelfabriek van Bruyelle te 's Hertogenbosch kan worden gekocht. Het geproduceerde meel gaat uitsluitend naar de leden van de Coöperatieve Vereeniging. De hele zaak dreigt echter administratief onhanteerbaar te worden als het aantal leden snel naar enige duizenden stijgt. Daarom besluit de Coöperatieve Vereeniging op 10 augustus 1916 tot omzetting in een naamloze vennootschap, de NV Meelfabrieken der Nederlandsche Bakkerij, met de oorspronkelijke leden als aandeelhouders. De nieuwe NV Meneba is kort daarop in staat voor 700.000 gulden een tweede fabriek aan te kopen, die van de firma Kakebeeke te Middelburg. De directie bestaat dan uit de heren J. H. Collignon, afkomstig van de fabriek van Bruyelle, J. M. Kakebeeke uit Middelburg en J. K. P. Kraan, met als president-directeur . . . W. C. Drossaart van Dusseldorp, vier jaar eerder uit de firma A. M. van Dusseldorp & Co gestapt.

Het aantal bakkers dat aandelen koopt blijft dermate toenemen dat er onmogelijke aan de stijgende vraag naar bloem kan worden voldaan. Er moet zelfs een soort distributie worden ingesteld: iedere aandeelhouder krijgt per aandeel vijf balen bloem per week geleverd. Na een poosje is dat echter nog maar één baal per week. De bakkers verwijten hun eigen NV Meneba dan ook 'dat ze geen bloemfabriek is maar een aandelenfabriek'[24].

Het einde van 'de bloemfabriek'

Jan Kraan en Willem Drossaart van Dusseldorp van de NV Meneba moeten in 1919 dringend omzien naar mogelijkheden om de produktie te vergroten. Zelf een nieuwe, grote meelfabriek bouwen is een riskante zaak. Commissaris L. H. Bruyelle heeft een beter idee: zouden de heren Van Dusseldorp hun Stoommeelfabrieken De Maas misschien willen verkopen? De heer Bruyelle legt het eerste contact en weet Jan en Piet van Dusseldorp te interesseren voor een verkoop. Jan Kraan, Willem Drossaart van Dusseldorp en diens neven, Piet, Jan en Arie van Dusseldorp worden het daarna betrekkelijk snel eens: de aandelen van de NV Stoommeelfabrieken De Maas v/h A. M. van Dusseldorp & Co komen voor 2,3 miljoen gulden in handen van de NV Meneba[25]. Met het overnemen van de voorraden is nog eens 1,7 miljoen gulden gemoeid. Bij de verkoop wordt overeengekomen dat de verouderde fabriek in Vlaardingen zal worden teruggekocht voor 250.000 gulden zodra er aan het loonmalen voor de regering een einde komt. Daarna mogen er overigens nooit meer tarwebloem, meel en fourageartikelen in worden gefabriceerd.

Willem Corstiaan van Dusseldorp als voorzitter van de Gezondheidscommissie, 1906.

De NV Meneba is met de aankoop van Stoommeelfabrieken De Maas uit de zorgen. Omdat alle voor de regering te malen tarwe in de rotterdamse vestiging kan worden verwerkt, komt de vlaardingse fabriek praktisch stil te liggen. In september 1920, ruim een half jaar na de overneming, komt er een einde aan het in loon malen voor de regering. Overeenkomstig de afspraak koopt ir C. J. van Dusseldorp op 6 januari 1921 de vlaardingse fabriek terug van de NV Meneba. Omdat er geen bloem meer mag worden gefabriceerd wordt de hele inventaris van de fabriek op een veiling in mei 1921 te koop aangeboden. Het lukt niet alles in een keer te verkopen, er moet in september nog een veiling worden gehouden. Voor de lege panden een nieuwe bestemming te vinden valt helemaal niet mee. De pakhuizen kunnen weliswaar worden verhuurd, maar het grote fabriekspand staat er leeg en verlaten bij. De komende twee jaar zullen de muizen de enige bewoners zijn . . .

De Hollandsche Pelmolen

In het voorjaar van 1924 komt er een serieuze gegadigde voor de panden van de bloemfabriek opdagen, Jacobus Cornelis Nieboer, een graanhandelaar uit Groningen, die is betrokken bij plannen een erwtensplitterij te beginnen. Op 4 april 1924 verkoopt ir C. J. van Dusseldorp het gehele fabriekscomplex en het erfpachtsrecht voor de grond aan Nieboer voor 215.000 gulden. Bij die verkoop ontheft het bestuur van de NV Meneba de koper van de bepaling dat er geen fourageartikelen in de vlaardingse panden mogen worden gefabriceerd. Onder de betreffende brief staat onder andere de handtekening van president-directeur W. C. Drossaart van Dusseldorp. We zullen hem in verband met de nieuwe bestemming van de bloemfabriek nog tegenkomen. Op 17 juni

1924 volgt te Vlaardingen de oprichting van de NV De Hollandsche Pelmolen. Artikel 2 van de oprichtingsacte vermeldt dat 'het doel der vennootschap is het pellen van granen, zaden en peulvruchten, de binnen- en buitenlandse handel in granen, zaad en peulvruchten en andere daarmee verwante, zoo ruwe als gefabriceerde artikelen, alles in de ruimsten zin des woords genomen, alsmede het deelnemen in andere ondernemingen'. Oprichters zijn de ons al bekende Jacobus Nieboer en Jan Cornelis Lindenbergh, eveneens graanhandelaar. Beide heren handelen in feite voor de duitse firma Hildebrandt, een grote fabrikant van peulvruchten en aardappelzetmeel, die fabrieken sticht in de belangrijkste produktiegebieden van erwten in Europa. Nederland hoort daarbij; het verbouwt in die tijd meer dan 100.000 ton peulvruchten. Voor de oprichting van een vestiging in Nederland heeft Hildebrandt het oog laten vallen op de fabriekscomplex van de voormalige Stoommeelfabriek De Maas te Vlaardingen. Jacobus Nieboer brengt de door hem gekochte panden in de nieuwe vennootschap in. Directeur wordt de Duitser Richard Gustav Biernbrodt. Nieboer ziet zijn bemoeienis beloond met een commissariaat in de NV De Hollandsche Pelmolen. Als president-commissaris blijkt benoemd . . . W. C. Drossaart van Dusseldorp! Neef Willem, in 1912 uit de firma met Jan, Piet en Arie van Dusseldorp gestapt omdat hij niets zag in een tweede fabriek in Rotterdam, en inmiddels al jaren president-directeur in diezelfde fabriek, blijkt nu ook nog betrokken bij de nieuwe activiteiten in Vlaardingen . . .

De firma Hildebrandt laat in het grote fabriekspand machines installeren voor het pellen, splitten en polijsten van groene erwten. Stoomkracht heeft afgedaan, de fabriek krijgt een grote electromotor van 120 pk die via een stelsel van assen en drijfriemen de machines aandrijft. De erwtensplitterij kan ongeveer 40 à 45 ton per dag verwerken. Directeur Biernbrodt maakt al in 1926 plaats voor twee andere Duitsers, Karl Krieg en Wilhelm Dunkel, die op hun beurt in de zomer van 1930 worden opgevolgd door degenen die het langst de directie zullen voeren: Wilhelm H. Melz en de Nederlander Johannes H. Frank. Oprichter Nieboer en W. C. Drossaart van Dusseldorp hebben dan kort te voren hun commissariaat beëindigd. Directeur Melz pakt de zaken voortvarend aan. Hij laat een aparte installatie bouwen voor het verwerken van gele erwten, bestemd voor Duitsland. Daar heeft men een voorkeur voor gele erwten omdat ze een wat zoetere smaak hebben. Melz heeft het niet erg begrepen op voorzieningen uit de tijd van de bloemfabriek, zoals de sprinklerinstallatie: weg ermee! Een opvallend verschil met de tijd van de bloemfabriek is ook het aantal mensen dat bij de fabriek werkt. Waren er op het hoogtepunt van de bloemfabricage zo'n zeventig mensen bij betrokken, nu zijn het er aanvankelijk niet meer dan vijftien. In de loop van de dertiger jaren voert Melz de produktie gestadig op. Na het midden van die jaren wordt er zelfs in drie ploegen volcontinu gewerkt, waarbij nogal wat personeelsleden de duitse nationaliteit hebben. Dagelijks varen schepen af en aan met vooral gele erwten uit Oost-Europa, die na verwerking in jutezakken in Rijnschepen worden geladen die richting Duitsland gaan. Achteraf begrijpen we waartoe die koortsachtige activiteit dient: erwten zijn zeer geschikt om voedselvoorraden voor een oorlog aan te leggen. Ze bevatten veel eiwit, ijzer en bepaalde vitaminen en ze zijn goed houdbaar.

Melz keert in het voorjaar van 1937 naar Duitsland terug. De leiding berust voortaan bij Frank. Het bedrijf weet de oorlogsjaren tamelijk goed door te komen. Eén keer mist een engelse bom de fabriek op honderd meter afstand, een grote krater in de loswal op de Oosthavenkade, tegenover het pakhuis De Leeuw, is het resultaat. Zoals bij veel bedrijven verdwijnt er ook hier personeel naar Duitsland in het kader van de Arbeitseinsatz. In de loop van 1944 wordt een dieptepunt bereikt door gebrek aan grondstoffen. Een poging van de bezetter om de machines naar Duitsland over te brengen faalt. Verder dan een uit elkaar halen en vervoersgereed maken komt het gelukkig niet.

Na de bevrijding in mei 1945 wordt de NV De Hollandsche Pelmolen als vijandelijk vermogen in beslag genomen en onder het bestuur van het Nederlandsch Beheerinstituut gebracht. Die instantie benoemt de heer H. Lanceé tot bestuurder van het bedrijf en biedt het werkende fabriekscomplex in maart 1947 bij openbare inschrijving te koop aan. Voor de NV

De Hollandsche Pelmolen start de ontbindingsprocedure. Directeur Frank krijgt ontslag in juni 1947. Even ziet het er naar uit dat er een einde komt aan het molenaarsbedrijf tussen Galgkade en Westerhoofd. Maar zover komt het toch niet . . .

Industrie en Handelmaatschappij 'De Hollandse Pelmolen' NV

In september 1947 neemt een achttal particulieren uit Rotterdam en Den Haag het initiatief tot de Industrie en Handelsmaatschappij 'De Hollandse Pelmolen' NV i.o. De officiële oprichting bij notariële acte vindt plaats op 17 december 1947 voor notaris Vink te IJsselmonde. Als directeur wordt benoemd de heer H. Neleman. De nieuwe vennootschap heeft dan inmiddels de Pelmolen gekocht. Het eerste waar de nieuwe eigenaren voor staan is een grondige opknapbeurt voor de installaties, een karwei voor Machinefabriek Houdijk en Electrotechnische Fabriek C. Pietersen te Vlaardingen. Vooral nadat de gebouwen in 1951 zijn gezandstraald ziet alles er als nieuw uit. Het bedrijf ontwikkelt naast het splitten van erwten nog andere activiteiten: de import van gedroogde zuidvruchten en conserven. De Hollandse Pelmolen is in 1953 weer een goed lopend bedrijf als het geweld van de watersnood komt aanstormen. Alle machines draaien nog als het snel opkomende water de fabriek

Erwtensplitmachines op de eerste verdieping van de Hollandsche Pelmolen, 1930.

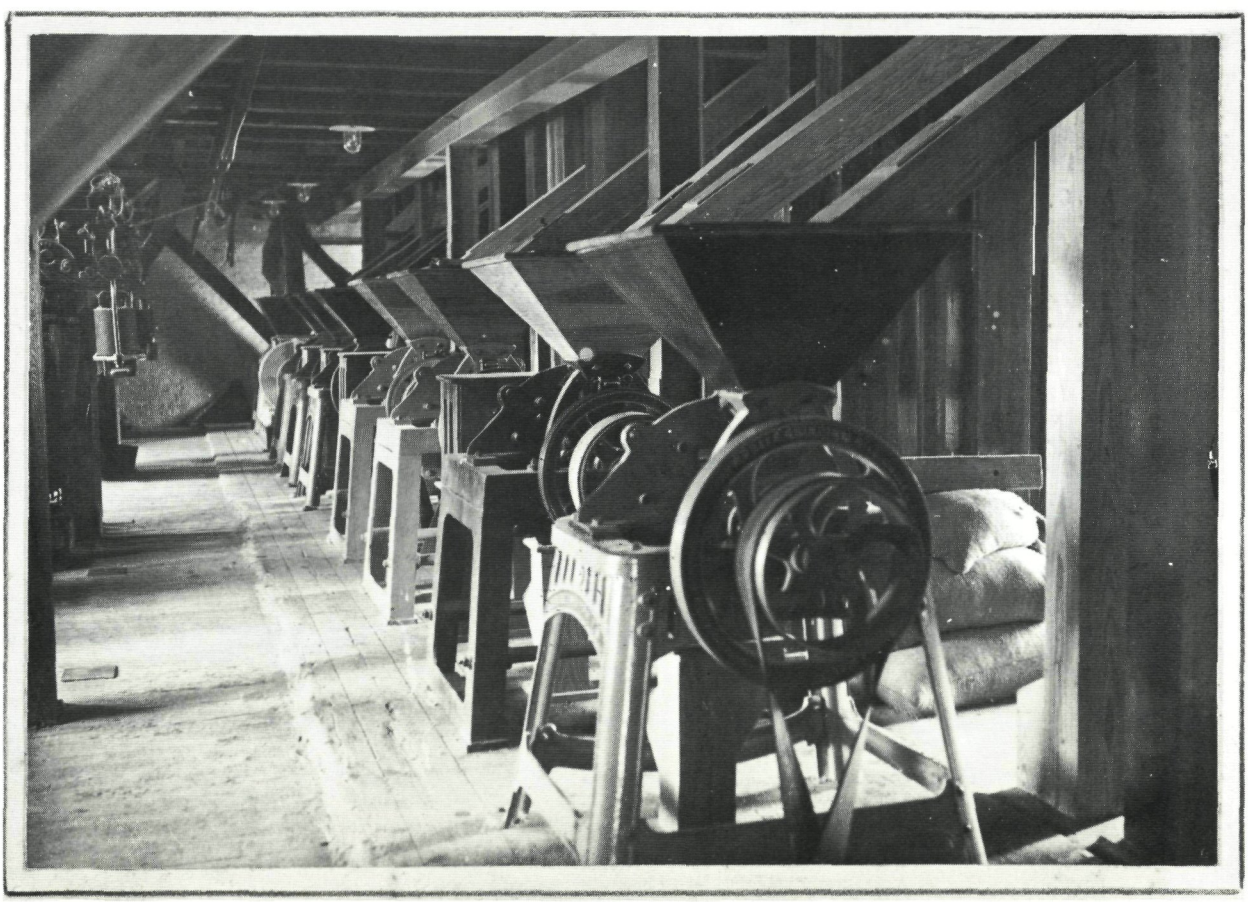

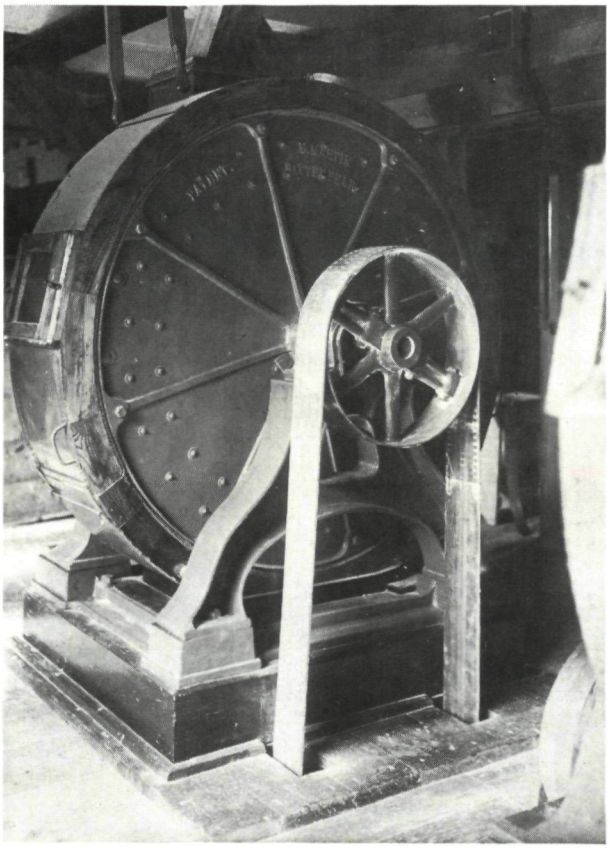

Pelmachine op de eerste verdieping van de Hollandsche Pelmolen, 1930.

binnenstroomt. Eerste molenaar Jaap Vis weet een ramp te voorkomen door, met gevaar voor eigen leven, deels zwemmend de hoofdschakelaar te bereiken en de stroom uit te schakelen. De verzekeringsmaatschappij beloont hem met een gouden horloge . . . Toch zal het noodlot nog een keer toeslaan.

De brand

In 1956 wordt besloten de gehele installatie te vernieuwen. Dag en nacht wordt er gewerkt om alles op tijd klaar te krijgen want de oogst staat voor de deur. Op 3 september 1957, drie dagen nadat alles gereed is, gebeurt uiteindelijk toch waar Piet van Dusseldorp meer dan een halve eeuw eerder al bang voor was: een stofexplosie gevolgd door een hevige brand in de centrale stofafzuiging op de zesde verdieping. Via de elevatoren verspreidt het vuur zich razendsnel door het hele gebouw. De sprinklerinstallatie uit het tijdperk Van Dusseldorp is evenwel allang gesloopt en het ziet er somber uit voor de Pelmolen. Maar als geluk bij een ongeluk ligt er toevallig in de haven een boot van de Rijkspolitie te Water die is uitgerust met een bluskanon. Binnen vijf minuten staat er een straal water op de vuurzee. Ook de bedrijfsbrandweer van de Sunlight Zeepfabrieken is snel ter plaatse, evenals de Vrijwillige Brandweren van Vlaardingen en Rotterdam. De molenaars zijn de wanhoop nabij; in een paar uur zien ze hun werk van maanden vernietigd. Ze kunnen weer van voren af aan beginnen.

Het fabriekspand blijkt de brand te hebben doorstaan. Het dak is weliswaar ingestort en de vloeren zijn voor een groot deel weggebrand maar de muren staan nog overeind en zijn niet ontzet. Dankzij de degelijke bouw in 1873 is herstel mogelijk. De eerste zorg na de brand is evenwel dat de produktie van spliterwten doorgaat, vooral nu de oogst er aan komt. De fabriek van de Gebroeders van Beekum in Rotterdam, al eerder overgenomen, biedt uitkomst. Er kan snel een erwtensplitinstallatie worden bijgeplaatst. Met het herstel van het fabriekspand en de installatie van een nieuw machinepark is bijna twee jaar gemoeid. Toch zal de geschiedenis van de Pelmolen nog een keer in een stroomversnelling terecht komen.

Een nieuwe eigenaar

In mei 1973 wordt de Hollandse Pelmolen BV overgenomen door het Koninklijke-Scholten Honig concern, evenals Hildebrandt indertijd een grote fabrikant van zetmeelprodukten. Er werken op dat moment 92 mensen bij het bedrijf dat inmiddels Nederlands grootste producent is van bewerkte peulvruchten en verder een vooraanstaand importeur is van gedroogde zuidvruchten, groente-, vruchten- en visconserven. De toekomst lijkt door het opgaan in KSH veilig gesteld. Er worden zelfs plannen gemaakt om de oude gebouwen van de uit 1852 en 1861 daterende stoompelmolen De Rijsthalm en het pakhuis De Leeuw (nu Pakhuis 1) te slopen en een groot, modern bedrijfspand neer te zetten. KSH raakt evenwel als

De grote brand op 3 september 1957.

gevolg van o.a. EEG-maatregelen ten aanzien van zetmeelprodukten in het voorjaar van 1978 in grote moeilijkheden en gaat uiteindelijk failliet. Even lijkt het erop dat ook de Hollandse Pelmolen BV wordt meegesleurd in het KSH-debâcle. Uit de failliete boedel van het KSH-concern neemt echter de Centrale Suiker Maatschappij (CSM) in juni 1978 het goed lopende bedrijf over. Sindsdien maakt de Pelmolen nog steeds geschiedenis.

Tenslotte

Aan het einde van onze wandeling door de geschiedenis van bijna anderhalve eeuw molenaarsbedrijf tussen Galgkade en Westerhoofd gaan we nog eens op de hoek van de Galgkade kijken. Van De Bonte Os is niets meer te zien. Villa Becalotti is ook verdwenen. Een nieuwe bebouwing rijst al uit de grond op. Maar op de achtergrond nog altijd het vertrouwde beeld van Adriaan van Dusseldorps schepping, de bloemfabriek, nu de Pelmolen, en al 110 jaar een symbool van ondernemingsgeest. We hopen dat beeld nog lang te zien.

Bijlage: Beknopte genealogie van de familie Van Dusseldorp[26].

I *Johannes van Dusseldorp*, gedoopt Waspik 11 dec. 1785, kandidaat-notaris en koopman, overleden Schiedam 26 dec. 1849, trouwde Maria Wilhelmina van de Werken.

Uit dit huwelijk onder meer:

1. Corstiaan, volgt IIA
2. Adrianus Marinus, volgt IIB
3. Corstiaan Geerit, volgt IIC

IIA *Dr Corstiaan van Dusseldorp*, geboren Waspik 29 dec. 1809, arts, lid van de firma C. van Dusseldorp & Zonen, overleden Utrecht 29 sept. 1877, trouwde Adriana Cornelia van Baasbank.

Uit dit huwelijk o.m.:

III *Johannis van Dusseldorp*, geboren De Werken 16 maart 1835, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, regent van het weeshuis, overleden Vlaardingen 4 jan. 1912, trouwde Katharina Drossaart.

Uit dit huwelijk o.m.:

IV *Willem Corstiaan Drossaart van Dusseldorp*, (wijziging geslachtsnaam toegestaan bij Koninklijk Besluit van 12 mei 1911), geboren Vlaardingen 24 maart 1873, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, president-directeur en commissaris der NV Meelfabrieken der Nederlandsche Bakkerij, voorzitter van de plaatselijke schoolcommissie en van de gezondheidscommissie, ridder in de Orde van Oranje Nassau, overleden 's-Gravenhage 11 jan. 1945, trouwde Henriëtte Jacqueline James.

IIB *Adrianus Marinus van Dusseldorp*, geboren Waspik 10 mei 1820, stoommeelfabrikant, lid van de firma Gebroeders Van Dusseldorp, stichter van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, lid van de gemeenteraad, regent van het weeshuis, overleden Vlaardingen 31 dec. 1887, trouwde Maria Elizabeth Varkevisser.

Uit dit huwelijk o.m.

1. Pieter, volgt IIIA
2. Johannes, volgt IIIB
3. Arie, volgt IIIC

IIIA *Pieter van Dusseldorp*, geboren Vlaardingen 7 okt. 1852, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, lid van de Raad van Beheer van NV Stoommeelfabrieken De Maas en van NV Hollandia, Hollandsche Fabriek van Melkproducten en Voedingsmiddelen, bestuurslid van de Spaarbank, regent en voorzitter van het weeshuis, voorzitter van de plaatselijke schoolcommissie, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, overleden 's-Gravenhage 10 maart 1940, trouwde Catharina Elisabeth Mees.

Uit dit huwelijk o.m.:

1. *Adrianus Marinus van Dusseldorp,* geboren Vlaardingen 14 juni 1886, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, directeur van de NV Stoommeelfabriek De Maas te Rotterdam, overleden 's-Gravenhage 17 maart 1940, trouwde Neeltje Hoogendijk.

IIIB *Ir Johannes van Dusseldorp,* geboren Vlaardingen 16 jan. 1857, chemisch technoloog, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, lid van de Raad van Beheer van de NV Stoommeelfabrieken De Maas, president-commissaris van de Graan Elevator Maatschappij. en van de Vlaardingsche Waterleiding Maatschappij, lid van de gemeenteraad, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, lid van de commissie voor de Handelspolitiek, officier in de Orde van Oranje Nassau, overleden 's-Gravenhage 3 aug. 1938, trouwde Louise Constance Hasselman.

Uit dit huwelijk o.m.:

1. *Ir Catharinus Johannes van Dusseldorp,* geboren Vlaardingen 15 april 1886, werktuigkundig ingenieur,

directeur van NV Stoommeelfabrieken De Maas te Rotterdam, van de Reconstructiebank voor Oostenrijk en van NV Wm H. Müller & Co, bankier en lid van de firma Heldring & Pierson te 's-Gravenhage, officier in de Orde van Oranje Nassau, overleden Sabang (Nederlands Indië) 5 dec. 1937, trouwde Anna A. A. L. M. A. Ruys.

2. *Charlotte Catherine van Dusseldorp,* geboren Vlaardingen 24 aug. 1890, overleden 's-Gravenhage 21 augustus 1959, trouwde 1e Ir Christiaan Daniël van Tienhoven, directeur van NV Stoommeelfabriek De Maas te Rotterdam, overleden Gouda 30 november 1918, trouwde 2e Herman Dijckmeester.

IIIC *Arie van Dusseldorp,* geboren Vlaardingen 27 april 1864, stoommeelfabrikant, lid van de firma A. M. van Dusseldorp & Co, lid van de Raad van Beheer van de N.V. Stoommeelfabriek De Maas, overleden 's-Gravenhage 23 maart 1952.

IIC *Corstiaan Gerrit van Dusseldorp,* geboren Waspik 1 april 1821, rijstpelmolenaar, lid van de firma Gebroeders Van Dusseldorp, lid van de gemeenteraad, lid van de firma W. J. van der Boor te Vlaardingen, overleden Vlaardingen 4 dec. 1874, trouwde Anna Suzanna van der Boor.

Noten

1 A. van der Hoek, De Bonte Os te Vlaardingen. In: De Molenaar 13 mei 1981, blz. 604-606.
2 Voor genealogische gegevens zie de bijlage.
3 J. P. van de Voort. Het Vlaardingse bedrijf de Zeeman. In: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1979, blz. 111-134.
4 A. Bijl Mz., Het Vlaardings ABC. In: Tijdschrift Historische Vereniging Vlaardingen nr 17, februari 1975.
5 Grootboek pelmolen De Bonte Os 1847-1849. Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen.
6 A. van der Hoek, Verdwenen molens te Vlaardingen[1]. In: de Molenaar 2 april 1980, blz. 472-474.
7 P. H. Havik. De werking van de pelmolen. Facsimile-uitgave handschrift 1928-1929. Zaanlandsche Drukkerij en Verpakkingsindustrie E. N. Smit Ez. B.V.
8 C. Postma, Korte geschiedenis van Vlaardingen. Vlaardingen, 1958.
9 Handelingen Gemeenteraad Vlaardingen, 2 juni 1852.
10 Notulen vergadering Burgemeester en Wethouders, 19 juni 1852.
11 Handelingen Gemeenteraad Vlaardingen, 16 november 1852.
12 N. P. de Jongh, Tarwemalen is een zeer oude bezigheid: van molensteen tot meelfabriek. In TNO-project, juni 1982, blz. 193-197.
13 Brief A. M. van Dusseldorp & Co aan Burgemeester en Wethouders van Vlaardingen, 5 juli 1883.
14 Tijdens de sloop van Villa Becalotti (eind 1983) was Aannemersbedrijf van Grond- en Sloopwerken C. J. van As & Zn BV uit Schipluiden zo vriendelijk ons in de gelegenheid te stellen de gedenksteen te verwijderen.
15 Nieuwe Vlaardingsche Courant 14 januari 1899.
16 Nieuwe Vlaardingsche Courant 21 januari 1899.
17 'Verenigingsnieuws' Personeelsvereniging 'MAF' der CV Magnesiet- en Amarilfabrieken, 5e jaargang nr. 4, 10 october 1952. Speciale uitgave ter gelegenheid van het Gouden Jubileum 1902-1952.
18 A. Bijl Mz., Beeldverhaal van Vlaardingen; deel 2. Vlaardingen, 1967. afb. 78.
19 A. Bijl Mz., Beeldverhaal van Vlaardingen; deel 3. Vlaardingen, 1967. afb. 23 (Abusievelijk staat daarin genoemd Jan van Dusseldorp).
20 Nieuwe Vlaardingsche Courant 23 maart 1943 en 19 januari 1945.
21 A. Bijl Mz., Beeldverhaal van Vlaardingen; deel 3. Vlaardingen, 1967. afb. 66-68.
22 De namen van de personen vereeuwigd op de hier gepubliceerde foto zijn ons niet bekend. Reacties gaarne aan de Gemeentelijke Archiefdienst van Vlaardingen.
23 Verslag Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vlaardingen 1917, blz. 17 en 18.
24 Bloem-lezing bij vijftig jaar Meneba. Uitgave NV Meelfabrieken der Nederlandsche Bakkerij ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. Rotterdam 1965, blz. 38.
25 Overneming van de aandelen was de eenvoudigste, en ook fiscaal gunstigste wijze van overdracht. Immers, de fabrieken waren eigendom van de Naamloze Vennootschap Stoommeelfabrieken de Maas, niet van de heren van Dusseldorp persoonlijk. Die bezaten wel alle aandelen van de NV. De latere terugkoop van de vlaardingse fabriek hield wel in dat er onroerend goed uit de NV werd verkocht.
26 De gegevens zijn voornamelijk ontleend aan: J. H. van Linden van den Heuvell, Van Dusseldorp-Drossaart van Dusseldorp. In: Nederland's Patriciaat; 22 (1935/6). blz. 49-68. Alleen de personen, die genoemd zijn in mijn artikel, zijn in de bijlage opgenomen.

VLAARDINGEN TIJDENS DE EERSTE MAANDEN VAN DE EERSTE WERELD-OORLOG

Drs Cornelis L. Noordhoek

Inleiding

Dit jaar is het zeventig jaar geleden dat de eerste wereldoorlog uitbrak. Het aantal mensen dat bewust het uitbreken van deze oorlog heeft meegemaakt wordt ieder jaar kleiner. Des te meer reden is er thans om de gebeurtenissen in deze dagen eens nauwkeuriger te volgen.

Met het uitbreken van de eerste wereldoorlog werd een belangrijk tijdvak van de wereldgeschiedenis, het tijdperk van de gewapende vrede, afgesloten en een nieuw tijdperk ingeluid. De wereldbrand zou de bestaande fundamenten van het maatschappelijk, economisch en politiek bestel aan het wankelen brengen, en drastisch wijzigen[1]. Hoewel Nederland buiten de oorlog wist te blijven, hadden de gebeurtenissen ook voor onze bevolking grote gevolgen. Ook Vlaardingen, in die dagen een stad van ongeveer 23.000 inwoners, moest deze gevolgen ondervinden. De haringvisserij had vóór de eerste wereldoorlog een periode van bloei gekend. De toenemende export van haring naar de Verenigde Staten en Duitsland

Het einde van een eeuw vol optimisme: de onafhankelijkheidsfeesten van 1913.

vormde een belangrijk deel van de inkomsten. Rond de eeuwwisseling en kort daarna had de oude haringstad zich tevens tot transito-, handels-, en industrieplaats ontwikkeld. Naast de bekende handelsondernemingen in voornamelijk zout, zuivel en wijn, vestigden zich weldra op de voor het transport gunstige gelegen terreinen aan of bij de Nieuwe Waterweg en het spoorwegemplacement nieuwe bedrijven. Tot de belangrijkste daarvan kunnen worden gerekend de suikerraffinaderij Hollandia (1899), de NV Verenigde Glasfabrieken (1900), de NV Magnesietfabriek (1902), de machinefabriek I. A. Kreber (1902), de Maatschappij tot exploitatie van handelsterreinen (MATEX 1911), Lever's Zeep Maatschappij (1913) en de NV Handels- en transportmaatschappij Vulcaan (1913)[2].

De aanloop tot de wereldbrand

De schrijver van het hoofdartikel in de Nieuwe Vlaardingsche Courant van 1 januari 1914 kon terecht melding maken van vrede en voorspoed. In 1913 hadden we onze honderdjarige onafhankelijkheid gevierd. Deze viering was ook in Vlaardingen niet ongemerkt voorbijgegaan. De foto's uit die tijd tonen ons beelden van de prachtige historische optocht en de rijk met guirlandes en erebogen versierde straten. Ook het eerste halfjaar van 1914 deed voor grote delen van de europese bevolking nog niet het ontstaan van een grote wereldbrand vermoeden. Vlaggetjesdag viel dat jaar op Pinksteren. De haven hier ter stede bood een bontgekleurde aanblik. In de straten wemelde het van zeelieden uit verschillende plaatsen van het land[3]. Ook de ons omringende landen hadden in 1913 hun eigen feestelijkheden gehad. De duitse keizer had zijn zilveren regeringsjubileum gevierd, de Russen herdachten de driehonderdste verjaardag van het heersende geslacht der Romanovs en de Oostenrijkers vierden de vijfenzestigste verjaardag van de troonsbestijging van keizer Franz Josef[4]. Ook in Duitsland was in de eerste helft van 1914 nog niet veel van internationale onrust te bespeuren. Zo ontving de duitse keizer als teken van verbroedering in Kiel een engels vlooteskader.

De moord op de oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand en zijn echtgenote op 28 juni 1914 te Sarajevo, hoofdstad van Bosnië-Herzegovina, een deelstaat van Oostenrijk-Hongarije, bracht dan wel nervositeit teweeg, maar algemeen heerste toch de mening dat de bui wel zou overdrijven. De Interparlementaire Unie vergaderde te Stockholm en er werden plannen beraamd voor een groot vredescongres. De nauwe verwantschap tussen de verschillende europese vorstenhuizen zou er zorg voor dragen dat dit vredesinitiatief een succes werd. Een geruststellende factor was bovendien de alom heersende mening dat de klassebewuste arbeiders van alle landen de fabrieken zouden platleggen en de soldaten zouden weigeren de wapens op te nemen als het tot een oorlog zou komen[5].

De moord op de oostenrijkse kroonprins en zijn echtgenote schiep ondanks alles wel degelijk een gevaarlijke toestand. De oostenrijkse regering schreef de moord toe aan de Groot-Serviërs. Deze groep streefde naar vergroting van het land met o.m. de oostenrijkse deelstaat Bosnië-Herzegovina. De oostenrijkse ministerraad eiste daarom dat Servië oostenrijkse politiefunctionarissen zou toelaten op haar grondgebied om de moord te onderzoeken. Hoewel Servië zich zo soepel mogelijk probeerde op te stellen kon het dit niet toestaan zonder zijn onafhankelijkheid te verliezen. Servië weigerde dan ook op dit punt. Beide landen mobiliseerden. Inmiddels hadden zowel Rusland als Duitsland zich min of meer solidair verklaard met hun bondgenoten, respectievelijk Servië en Oostenrijk-Hongarije. Op 28 juli verklaarde Oostenrijk-Hongarije aan Servië de oorlog. Op 30 juli mobiliseerde Rusland zijn troepen om het kleine slavische broedervolk te hulp te schieten. Op 1 augustus volgde de mobilisatie van Duitsland, alsook de duitse oorlogsverklaring aan Rusland. De eerste wereldoorlog was hiermee een feit.

Het uitbreken van de oorlog

De NVC van 29 juli 1914 meldde dat duitse officieren, die zich met verlof in Domburg bevonden, hun vakantie hadden afgebroken. De spoorbrug bij Deventer werd door infanterie en cavalerie bezet. De te Maassluis gestationeerde sleepboten Rotterdam, Pernis, Vlaardingen en Staalduinen werden maandag 27 juli van regeringswege opgeroepen en naar Hoek van Holland, Hellevoetsluis en Willemstad gedirigeerd[6]. Op 31 juli werd de telefonische verbinding met Duitsland verbroken[7]. Op 1 augustus werd Nederland ge-

Onafhankelijkheidsfeesten 1913.

mobiliseerd. De militairen van niet minder dan vijftien lichtingen werden opgeroepen. Ongeveer 200.000 mannen moesten plotseling werkplaats, kantoor of schip verlaten om zich bij hun regiment te voegen[8]. Het hele land stond in het teken van de mobilisatie. Op het postkantoor aan de Westhavenkade werden twee biljetten aangeplakt. Het waren de oproepingen met spoed, één voor de Nationale Militie, het andere voor de Landweer.

Nog geen uur later liepen groepen militairen door Vlaardingen op weg naar het station of naar de Markt, toentertijd nog meestal het kerkhof genoemd[9]. In deze dagen kwamen ook militairen uit andere plaatsen op weg naar Hellevoetsluis door Vlaardingen. De inkwartiering van de soldaten leverde grote problemen op. Jongens hielpen met het sjouwen van matrassen en bossen stro. Scholen werden als bivak aangewezen. Soldaten trokken zich samen rondom de Grote Kerk, waar de geweren in rotten stonden. De slagerswinkels werden leeggekocht. Papiertjes waarin de worst had gezeten, lagen verspreid op het marktplein. Zondagmorgen 2 augustus scheepten de soldaten zich in voor Hellevoetsluis[10].

Velen stroomden samen rond de aanplakborden bij de kantoren van de kranten. Op grote vellen papier werden de frontberichten bekendgemaakt[11]. Uiter-

aard was de berichtgeving door het ontbreken van de moderne communicatiemiddelen als radio en televisie aanzienlijk langzamer dan in onze tijd.

Grote consternatie werd ook teweeggebracht door de sluiting van de effectenbeurs in Amsterdam[12]. Er ontstond een run op de banken. Duizenden mensen stonden dagenlang in de rij. Het bankpapier werd niet meer vertrouwd. Iedereen wilde baar geld. Hier ter stede spoedden velen zich naar het kantoor van de Nederlandse Bank, dat toen gevestigd was in het kantoorgebouw van haringhandel Betz en Van Heyst aan de Westhavenkade. Het resultaat van dit alles was natuurlijk een benauwende schaarste aan baar geld en zelfs aan zilveren pasmunt. De gemeentebesturen gingen over tot het drukken van noodgeld. Dat was een eenvoudig bedrukt papier met het stempel van de gemeente. Ook bedrijven moesten hun toevlucht nemen tot waardebonnen. Om in het gemis te voorzien ging al heel snel de regering over tot het uitgeven van muntbiljetten van 1 gulden, 2 gulden en 50 cent en 5 gulden[13]. Deze biljetten werden zilverbons genoemd. De bons werden uitgegeven in afwachting van verdere aanmunting van zilver, en zouden daarna weer zo spoedig mogelijk aan de omloop worden onttrokken[14]. De inleggers van de Spaarbank te Vlaardingen werden tot kalmte gemaand. Immers, de toestand was volgens het jaarverslag over 1913 uitstekend. Er was een groot reservefonds[15].

De ernst van de situatie werd thans wel allerwegen ingezien. De burgemeester van Vlaardingen, Pier Pruis, was op 1 augustus voortijdig van zijn verlof teruggekeerd[16]. In de morgendiensten in de Grote kerk aan de Markt en in de Nieuwe Kerk aan de Binnensingel werd op zondag 2 augustus een bidstond gehouden[17]. Ondanks de ernstige toestand bleven velen zich aan iedere strohalm vasthouden. De inval in het neutrale België door duitse troepen op 4 augustus betekende het einde van elke hoop: Engeland verklaarde nog diezelfde dag Duitsland de oorlog. Zo was Nederland nu geheel door oorlogvoerende mogendheden omgeven.

De oorlogstoestand had ook gevolgen voor de voedselvoorziening. Het wittebrood en krentebrood verdwenen al spoedig. Het kropbrood bleef over, waarvoor 14 cent per kilo werd betaald[18]. Verscheidene winkeliers maakten van de gelegenheid misbruik om de prijzen op te drijven. Er was reeds een protest van het hoofdbestuur van de Vereniging tot Bestrijding van de Woeker. Het zal dan ook voor veel burgers een opluchting hebben betekend, dat de burgemeester de afkondiging van een wet bekendmaakte die het hamsteren van levensmiddelen, huishoudelijke artikelen en brandstoffen verbood en prijsverhogingen tegenging[19]. In de vergadering van de gemeenteraad op 14 augustus merkte de voorzitter op dat de moeilijke tijd allerwegen drukte, allereerst op de arbeidersbevolking die door stopzetting van vele bedrijven of inkrimping van personeel noodgedwongen buiten verdiensten kwam. Van gemeentewege werd in het nemen van bezuinigingsmaatregelen voorgegaan. Hoewel de voorraad steenkolen voor de bedrijven de eerste maanden toereikend was, werd toch op de straatverlichting bezuinigd. De burgers werden aangespoord dit voorbeeld te volgen door een spaarzaam gebruik te maken van brandstof en kunstlicht[20].

Op 12 augustus berichtte de NVC dat er te Vlaardingerambacht onder voorzitterschap van de burgemeester een comité was opgericht tot ondersteuning van personen die door de gevolgen van de oorlog erg moesten lijden. Door talloze vrouwen werden voor de gemobiliseerde soldaten wollen sokken gebreid welke door mevrouw Pruis aan een commissie te Zeist werden aangeboden. Deze commissie zorgde voor doorzending naar de militaire instanties[21]. De verjaardag van koningin Wilhelmina, 31 augustus, werd volgens haar wens niet gevierd. Ook van openbare gebouwen werd de vlag niet uitgestoken[22].

Reacties van de bevolking op de oorlog

Hoe stond de bevolking tegenover de pas uitgebroken oorlog? In het algemeen kan worden gesteld dat er hieromtrent geen duidelijk beeld bestaat. Oorlog was een toestand welke men slechts uit de schoolboekjes kende. Het was een woord dat bij velen gepaard ging met roem, eer en heldendom. Er bestond nog geen idee van een afschuwelijke loopgravenoorlog, aanvallen met gifgassen en 'erevelden' met duizenden kruisen[23]. Allerwegen deed ook het psychologisch effect van de duitse overrompelende aanval zich

gelden. Ondanks het heldhaftig verzet van de Belgen konden zij toch niet tegen de grote overmacht van de goed getrainde duitse militairen op. Deze gebeurtenissen lieten niet na een grote indruk te maken[24]. Mr dr C. Smit merkt op, dat de meerderheid van de ontwikkelde bevolking pro-geallieerd was. Enkele groepen neigden naar Duitsland, namelijk een deel van de adel, een deel van het officierskorps en op Duitsland georiënteerde of van duitse investeringen afhankelijke handelskringen, voornamelijk rond Rotterdam geconcentreerd[25].

In de haringhandel werden goede zaken met Duitsland gedaan. Zo kende Vlaardingen op het gebied van de visserij vele goede handelsrelaties met Duitsland. Ook andere industrieën hadden hier nauwe banden met Duitsland zoals bijvoorbeeld de Handels- en Transportmaatschappij Vulcaan. Daar kwam nog bij dat Duitsland sinds vele jaren als land van wetenschap en cultuur in hoog aanzien stond. Duitse letterkunde en muziek waren bij een groot deel van de meer ontwikkelde bevolkingsgroepen van ons land erg geliefd. Velen, zij het nog maatschappelijk bevoorrechten, bewaarden aangename herinneringen aan een reisje langs de Rijn. En het Duitse Rijk verzekerde dat het een rechtvaardige strijd streed. Het ging niet tegen de Belgen en zelfs niet tegen de Fransen, maar tegen Engeland: 'Gott strafe England'[26]. Volgens Smit was bij het minder ontwikkelde volksdeel een antibritse stemming blijven bestaan als gevolg van de Boerenoorlog, doch zulks betekende volgens hem volstrekt niet dat deze mensen daardoor aanhangers van de duitse zaak waren geworden[27]. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren dat de politieke omstandigheden in 1914 geheel anders waren dan kort voor de Tweede Wereldoorlog. Duitsland voerde in het eigen land

Vlaggetjesdag, net voor in Europa de lichten uitgingen.

geen ideologische strijd tegen minderheidsgroepen, er waren geen concentratiekampen en tussen de verschillende vorstenhuizen bestond een goede verstandhouding. Zo had keizer Wilhelm II eens aan koningin Wilhelmina beloofd met zijn leven borg te staan voor de onschendbaarheid van Nederland[28].

De berichten over het optreden van het duitse leger tegen onze zuiderburen betekende een kentering in de stemming bij vele Nederlanders. Diepe ontsteltenis verwekte het feit dat niet minder dan vijfduizend burgers waren doodgeschoten. Steden en dorpen brandden af[29]. Vooral de stad Leuven met haar vele bekende monumentale panden had het zwaar te verduren.

In het algemeen bleef evenwel de mening heersen dat de wereldoorlog niet lang kon duren. Veel schrijvers spraken over 6 weken, anderen over 2 à 3 maanden. Een enkeling sprak over een half jaar, maar dat zou toch wel het maximale zijn[30]. De realiteit zou anders worden.

De terugkeer van de haringvloot

Op zee gebeurde er de eerste dagen van de oorlog nog niet veel. De schipper van de stoomlogger Juliana meldde dat hij vrijdag 7 augustus 1914 op 59 graden noorderbreedte een engels vlooteskader had ontmoet. Twee officieren waren aan boord gekomen om de scheepspapieren in te zien, waarna hij mocht doorvaren[31]. De engelse admiraliteit had geruststellende mededelingen verstrekt omtrent de veiligheid van de koopvaardijschepen op de Noordzee[32]. In de vissersplaatsen nam echter de bezorgdheid van de bevolking toe door de onzekerheid over het lot van de ongeveer 10.000 zeevarenden[33]. Alleen al vanuit Vlaardingen waren er deze eerste oorlogsdagen een zestigtal schepen op zee.

In de eerste oorlogsdagen werd het duitse stoomschip Viking op last van haar regering naar de Noordzee gezonden om de duitse loggers van de uitgebroken oorlog op de hoogte te stellen. Ze moesten zo snel mogelijk naar de thuishavens terugkeren. Ook de schippers van de nederlandse haringvloot ontvingen deze waarschuwing. De gevolgen bleven niet uit. Ook onze schepen wendden de steven en reeds op 8 augustus liepen de eerste loggers de havens van Vlaardingen en IJmuiden binnen, weldra gevolgd door honderden andere schepen. Slechts 22 schepen vernamen niets van het uitbreken van de oorlog en bleven op zee. Bijna de gehele vissersvloot keerde zonder enige vangst van betekenis terug. De dienstplichtigen onder de schepelingen werden na hun ontscheping met spoed onder de wapenen geroepen. In gezinnen waar de man was opgeroepen kreeg de vrouw 6 gulden en 30 cent per week en bovendien nog 1 gulden en 40 cent voor elk kind. Het inkomen van de gehuwde soldaat bedroeg 1 gulden en 61 cent per week. Zeevarenden, die niet onder de wapenen geroepen werden, hadden helemaal geen inkomsten meer. Tegen geringe vergoeding konden zij hooguit wat graaf- en polderwerk verrichten[34]. Het aantal werklozen in de periode 17-22 augustus bedroeg 289 tegen 37 in de periode 3-8 augustus en 58 in de periode 10-15 augustus[35].

Er kwamen dan ook weer plannen tot hervatting van de visserij. De vraag was of de reders het zouden aandurven hun schepen aan het oorlogsgevaar bloot te stellen. De verzekeringsmaatschappijen gingen zwaardere premies vragen. Bovendien zou de Onderlinge Verzekering Maatschappij bij oorlogsschade niet langer uitbetalen. Zij had onder de aandacht van de reders gebracht dat zij grote risico's liepen met het zenden van hun schepen naar zee. Van enkele reders was echter bekend dat zij het risico wel op zich wilden nemen, als de bemanning het aandurfde. Er bestond nog goede hoop dat de uitvoer naar Amerika en Duitsland door kon gaan. Voor de Duitsers was de haring een belangrijk volksvoedsel. De regering zou zeker wel maatregelen nemen om de verzending te laten doorgaan[36]. En een hoge prijs was in deze oorlogsdagen gegarandeerd.

De schrijver van de Revue van de Week constateerde in de NVC van 22 augustus 1914 dat de gemoederen drie weken na het uitbreken van de wereldbrand bedaard waren. De brand was immers niet naar Nederland overgeslagen. Bovendien had de vissersvloot geen materiële schade opgelopen. Zelfs de schippers die op zee gebleven waren, hadden niets anders dan gunstige berichten. Zo voer de VL 190 Koningin

Mobilisatiebeeld uit Rotterdam.

Wilhelmina onder Krijn Broek als schipper met rijke lading de haven binnen. Van de oorlog had hij niets gemerkt![37]. Op 24 augustus sprak het latere SDAP-lid van de tweede kamer Willem Drop voor leden van de zeeliedenvereniging Volharding in zaal Excelsior aan de Oosthavenkade over het onderwerp: Varen of niet? In deze vergadering werden eisen gesteld met betrekking tot de verzorging van eventuele nabestaanden. Enige reders aanvaardden de eisen, waarna twee dagen later de eerste loggers weer ter haringvisserij vertrokken. De meerderheid, zowel van de reders als de schepelingen, aarzelde echter nog [38].

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de toestand ter zee door sommigen werd onderschat. In een artikel in het Visscherijblad van de NVC werd beweerd, dat de bezwaren aan het varen op zee niet te hoog moesten worden opgenomen. Bemanningen die slechts tegen sterk verhoogde gages wilden varen, werd eigenbelang verweten. De visserij kon geen maanden stilliggen. De gevaren werden gebagatelliseerd. Zo zou het wel meevallen met het gevaar dat rond de visgronden de zeeoorlog uitgevochten zou worden. De duitse vloot zou zich aan de strijd met de zoveel sterkere engelse vloot niet wagen. Bovendien werd de kans erg klein geacht, aldus de schrijver, dat er mijnen in de visnetten zouden geraken. Daar het levensonderhoud van de bevolking ten nauwste verbonden was met de visserij, gingen er steeds meer stemmen op met ervaren schippers en bemanningen ter visvangst uit te varen[39]. De angst voor drijvende mijnen heeft evenwel de vissers nog een tijdlang weerhouden hun geluk te beproeven. Zeer diepe indruk maakte bovendien de torpedering op 22 september

van drie engelse kruisers, vlak voor onze kust. Binnen een half uur verdwenen zij in de golven. Bijna 2.000 jonge mensen kwamen bij deze ramp om het leven[40].

Het verblijf van de belgische vluchtelingen

Op 7 oktober 1914 berichtte de NVC dat de Duitsers met hun geweldige houwitsers een zevental forten van de buitenste verdedigingslinie rondom Antwerpen hadden veroverd. Duizenden vluchtelingen namen de wijk uit Antwerpen. Het voortgezette bombardement van de stad op 8 en 9 oktober 1914 kon zelfs in Vlaardingen gehoord worden. Nog op 9 oktober kwam de eerste groep van 250 belgische vluchtelingen in onze stad aan. Het onderbrengen van deze mensen stelde de bevolking voor grote problemen. Waar moesten zij worden ondergebracht? Inderhaast werd een commissie van 30 dames en heren gevormd om de ontvangst te regelen. De met vluchtelingen volgeladen treinen volgden elkaar met grote regelmaat op. Het waren vooral vrouwen, kinderen en bejaarden, die uit de treinen stapten. Op 10 oktober werd reeds met de inschrijving begonnen[41]. Een tijdgenoot herinnerde zich dat hij met een trekwagentje de mensen van de trein haalde, het wagentje vol koffers, manden en beddegoed[42]. De vluchtelingen werden voorlopig opgevangen in de Stadsschool op de Markt, de Harmonie aan de Schiedamseweg en zaal Excelsior aan de Oosthavenkade[43]. Vandaar werden zij ondergebracht bij particulieren en in tehuizen. Uit de notulen van het diaconie-armbestuur van de hervormde kerk vernemen wij dat 12 belgische vluchtelingen in het diaconiehuis waren opgenomen[44]. Particulieren die mensen bij zich in huis hadden genomen ontvingen geen vergoeding[45], inrichtingen ontvingen per persoon ca 50 cent[46]. Een damescomité trachtte voor de

Op de oorlogsbestemming, en daar bleef het God-zij-dank bij. Middenin met kruisje: Jacques van Toor.

Belgische vluchtelingen.

vluchtelingen zoveel mogelijk kleding in te zamelen[47]. Een inzameling bij welgestelde Vlaardingers bracht een bedrag van 1.490 gulden en 50 cent op[48].

Het verblijf van de vluchtelingen zou evenwel van korte duur zijn. De voorzitter van de Intercommunale commissie voor Antwerpen en omgeving verklaarde reeds op 13 oktober dat personen en eigendommen in Antwerpen veilig zouden zijn. De uitgewekenen konden gerust terugkeren. Van bakkers, beenhouwers en winkeliers van levensmiddelen werd geëist dat zij binnen twaalf dagen terug waren op straffe van maatregelen tegen hun bedrijf[49]. Op 19 oktober werd een vergadering van de burgemeester met de hier ondergebrachte belgische vluchtelingen gehouden om de maatregelen te bespreken die onze regering had genomen om de terugkeer mogelijk te maken[50]. Op 21 oktober werd bericht, dat de nederlandse consul in Antwerpen had gemeld dat de toestand in die stad weer volkomen rustig was. Om het dagelijks leven weer op gang te brengen was het in het belang van de belgische bevolking nodig, dat de vluchtelingen naar Antwerpen terugkeerden. Velen gaven aan deze oproep gehoor. Van de bij instellingen ondergebrachte vluchtelingen waren er eind oktober al 186 vertrokken. Het aantal vluchtelingen bedroeg toen nog 120[51]. Dit aantal was in de eerste week van november teruggelopen tot 69[52] en half december tot 32, degenen die bij particulieren waren ondergebracht niet meegerekend[53].

Ondanks dat de toestand rond Antwerpen weer redelijk rustig was, woedde de strijd in België in volle hevigheid voort. Gedurende de laatste dagen van oktober werd hier weer het schieten gehoord van de veldslag die woedde aan het zogenaamde IJzerfront nabij Nieuwpoort en Dixmuiden in het zuidwesten van België. Zodra men maar even buiten de stad was, was het gebulder van de kanonnen duidelijk hoorbaar[54].

Het geweld van de oorlog stond in deze dagen wel in schrille tegenstelling tot de natuur. Vele bomen stonden nog in blad, de herfstbloemen bloeiden in de parken en het was een lust buiten te wandelen in de toen nog geheel landelijke omgeving van Vlaardingen.

Rampen voor de visserij

Op dinsdag 27 oktober werd Vlaardingen getroffen door een zware slag. De motorlogger VL 40 Maria Christina met schipper Johannes van der Hoeven liep op een mijn en zonk bijna onmiddellijk. De bemanning kreeg geen kans zich te redden. De logger verging in dertig seconden met man en muis. Pogingen tot redding door de katwijkse logger KW 152 Agatha Maria waren vruchteloos: 16 mannen verdronken, waaronder 3 vlaardingers en 10 uit Marken[55]. Twee rederijen, de Visscherij Maatschappij Vlaardingen en de Doggermaatschappij, boden bij de haringafslag 3 kantjes haring aan, waarvan de opbrengst bestemd was voor de nabestaanden van de opvarenden. De haring bracht opgeveer 180 gulden op[56].

Op 31 oktober werd gemeld dat van de stoomlogger Panadoro, die surveilleerde onder de vissersvloot, bericht was ontvangen dat een ijmuidense logger binnen engelse territoriale wateren door de autoriteiten was opgebracht naar Yarmouth. De stoomlogger VL 164 Java met als schipper Willem Sas, die ook binnen verboden wateren viste, werd gewaarschuwd zich van die plaats te verwijderen. In de Goedkoope Vlaardingsche Courant werd nog eens duidelijk gewezen op de verantwoordelijkheid, die de reders voor hun bemanningsleden hadden, en hun werd nog eens nadrukkelijk op het hart gedrukt de schippers te verbieden zich in verboden wateren op te houden[57].

Een nieuwe ramp trof Vlaardingen op woensdag 4 november 1914. De VL 132 Flevo I was aan het vissen ter hoogte van Lowestoft, toen de bemanning bij het binnenhalen van de vleet mijnen zag drijven in de netten. Schipper Cornelis Noordijk ging tezamen met stuurman Bart van Krimpen naar het voorschip om te trachten de netten toch nog binnen te krijgen. Plotseling ontplofte één van de mijnen. Zowel de schipper als de stuurman werden door de ontploffing weggeslingerd. Eén matroos werd ernstig gewond. Door pompen wist men de logger nog boven water te houden. De YM 33 Jhr Carel van den Brandeler wist de vlaardingse logger veilig naar de ijmuidense haven te slepen[58]. De schrik zat er door dat ongeluk goed in. Steeds meer vissers keerden huiswaarts. Zaterdag 7 november begonnen de eerste schepen binnen te vallen. Zaterdagnacht om 12 uur waren al 40 schepen de vlaardingse haven binnengelopen. De haven bood op zondag 8 november een imposante aanblik. De belangstelling op de beide havenhoofden was groot. Onder de honderden mensen heerste voldoening dat al die schepen met weinig of geen schade terugkeerden[59]. A. G. Lighart merkt op dat de terugkeer van de vissersvloot ditmaal niet zo'n tegenvaller was als in augustus. Toen stond men nog vóór de teelt, terwijl deze nu zo goed als afgelopen was[60].

In deze ook voor Vlaardingen moeilijke dagen bleek de gehechtheid aan het koningshuis. Groot was de belangstelling toen koningin Wilhelmina op 17 november om 9 uur 's morgens door Vlaardingen trok op weg naar het eiland Voorne, alwaar ze de verdedigingswerken zou inspecteren. Aan het havenhoofd stapte zij op het recherchevaartuig Sphinx, dat haar naar Nieuwesluis bracht. Na de inspectie was zij om half vijf in de namiddag op het hoofd terug. Bij het terugrijden langs de haven had de bijzondere aanblik van de schepen de aandacht van de koningin zeer getroffen. Belangstellend informeerde zij naar de toestand van de visserij en betuigde haar leedwezen over het verlies van zovele mensenlevens. Vlaardingen liet op haar 'een aangename indruk' na[61].

Het oorlogsgeweld ging echter door. Op maandag 23 november hoorde men 's middags een enorme explosie, die de ramen deed rinkelen. In de omgeving van Loosduinen liet men een zeemijn, die op het strand gespoeld was, ontploffen[62].

De laatste weken van 1914

Van het oorlogsfront kwamen weinig berichten binnen. Dit betekende helaas niet, dat er geen slachtoffers te betreuren waren. Duizenden jonge mannen verloren in de loopgraven hun leven of werden ernstig verminkt. De aanvankelijke optimistische verwachting dat de oorlog kort zou duren verdween langzamerhand. De engelse minister van oorlog, Lord Kitchener, verwachtte dat de oorlog zich nog wel 3 jaar zou voortslepen[63].

Een klein lichtpunt in deze donkere dagen werd gezien in de terugkeer van het wittebrood. De prijs werd vastgesteld op 22 cent per kilogram. Vele bakkers verkochten het echter voor 19 cent per kilogram[64]. Een inzameling voor kerstgaven aan de gemobiliseerde militairen bracht 150 gulden op[65].

Het bewogen jaar 1914 naderde thans het einde. De haringvisserij stond er niet rooskleurig voor. Het verlies van de VL 40 Maria Christina en de paniek ontstaan door het ontploffen van mijnen in de netten van enkele schepen had nagenoeg de gehele vloot de veilige haven doen opzoeken. De uitkomsten van de in november 1914 geëindigde haringteelt bleven ver

Belgische vluchtelingen.

KONINKLIJKE MARINE.

Bij de Koninklijke Marine bestaat gelegenheid tot dienstneming als:

a. Lichtmatroos,
b. Marinier der 3e klasse,
c. Tamboer of pijper der 3e klasse,
d. Matroos-kok,
e. Kleermaker,
f. Matroos-torpedomaker,
g. Stoker der 2e klasse.

a. Lichtmatroos. Vereischte leeftijd 17 tot en met 25 jaar — duur verbintenis 5 jaar, waarvan 4 jaar en 6 maanden in werkelijken dienst en 6 maanden in reservedienst — vrije uitrusting van kleedingstukken en kooigoederen bij indiensttreding; — hoogst te bereiken stand in de 4 jaar en 6 maanden: matroos der 1e klasse — aanvangssoldij f 0.33 per dag — maximum soldij per dag: buiten de keerkringen f 0.85, binnen de keerkringen f 1.09; — spaarpremie van f 8.— per maand werkelijken dienst buiten de keerkringen en van f 12.— per maand binnen de keerkringen; deze spaarpremie met gekweekte rente wordt ten volle uitgekeerd bij ontslag, om welke reden ook verleend; zij kan in totaal ± f 550.— bedragen.

b. Marinier der 3e klasse. Vereischte leeftijd 18 tot en met 33 jaar — duur verbintenis 6 jaar indien 19 jaar of ouder, 8 jaar indien jonger dan 19 jaar — hoogst te bereiken rang: adjudant-onderofficier — aanvangssoldij f 0.50 per dag — maximum soldij (als adjudant-onderofficier) per dag: buiten de keerkringen f 3.65, binnen de keerkringen f 5.— per dag — premie bij indiensttreding van f 120.— tot f 250.—, afhangend van den leeftijd bij indiensttreding; die van f 250.— wordt genoten bij dienstneming op een leeftijd van 19 tot en met 23 jaar.

c. Tamboer of pijper der 3e klasse. Vereischte leeftijd 16 tot en met 17 jaar — duur verbintenis 8 jaar — hoogst te bereiken rang: adjudant-onderofficier — aanvangssoldij f 0.55 per dag — maximum soldij (als adjudant-onderofficier) per dag: buiten de keerkringen f 3.65, binnen de keerkringen f 5.— — premie bij indiensttreding: f 120 indien leeftijd 16 jaar, f 150 indien leeftijd 17 jaar. Bovendien f 50.— ineens, indien hun oefeningstijd als recruut met goeden uitslag eindigt binnen één jaar na hunne aanneming.

d. Matroos-kok. Vereischte leeftijd 20 tot en met 29 jaar — vakkennis vereischt — duur verbintenis 5 jaar — hoogst te bereiken rang: sergeant — aanvangssoldij f 1.10 per dag — maximum soldij (als sergeant) per dag: buiten de keerkringen f 2.65, binnen de keerkringen f 3.30 — premie bij indiensttreding f 40.—.

e. Kleermaker. Vereischte leeftijd 20 tot en met 29 jaar — vakkennis vereischt — duur verbintenis 5 jaar — geen hoogeren rang — soldij buiten de keerkringen f 0.85, binnen de keerkringen f 1.09 per dag (geen verhoogingen); boven de soldij wordt werkloon naar tarief genoten — premie bij indiensttreding f 40.—.

Voor werkloze zeelui: zorg dat je d'r bij komt. November 1914.

beneden die van voorgaande jaren. De vroegtijdige terugkeer in augustus en het pas half september weer uitvaren van de vloot was hiervan de voornaamste oorzaak. De gemiddelde vangst van de zeilloggers bedroeg in het tijdvak 1909-1913 1.270 kantjes per schip. In 1914 855 kantjes (30 procent minder). Voor de stoomloggers bedroeg de gemiddelde vangst in het tijdvak 1909-1913 2.720 kantjes per schip. In 1914 2.175 kantjes (20 procent minder)[66]. In 1914 kwamen er in totaal 42 opvarenden van de nederlandse vissersvloot om het leven tegenover gemiddeld 29 in de jaren 1909-1913 (dit gemiddelde was echter zo hoog door het verongelukken in 1911 van 56 opvarenden[67], waarvan 49 als gevolg van de hevige najaarsstormen[68]). Van de 29 sedert het uitbreken van de oorlog omgekomen vissers had de vlaardingse vloot er alleen al 18 te betreuren[69].

Berichten van het nabije oorlogsfront gaven weinig reden tot optimisme voor de toekomst. In België bleef de toestand ernstig. In belgisch Limburg en in het zuidoostelijke deel van ons buurland heerste hongersnood. De Duitsers hadden nu ook de belgische grens gesloten.

Ook in ons land was de economische toestand bijzonder slecht. Vlaardingen deelde in deze malaise door de teruggang van de visserij, de stillegging van sommige bedrijven en de vermindering van het personeelsbestand bij vele bedrijven. Het aantal werklozen was eind 1914 tot 483 gestegen. Hierbij moet wel worden aangetekend, dat de in december opgegeven werkloosheid van de zeelieden (251 man) niet het gevolg van de oorlog was. De haringvisserij was immers een sterk seizoengebonden bedrijfstak. De zeelieden waren in de wintermaanden ook in vredestijd veelal werkeloos[70].

Veel gezinnen moesten hun vaders en zonen missen, die vaak ver van huis en haard nu al vijf maanden op hun oorlogsbestemming vertoefden. Het waren er honderden. De achtergeblevenen moesten met ook voor die tijd lage uitkeringen genoegen nemen. Daarbij kwam dat de voedselvoorziening nog verre van voldoende was, waaronder vooral de minderbedeelden leden. Bijna 4 moeilijke jaren zouden ons land nog te wachten staan, waarin Nederland weliswaar niet in de oorlog zou worden betrokken, maar de gevolgen van de strijd terdege zou ondervinden. Gevolgen die ook onze stad, zoals uit het bovenstaande betoog moge blijken, te verwerken kreeg.

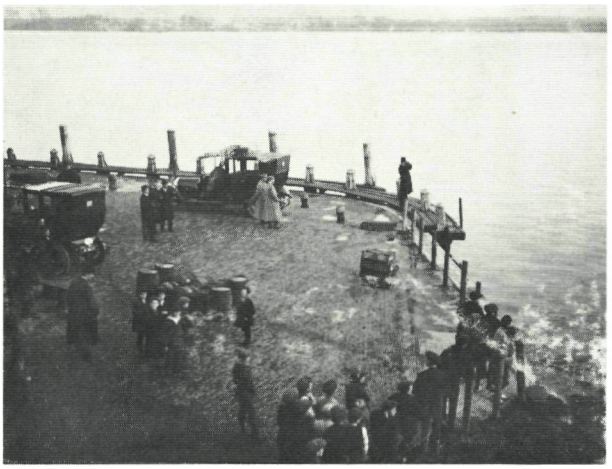

Koningin Wilhelmina gaat in Vlaardingen aan boord om stellingen op Voorne te inspecteren. 7 november 1914.

Noten

1 Voor zover niet nader aangegeven zijn de gegevens betreffende de internationale verwikkelingen ontleend aan: J. S. Bartstra, Handboek tot de staatkundige geschiedenis van de landen van onze beschavingskring van 1648 tot heden; deel 4. 's-Hertogenbosch, 1961; J. Verseput, De eerste wereldoorlog. Bussum, 1972.
2 C. Postma, Korte geschiedenis van Vlaardingen. Vlaardingen, 1958. blz. 81 en 82.
3 Nieuwe Vlaardingsche Courant (hierna te noemen NVC) 3 juni 1914.
4 NVC 3 juni 1914.
5 NVC 27 juli 1964.
6 NVC 29 juli 1914.
7 NVC 1 augustus 1914.
8 C. Smit, Nederland in de eerste wereldoorlog; deel 2. Groningen, 1972. blz. 22.
9 NVC 31 juli 1964.
10 G. Lutke Meijer, Levend verleden van Vlaardingen. Zaltbommel, 1982. blz. 83.
11 NVC 31 juli 1964.
12 NVC 28 juli en 1 augustus 1914.
13 NVC 31 juli 1964.
14 Goedkoope Vlaardingsche Courant (Goedkoope VC) 8 augustus 1914.
15 NVC 1 augustus 1914.
16 NVC 5 augustus 1914.
17 Idem.
18 Kerkblad Gereformeerde Kerk te Vlaardingen 4 juli 1964.
19 NVC 5 augustus 1914.
20 Handelingen Gemeenteraad Vlaardingen 1914. blz. 176 e.v.
21 Goedkoope VC 22 augustus 1914.
22 NVC 2 september 1914.
23 NVC 27 juli 1964.
24 NVC 29 juli 1964.
25 C. Smit, a.w. blz. 133.
26 NVC 27 juni 1964.
27 C. Smit, a.w. blz. 133.
28 NVC 27 juli 1964.
29 C. Smit, a.w. blz. 133.
30 NVC 8 augustus 1914.
31 Visscherijblad NVC 12 augustus 1914.
32 Visscherijblad NVC 15 augustus 1914.
33 A. G. Lighart, Onze visserij in de eerste wereldoorlog. In: De Visserijwereld. december 1968 (nr 51).
34 Idem.
35 Verslag Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vlaardingen 1914. blz. 7.
36 Visscherijblad NVC 15 augustus 1914.
37 Visscherijblad NVC 16 september 1914.
38 Lighart, a.w.
39 Visscherijblad NVC 29 augustus 1914.
40 Lighart, a.w.
41 NVC 10 oktober 1914.
42 Lutke Meijer, a.w. blz. 83.
43 Archief commissie tot huisvesting van belgische vluchtelingen 1914. inv. nr 1.
44 Notulen diaconie-armbestuur van 13 oktober 1914, archieven Hervormde Gemeente te Vlaardingen c.a., inv. Peters nr 82.
45 Archief commissie huisvesting belgische vluchtelingen 1914. inv. nr 1.
46 Notulen diaconie-armbestuur 13 oktober 1914.
47 Archief commissie huisvesting belgische vluchtelingen 1914. inv. nr 1.
48 Archief commissie huisvesting belgische vluchtelingen 1914. inv. nr 3.
49 Archief commissie huisvesting belgische vluchtelingen 1914. inv. nr 2.
50 NVC 21 oktober 1914.
51 Idem.
52 Goedkoope VC 7 november 1914.
53 Goedkoope VC 19 december 1914.
54 NVC 31 oktober 1914.
55 Jaarverslag Visscherijinspectie 1914.
56 NVC 31 oktober 1914.
57 Goedkoope VC 31 oktober 1914.
58 NVC 7 november 1914.
59 NVC 11 november 1914.
60 Lighart, a.w.
61 NVC 18 november 1914.
62 NVC 25 november 1914.
63 NVC 9 december 1914.
64 NVC 5 december 1914.
65 Idem.
66 Verslag Kamer van Koophandel Vlaardingen 1914. blz. 7.
67 Idem.
68 H. A. H. Boelmans Kranenburg en J. P. van de Voort, Een zee te hoog; scheepsrampen bij de nederlandse zeevisserij 1860-1976. Bussum, 1979. blz. 102 en 103.
69 Jaarverslag Visscherijinspectie 1914.
70 Verslag Kamer van Koophandel Vlaardingen 1914. blz. 6.

'MEN BEDENKE DAT DEZE LIEDEN BITTER WEINIG GEWEND ZIJN'

Levensstandaard van vissersgezinnen in Vlaardingen, 1850-1910[1]

Drs Dirk J. van der Veen

In dit artikel wil ik ingaan op de levensstandaard van vissersgezinnen te Vlaardingen in de periode 1850-1910. Er zijn mijns inziens twee argumenten om dit onderwerp eens nader onder de loep te nemen. Ten eerste wees ik er elders op dat deze bedrijfstak in de periode 1850-1910 een opmerkelijke groei doormaakte[2]. Kwam dit alleen ten goede aan de reders of gingen ook de vissers er op vooruit? Ten tweede lezen we in diverse publikaties over het zware leven dat vissers en hun gezinnen hadden: de lonen waren laag, het werk was gevaarlijk enzovoorts. Zonder dit te ontkennen kan het nuttig zijn om dit beeld enigszins te nuanceren. In het onderstaande wil ik betogen dat de levensstandaard van vissers weliswaar laag was, maar toch een zekere ontwikkeling doormaakte. Nu steeg in de jaren 1850-1910 de levensstandaard van grote groepen arbeiders. Immers, een kenmerk van een industrialiseringsproces is een naar sectoren ongelijke ontwikkeling, zodat men er van uit kan gaan dat niet alle groepen in gelijke mate van deze vooruitgang profiteerden. In het onderstaande zal ik betogen dat juist vissers en hun gezinnen een groep vormden die relatief laat van de gestegen welvaart kon profiteren. We dienen ons dus af te vragen hoe de levensomstandigheden van vissers en hun gezinnen afstaken bij die van andere arbeiders.

Verricht men onderzoek naar onderwerpen als levensstandaard en armoede, dan zal men spoedig tot het inzicht komen dat vaste maatstaven hierover maar voor een deel informatie verschaffen: in het bewustzijn van de betrokkenen speelt de omgeving een belangrijke rol. Is iedereen arm, dan wordt dit als normaal en onvermijdelijk beschouwd. Wanneer er echter kansen komen voor materiële vooruitgang en sommigen grijpen deze kans aan, dan is voor de overigen de armoede niet langer vanzelfsprekend. De armoede zal niet langer zo gemakkelijk geaccepteerd worden. Met andere woorden, het beschrijven van de levensomstandigheden van arbeidersgezinnen in het verleden kan ons slechts ten dele inlichten over de manier waarop zij deze situatie ervaren hebben. We zullen, waar mogelijk, de beschrijving van de omstandigheden met reacties van vissers en hun vrouwen op hun levensomstandigheden confronteren.

Hiermee is de problematiek van dit artikel in grote lijnen geschetst. Hoe leefden vlaardingse vissers en hun gezinnen en hoe ervoeren zij deze situatie? Reeds nu moet gesteld worden dat een dergelijk onderzoek te ambitieus is, wij komen niet veel verder dan het beschrijven van een aantal aspecten van het dagelijks leven van vissers. Gecombineerd met enkele reacties van vissers op hun lot ontstaat toch een redelijk beeld, waarop door ziekte, individuele voor- en tegenspoed grote variaties mogelijk waren. Eerst dienen wij ons echter bezig te houden met de vraag hoe wij de levensstandaard van arbeidersgezinnen in het verleden kunnen bestuderen en welke bronnen voor een dergelijk onderzoek in aanmerking komen. De vakliteratuur over levensstandaardonderzoek helpt ons op dit punt niet veel verder. In tegenstelling tot de ons omringende landen heeft het onderzoek naar de levensstandaard zich in Nederland nooit in een grote interesse mogen verheugen. Werd er onderzoek gedaan dan hadden de conclusies meestal een globaal karakter omdat men aandacht besteedde aan de consumptie, het nationaal inkomen enzovoorts van de bevolking als geheel[3]. Aangezien wij hier de levensomstandigheden van een bepaalde beroepsgroep te Vlaardingen willen onderzoeken zullen wij ons moeten beperken tot het bestuderen van een aantal aspecten van de levensstandaard[4]. Uit de internationale literatuur is af te leiden dat een viertal factoren een beslissende invloed uitoefende op de levensstandaard. Dit zijn achtereenvolgens inkomens, prijsniveau en bestedingen, huisvesting en sociale voorzieningen. In de vier volgende paragrafen zullen wij onderzoeken in hoeverre archiefmateriaal ons over deze onderwerpen informatie kan verschaffen.

Lonen, inkomens en arbeidsmarkt

Ongetwijfeld is het loon een van de belangrijkste factoren achter de levensstandaard van arbeiders. Nu is het bepalen van de lonen van vissers bijzonder

moeilijk. In tegenstelling tot andere groepen arbeiders kan men er niet mee volstaan om uit literatuur, gedenkboeken van vakbonden en dergelijke, zoveel mogelijk loongegevens te verzamelen. De vissers voeren namelijk op 'deel', dat wil zeggen dat zij een gedeelte van de geldelijke opbrengst van de vangst, de zogenaamde 'besomming' ontvingen. Dit kon van schip tot schip nogal verschillen. Men sprak wel van 'gelukkige schippers' als men wilde aangeven dat bepaalde schippers geregeld met een relatief grote vangst binnenliepen. Bovendien fluctueerde niet alleen de vangst maar ook de prijs. Ook was de visserij een seizoensbedrijf. Gedurende de 'teelt', de periode waarin de haring gevangen werd, verdienden de vissers aardig, daarna brak een periode aan van lagere inkomsten of werkeloosheid. Tenslotte is een deel van het inkomen eenvoudigweg niet te berekenen: er waren veel zogenaamde emolumenten[5]. Hoewel we weten dat deze emolumenten na 1880 minder omvangrijk werden, moeten we het belang ervan niet onderschatten: de bemanning van een zandvoortse kotter weigerde eens te monsteren omdat men bang was geen 'deelvis' te ontvangen[6]. Toen de redersvereniging van Scheveningen, De Eendracht, in december 1880 bijeenkwam om te praten over veranderingen in de vaststelling van de lonen besloot men de 'stille afslag' voorlopig niet af te schaffen uit angst voor tegenstand van de vissers[7]. Kennelijk waren de emolumenten zo belangrijk voor de inkomsten van vissers dat ze daarvoor in aktie wilden komen, dit terwijl we de vissers toch geenszins een militante beroepsgroep kunnen noemen[8].

Al deze problemen overziende zinkt de onderzoeker van deze materie de moed in de schoenen. Hoe is de loonsom ooit adequaat te schatten? Echter, het gaat er ons niet zozeer om exacte cijfers te publiceren, maar om een orde van grootte aan te geven. Onder de volgende vooronderstellingen kunnen we wel degelijk iets zeggen over de lonen. Het probleem dat de besommingen per schip aanzienlijk konden verschillen lijkt niet zo groot. Tijdgenoten zijn het erover eens dat alle vissers een zelfde levensstijl hadden, alle vissers werden als arm beschouwd. Soms, of regelmatig een relatief hoge besomming ontvangen kon hieraan niets veranderen. Het fluctueren van de prijs lijkt ook niet zo'n probleem: het kwam zelden voor dat niet alleen de vangst groot maar ook de prijs hoog was. De waarde van de vangst en dus ook de inkomens van de vissers fluctueerden met andere woorden rond een bepaald bedrag[9]. Als we een schatting van dit bedrag afzetten tegen de lonen die in andere bedrijfstakken verdiend werden, ontstaat toch een redelijk beeld. Rest ons het probleem van de seizoenarbeid. Dit is nauwelijks op te lossen omdat we over onvoldoende besommingen van de wintervisserij beschikken. We zullen ons dus moeten behelpen met een schatting van de lonen gedurende de teelt, in totaal 23 weken. In de overige 29 weken verdiende men aanzienlijk minder of leefde van de bedeling. Het schatten van de lonen, gebaseerd op een tweetal in de literatuur gepubliceerde afrekeningen was een tamelijk moeizame zaak. De schatting van de loonsom wordt geadstrueerd in de bijlage.

In tabel 1 zijn de lonen van de vissers in een aantal jaren vergeleken met die van de nijverheidsarbeiders. Bovendien is een index van detailhandelsprijzen gegeven om te kunnen nagaan of gestegen lonen nu inderdaad reële vooruitgang betekenden of niet meer waren dan een weerspiegeling van opgelopen prijzen.

Tabel 1. Lonen van vissers en nijverheidsarbeiders en prijsindexcijfers, 1870-1913[10].

Jaar	weekloon nijverheid	index	weekloon vissers	index	prijsindexcijfer gezinsconsumptie
1870	6,50	100	6,65	100	100
1880	7,75	120	7,75	120	100
1890	8,25	130	10,35	160	90
1900	9,75	150	10,25	150	90
1903	10,00	150	8,95	130	90
1911	11,00	170	12,25	180	100

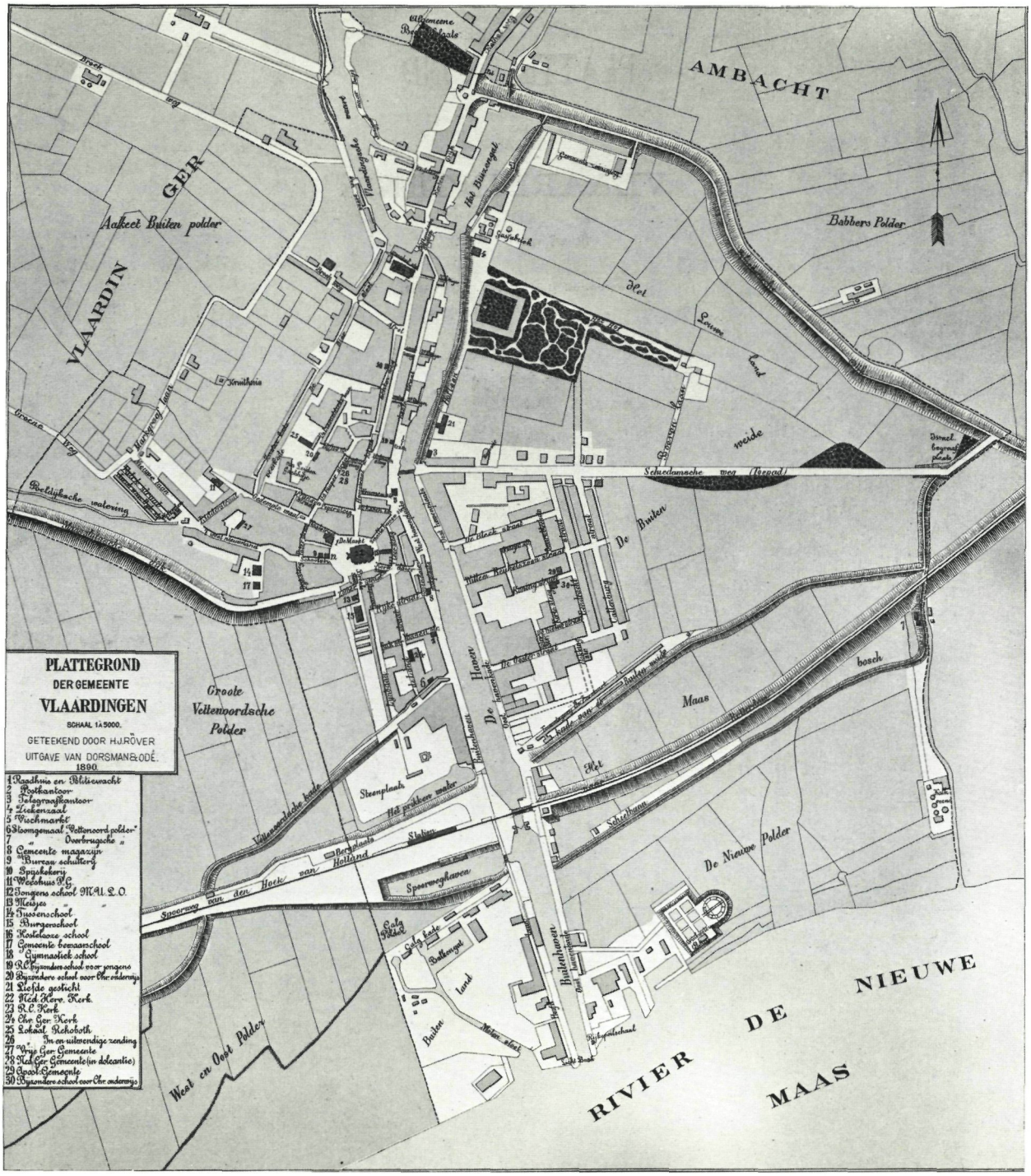

Vlaardingen in kaart gebracht in 1890. Ten oosten van de haven de eerste grote stadsuitbreiding, van het eind van de vorige eeuw.

VLAARDINGEN, 10 Januarij 1861.

Waarde Stadgenooten!

Wij rigten eene bede tot *U*; tot *allen* die wat *hebben* en geven kunnen, aan den *wil* twijfelen wij geen minuut.

De barre winter spreekt, gij allen gevoelt de bittere koude even goed als wij — Maar de armen nog meer.

Er is behoefte! gebrek! er is nood! De nood klimt, dringt, dreigt met het uur. Op! op! die wat te *geven* heeft en missen wil.

Wij bidden U er om, voor *alle* de armen in de gemeente zonder onderscheid.

Als wij niet *geven*, en zoo veel mogelijk afzonderen, en bijeenbrengen, *veel* en van allerlei; — *geloof* het dan *sterven* de oude van dagen, en die reeds op het krankbed liggen!

Ze zullen verstijven als muizen, en zullen wij die hongerdood op ons geweten hebben, als er bezweken zijn? — Geen gevaar daarvoor als wij de handen in een slaan!

De *Kerkelijke* en *Burgerlijke Armbesturen* kunnen onmogelijk uit derzelver beperkte fondsen in de vele en groote behoeften voorzien! Er moet extra, extra gegeven en bijgedragen worden. — De Spijsuitdeeling hoe doelmatig en lofwaardig in werking en strekking is ook niet toereikende om *alle* hongerenden te verzadigen. Er zijn, gij weet het, nog eene menigte eischen der natuur waaraan te gemoet kan gekomen worden.

Dáárom komt deze bede tot U, waarde Stadgenooten.

Van morgen af (Vrijdag den 11 Januarij), is er gelegenheid om hetgeen gij voor onze armen geven wilt, in ontvang te nemen op het Raadhuis der Gemeente in een der Kantoor-localen. — Voor die geld ten offer wil brengen, zal eene verzegelde Bus gereed staan.

Oproep tot steun aan de armen.

Welke conclusies kunnen we aan deze cijfers verbinden? In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw verdienden vissers gedurende de perioden dat hun inkomen het hoogst was, niet meer dan arbeiders in de nijverheidssector. Daarbij moet worden opgemerkt dat 1870 een absoluut topjaar was. J. M. M. de Meere constateerde dit reeds bij zijn schatting van de directe bijdrage van de zeevisserij aan het nationale inkomen[11]. Ook uit een enquête die de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1871 hield komt naar voren dat de vissers er in 1870 in vergelijking met de voorgaande jaren aanzienlijk op vooruitgegaan waren. Op de vragen van het hoofdbestuur naar de sociale omstandigheden van de arbeiders antwoordde het departement Vlaardingen: 'Het loon van de visscherlieden is door de enorme en plotselinge uitbreiding van het bedrijf buitensporig opgedreven geworden, thans weer wat gedaald, doch in vergelijking met eenige jaren geleden wel als verdubbeld aan te nemen'[12]. Dit lijkt weer iets te optimistisch, maar de conclusie dat er begin jaren zeventig van de vorige eeuw vooruitgang was geboekt, vooral door uitbreiding van de economische activiteit, lijkt juist. In de jaren negentig en vooral na de eeuwwisseling stijgen de lonen van vissers sneller, hoewel het tegenvallende jaar 1903 laat zien dat de groei geenszins trendmatig was, maar met ups en downs verliep. Nu was het jaar 1903 wel bijzonder slecht[13] en wanneer we een ontwikkeling willen schetsen is er alle reden om dit jaar buiten beschouwing te laten. De cijfers bevestigen dat de vissers na 1900 hun

Visserswoningen Derde Achtersteeg.

Visserswoningen Vijfde Bierslootsteeg.

lonen aanzienlijk zagen verbeteren, hoewel zij op andere groepen arbeiders een achterstand behielden. Immers, wij vergelijken hier looncijfers uit de beste periode van het jaar met geregelde inkomsten van nijverheidsarbeiders. Het is dus niet overdreven om te spreken van een achterstand op deze groepen.

Tenslotte dienen we nog aandacht te besteden aan de relatieve ontwikkeling van lonen en prijzen. Als de lonen stijgen, terwijl de prijzen constant blijven profiteert alleen de betreffende beroepsgroep, terwijl een daling van het prijsniveau voor iedereen gunstig is. Uit de cijfers blijkt dat het prijsniveau in 1910 in vergelijking met 1870 vrijwel gelijk is gebleven zodat de vooruitgang in inkomsten reëel is en niet alleen nominaal. Daarbij moeten we constateren dat de vissers, omdat in de tabel alleen de lonen gedurende de teelt zijn opgenomen, er over het gehele jaar gemeten waarschijnlijk minder op vooruitgingen dan de nijverheidsarbeiders. Dit komt overeen met wat we uit anderen hoofde weten[14].

Om de in het voorgaande geschatte looncijfers in het juiste perspectief te plaatsen moeten we nog ingaan op twee kwesties: ten eerste wat deden de vissers 's winters? Ten tweede, was dit loon voldoende om er een gezin van te onderhouden? De eerste vraag is moeilijk te beantwoorden, omdat wij niet over voldoende besommingscijfers van de wintervisserij beschikken. Dat er 's winters veel minder verdiend werd is echter evident. Daarbij moet opgemerkt worden dat veel vissers 's winters in het geheel geen werk konden vinden. Ondanks allerlei pogingen, onder andere van A. Hoogendijk Jzn om de wintervisserij tot een lonen-

de bezigheid te maken, is men hier voor de invoering van het trawlnet niet of nauwelijks in geslaagd. In een enquête die de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1893 hield om de werkeloosheid te onderzoeken lezen we dat de meeste vissers gedurende de zoutevisvaart (april en mei) werk hadden terwijl men gedurende de haringvisserij zelfs handen te kort kwam. Van de 1.588 mannen die in 1892 op de vloot dienden, waren er 854 uit Vlaardingen afkomstig[15]. Maar 'Aan de wintervaart zoowel voor de vangst van versche vis als voor de aanbrengst van gezouten visch nemen niet veel schepen deel. De visschers worden ook betaald naar mate van de bruto-opbrengst en aangezien de uitkomst dier visscherij over het geheel zeer treurig is, is het loon van den visscher zeer gering. De lust van de reeders om meerdere schepen in de vaart te brengen is groot genoeg . . . maar ze deinzen niet zonder reden, voor verlies terug. De werkloosheid van vele visschers gedurende de wintermaanden is alzoo niet te voorkomen'[16]. De conclusie is duidelijk: de wintervisserij was rond 1870 geen lonende activiteit meer en zou dat voor de invoering van de trawlvisserij ook niet meer in die mate worden dat er 's winters voor de vissers voldoende werk was.

De tweede vraag is aanzienlijk moeilijker te beantwoorden. We weten dat de man meestal niet voldoende verdiende, de vrouw moest dan wel uit werken gaan[17]. Een matroos aan boord van de VL 172 Jeanette beantwoordde in 1895 de vraag van journalist B. Canter of hij van zijn werk hield met: 'Tegenwoordig niet meer. Als je met al je werken nog niet genoeg thuis bij je vrouw en kinderen kunt achterlaten om er mee rond te komen, dan word je ontevreden'. Als de interviewer hem dan vraagt of zijn vrouw niets kan bijverdienen zegt matroos Piet: 'Ja, sommige vrouwen wel als nettenboetsters, maar de mijne heeft kleine kinderen en als een vrouw uit het huishouden is loopt alles in de war . . . Mijn vrouw is nog wel eens bij de rijkdom in Vlaardingen uit werken geweest. Dan verdient ze twaalf stuivers met den kost, maar dan moet zij drie kinderen uitbesteden, dat kost drie stuivers voor elk kind. Dan blijft er niet veel over voor een heelen dag werken'[18]. Het ziet er naar uit dat het loon van de vissers voor het hele gezin niet altijd voldoende was, vooral wanneer het gezin groot was en/of de kinderen klein waren. Dit was echter bij arbeidersgezinnen geen uitzondering. In de toelichting bij een aantal arbeidersbudgetten, gepubliceerd door de Sociaal-Democratische Studieclub in 1911 verzucht een arbeidersvrouw: 'Geld moet er zijn, en van den man kan het niet alleen komen is de profetie, die men uit den mond van iedere arbeidersvrouw horen kan'[19]. De constatering dat de man niet voldoende verdiende om het gezin te onderhouden lijkt mij van groot belang. Hieruit blijkt immers dat een vergelijking van lonen en prijzen alleen niet voldoende is. Ook gaan wij

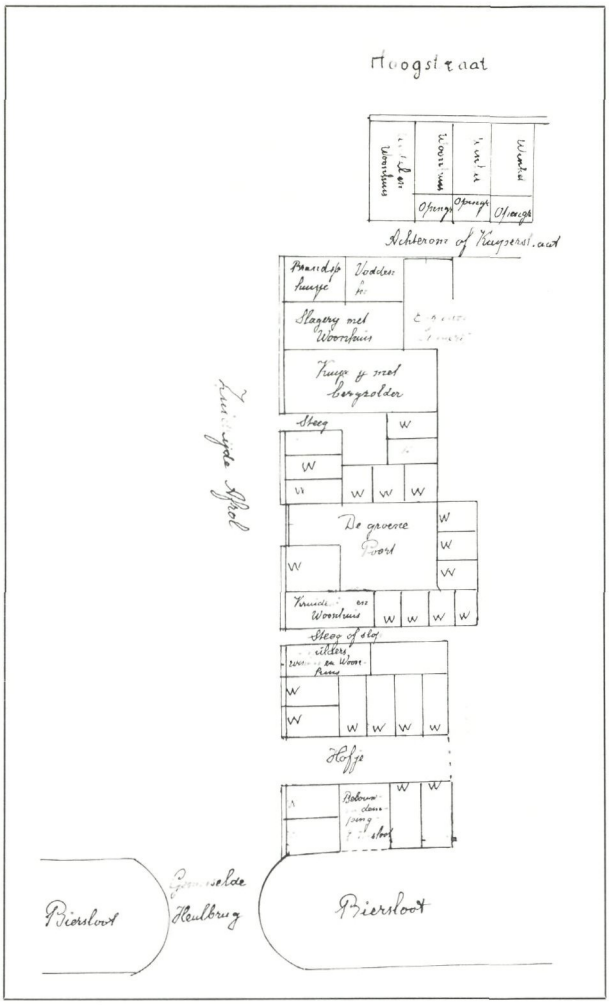

Tekening waarop de 'grootte' van visserswoningen (W) goed uitkomt: 1 cm is in werkelijkheid ruim 9 meter.

hierdoor de verhoging van de levensstandaard die met name na de eerste wereldoorlog optrad in een ander licht zien: het gaat bij het beoordelen van levensstandaard dus niet alleen om gestegen lonen, maar ook om meer bestaanszekerheid en de vraag of men van het loon van de man alleen kon rondkomen. Hoe belangrijk de constatering ook is, bij het beoordelen van de levensstandaard van vissersgezinnen kunnen we er nauwelijks gebruik van maken, omdat deze situatie ook op andere categorieën arbeiders van toepassing was.

Prijsniveau en bestedingen

In de voorgaande paragraaf zijn we uitgebreid ingegaan op de evolutie van de lonen. Hoewel we ons noodgedwongen moesten baseren op schattingen konden we toch enige ontwikkelingen aangeven. Ook kwam terloops aan de orde dat de vooruitgang in de lonen een reële verbetering betekende omdat het prijsniveau na een lichte daling over de gehele periode gemeten praktisch constant bleef. Gedurende de jaren tachtig van de negentiende eeuw daalde het prijsniveau van haring aanzienlijk[20]. Dit had echter geen invloed op de besommingen, omdat vanwege de toepassing van technische vernieuwingen gedurende deze jaren aanzienlijk meer vis gevangen werd. Hoewel hiermee de evolutie van de levensstandaard van vissersgezinnen in grote lijnen geschetst is komt in deze paragraaf een aantal factoren aan de orde die een belangrijke invloed hadden op de levensstandaard. In de loop van de jaren zestig en zeventig van de negentiende eeuw daalde het prijsniveau, omdat de accijnzen op primaire levensbehoeften geleidelijk werden afgeschaft en omdat, in verband met de landbouwcrisis, levensmiddelen nog verder in prijs daalden[21]. Kortom, juist in de tijd dat

Gezondheidscommissie.

Bemanning ter beugvaart.

de besommingen in verband met technische innovaties aantrokken daalde het prijsniveau zodat de vissers er materieel op vooruitgingen.

Bovenstaande beschouwingen kunnen ons er toe verleiden om zeer optimistische conclusies te trekken over de evolutie van de levensstandaard van vissersgezinnen.

Er zijn mijns inziens echter twee argumenten om de vreugde enigszins te temperen. Ten eerste, ook al was er sprake van reële vooruitgang na 1870, die vooruitgang was naar onze maatstaven uitermate bescheiden. Dit mag blijken uit een arbeidersbudget dat afgedrukt werd in de Algemeene Visscherij Courant van 20 december 1874, waarin de uitgaven van een vissersgezin worden samengevat. 'De werkman die zich eens in de week op een paar pond vlees ad 15 cent per pond wil vergasten – dat wil zeggen een zoodje beenderen, afsnijdsel, schrapsel van het blok zoogenaamd gehakt, hart met slokdarm – gebruikt dit hoofdzakelijk om het vet er uit te braden, welke gemengd met bierazijn de saus bij de aardappelen, welke hij doorgaans slechts driemaal per week gebruikt, moet leveren' Bij een gemiddeld loon van 8 gulden (blijkens tabel 1 is dit hoog geschat maar het is mogelijk dat men hier het loon over het hele jaar berekend bedoelt) worden de bestedingen voor een gezin van drie personen als volgt opgegeven: 'Huishuur 1 gulden, brandstoffen 75 cent, licht 25 cent, aardappelen en groenten 50 cent, brood 1 gulden en

50 cent, boter en melk 50 cent, vlees of vis 50 cent, kruidenierswaren 1 gulden en 50 cent, kleding en huisraad 1 gulden, zieken- en begrafenisfonds 15 cent, totaal 7 gulden en 65 cent'[22]. Dit betekent dat ruim 55 procent van het inkomen opging aan voeding en 25 procent aan woningkosten, zodat in totaal 80 procent van het inkomen besteed werd aan noodzakelijke dagelijkse uitgaven. Men kan zich voorstellen wat er gebeurde wanneer door een strenge winter of anderszins het inkomen tegenviel. Op een dusdanig schrale levenswijze betekende iedere bezuiniging al snel dat honger en gebrek volgden.

Het tweede argument waarom wij de vooruitgang bescheiden moeten waarderen heeft te maken met de berekening van het prijsniveau. Het prijsindexcijfer zoals dat in tabel 1 werd weergegeven geeft slechts een landelijk gemiddelde. Nu is bekend dat de prijzen tussen stad en platteland en tussen Oost- en West-Nederland aanzienlijk verschilden[23]. Naar de mate waarin de prijzen verschilden is tot nu toe weinig onderzoek verricht, hoewel J. M. M. de Meere heeft verondersteld dat verschillen in lonen corresponderen met verschillen in de kosten van levensonderhoud, zodat de reële lonen minder verschilden[24]. Hoe het ook zij, de prijzen in Vlaardingen waren kennelijk aan de hoge kant: in een in 1913 door de PTT gehouden enquête naar de kosten van levensonderhoud in 348 gemeenten in Nederland eindigde Vlaardingen op een relatief hoge plaats, de twintigste[25]. Waar de index van tabel 1 een landelijk gemiddelde aangeeft is de situatie voor vissersgezinnen iets ongunstiger dan uit de cijfers blijkt.

Huisvesting

Naast inkomen en bestedingen vormt de huisvesting een belangrijke component van de levensstandaard. Bij hun pogingen om de arbeidersklasse een menswaardiger bestaan te verschaffen, zagen sociale hervormers als H. Mercier en instellingen als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in hoe belangrijk een goede woning was[26]. Wanneer men de ontwikkeling van de huisvestingssituatie wil onderzoeken stuit men op grote problemen: aangezien de regionale verschillen zeer groot waren is het niet mogelijk om indicatoren te ontwikkelen waarmee men de toestand in verschillende gebieden met elkaar kan vergelijken. Over een aantal ontwikkelingen is men het wel eens. Ten eerste, wanneer een stad snel groeide qua inwonertal, maar om diverse redenen niet uitgebreid werd (bij voorbeeld omdat men niet buiten de vestingmuren mocht bouwen) ontstond een extra slechte situatie. Steeds meer gezinnen moesten gebruik maken van een gelijkblijvende woningvoorraad, waardoor niet alleen de huren opgedreven werden, maar ook mensonwaardige toestanden ontstonden. Iets dergelijks was er aan de hand in Amsterdam in de jaren vijftig van de vorige eeuw[27]. Ten tweede is men het er over eens dat de situatie na de in-werking-treding van de Woningwet (1901), waarbij de gemeentelijke overheden meer bevoegdheden kregen voor het onbewoonbaar verklaren van woningen en het subsidiëren van sociale woningbouw, sterk verbeterde, zij het niet al te snel en niet overal in hetzelfde tempo[28]. Op dit punt beschikken we over meer bronnen: aan het begin van de twintigste eeuw hielden in een 40-tal gemeenten de plaatselijke gezondheidscommissies op instigatie van de Centrale Gezondheidscommissie een uitgebreid woningonderzoek. Dit onderzoek is ook in Vlaardingen gehouden. In het onderstaande zal ik ingaan op de resultaten ervan.

Laten we eerst aandacht besteden aan de bevolkingsgroei. De bevolking van Vlaardingen maakte al vroeg een opmerkelijke groei door. Toen na de Gouden Eeuw de nederlandse haringvisserij inkromp concentreerde dit bedrijf zich in Vlaardingen, waardoor het aantal haringbuizen en de bevolking nog toenam[29]. Tussen 1632 en 1732 nam de bevolking toe van 2.500 tot 3.500. Aan het einde van de achttiende eeuw, toen veel steden qua inwonertal stagneerden, groeide Vlaardingen door naar 4.600 inwoners. Deze groei was echter bescheiden vergeleken bij de groei gedurende de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw: in 1840 woonden in Vlaardingen 7.200 personen, een aantal dat zou oplopen tot maar liefst 24.000 in 1920[30]. Hierdoor moest de stad een aantal malen worden uitgebreid, zoals ook op kaart 1 te zien is[31]. Wel had deze bevolkingsgroei zo te zien invloed op het huurpeil: uit de al eerder geciteerde PTT-enquête naar de kosten van levensonderhoud bleek dat de huren in Vlaardingen in 1913 relatief hoog waren. Nu zeggen huren lang niet alles, belangrijker is

Nettenboetsters.

het om meer te weten over de kwaliteit van de woningen. Op dit punt kunnen we informatie ontlenen aan het systematische woningonderzoek dat in 1905 ondernomen werd door de Gezondheidscommissie van Vlaardingen.

Het ondernemen van dit onderzoek, waarbij in een bepaald gedeelte van de stad elk huis uitgebreid werd geinspecteerd, waarna de gegevens in een rapport werden verwerkt, is zeker te beschouwen als een voortvarende daad van de in 1902 opgerichte gezondheidscommissie. Landelijke richtlijnen bestonden niet en het enige voorbeeld waar men zich op kon baseren was een rapport van het systematische woningonderzoek te Leiden, waarvan de beide delen in 1899 en 1900 verschenen waren. Overigens vormt de verdere gang van zaken een uitstekende illustratie van de zegswijze 'hardlopers zijn doodlopers': in de inleiding van het verslag van het onderzoek te Vlaardingen verklaarde de commissie het verschijnen van het rapport in 1908 (terwijl de beslissing tot het onderzoek al in 1903 was genomen) als volgt. Niet alleen bleek de taak die men zich gesteld had veel omvangrijker dan was verwacht, maar bovendien: '. . . bleek echter dat het een zeer tijdrovend werk was, ten dele zeer eentonig en toen na korte tijd aldus bezig te zijn geweest,

van den Centralen Gezondheidsraad een leidraad verscheen, volgens welke te werken ter wille der uniformiteit over het geheele land gewenscht scheen, maar waardoor al wat reeds door onze leden was verricht, vrijwel ongedaan werd gemaakt, omdat het volgens den leidraad onvolledig was, toen daalde de lust in het werken, die toch al niet groot was, zozeer, dat het werk eenige tijd gestaakt bleef'[32]. Nadat alle gegevens op voorgeschreven wijze waren verzameld, werd de commissie ook bij het opstellen van het rapport door pech achtervolgd: de secretaris van de commissie, dr Tjeenk Willink, had toegezegd de cijfers te zullen uitwerken. Nadat hij zich volledig had ingewerkt moest hij aftreden wegens vertrek uit de gemeente. Zijn taak werd daarna overgenomen door de voorzitter, die kort na deze toezegging ziek werd en later door werkzaamheden buiten de gemeente onvoldoende tijd had. In 1908 was het eindelijk zover en verscheen het rapport[33].

De conclusies van het rapport zijn tamelijk globaal van karakter, omdat in het archief de oorspronkelijke kaarten, die het mogelijk zouden maken om gegevens over de huren te combineren met adressen en gegevens over de kwaliteit, helaas ontbraken[34]. Toch geeft het verslag ons wel enig inzicht. De enquête omvatte de woningen met 1,2 en 3 vertrekken in het oudste stadsgedeelte, begrensd door Afrol, Gedempte Biersloot, Ridderstraat, Struijkstraat, Maassluissedijk, Markt en Hoogstraat. De keuze voor dit gedeelte kwam tot stand op grond van de overweging dat dit het oudste stadsgedeelte was, waar men de meeste misstanden verwachtte aan te treffen. 'Hierin hebben wij ons niet vergist', merkte de commissie op[35]. De nieuwere wijken, en dat waren er nogal wat als men bedenkt dat de bevolking van Vlaardingen tussen eind 1885 en eind 1905 groeide van 11.453 naar 21.104 zielen, werden op grond van de volgende overwegingen niet onderzocht: 'Hoewel ook de woningen dezer nieuwe wijken, waarschijnlijk niet in alle deelen beantwoorden aan de thans de Bouwverordening gestelde eisen, zoo mogen wij niet onopgemerkt laten, dat het merendeel bestaat uit huizen van een verdieping, allen met open grond er achter en bewoond door één gezin, een toestand zooals in weinig grootere gemeenten wordt aangetroffen!'[36]. Op dit punt valt de situatie in Vlaardingen zeker gunstig uit in vergelijking met Amsterdam en Rotterdam waar de bevolkingsgroei onder andere werd opgevangen door zogenaamde 'revolutiebouw' en de beruchte rug-aan-rug woningen[37].

Hoe was de toestand in het onderzochte stadsgedeelte? De huur voor een éénkamerwoning bedroeg 1 gulden à 1 gulden 50 cent per week, terwijl voor een

Tabel 2. Weekhuren van één- en tweekamerwoningen in Vlaardingen (1906) en een aantal andere gemeenten[39].

Gemeente	eenkamerwoningen					tweekamerwoningen				
	tot 1,—	1,01 tot 1,50	1,51 tot 2,—	2,01 tot 2,50	2,51 en meer	tot 1,—	1,01 tot 1,50	1,51 tot 2,—	2,01 tot 2,50	2,51 en meer
Alkmaar	23,7	44,6	15,6	10,3	7,4	2,1	21,9	38,4	26,2	11,3
Blokzijl	100	–	–	–	–	95,8	4,2	–	–	–
Deventer	66,7	31,4	0,4	1,3	0,2	13,5	61,2	23,7	1,1	0,5
Franeker	61,2	37,8	1,0	–	–	31,1	45,6	23,3	–	–
Hasselt	100	–	–	–	–	77,9	20,0	3,4	–	–
Genemuiden	87,8	10,9	1,4	–	–	44,7	50,6	3,5	–	–
Leiden	57,3	42,0	0,7	–	–	12,8	47,3	36,4	3,1	0,4
Sprang	88,1	9,5	2,3	–	–	84,5	15,5	–	–	–
Steenwijk	89,8	7,0	3,5	–	–	53,0	35,6	11,4	–	–
Utrecht	32,0		56,3		1,5	2,3		55,5		31,9
Vlaardingen	20,3	64,2	13,3	0,9	1,3	0,8	20,1	57,9	12,4	8,8
Zutphen	64,5	21,0	7,8		6,7	8,1	46,7	35,6		9,6
Zwartsluis	98,4	1,6	–	–	–	71,7	19,4	7,5	1,4	–

tweekamerwoning wekelijks 1 gulden en 50 cent à 2 gulden neergeteld moest worden[38]. Uit de al al eerder geciteerde PTT-enquête bleek dat de driekamerwoningen in Vlaardingen relatief duur waren. In tabel 2 is van een aantal gemeenten de huren van één- en tweekamerwoningen opgegeven. Aan de cijfers kunnen niet al te veel conclusies verbonden worden aangezien ze uit verschillende jaren afkomstig zijn. Wel kunnen we uit deze gegevens opmaken dat de huren in Vlaardingen relatief hoog waren.

Over de kwaliteit van de woningen in het onderzochte gedeelte zijn de berichten niet eenduidig. Het percentage éénkamerwoningen is zeker niet gering (34,1 procent van de onderzochte woningen), maar is toch ook niet hoog te noemen. Daarbij moet ook opgemerkt worden dat vrijwel al deze woningen een zoldertje hadden. Kazerne- en kelderwoningen kwamen in Vlaardingen niet voor. Men constateerde daarom dat de woningtoestanden in verhouding tot de grote steden niet slecht waren[40]. Op een aantal punten was de situatie echter wél ronduit slecht. Uit een tabel in het verslag blijkt dat in 42,1 procent van de woningen geen toilet aanwezig was. In de huizen waar wel een toilet was liet dit 'veel te wenschen over'. Het resultaat van dit deel van het onderzoek noemde de commissie 'werkelijk treurig'[41]. Met name in de éénkamerwoningen was de toestand droevig, maar liefst 250 van de 330 éénkamerwoningen beschikten alleen maar over een gemeenschappelijk toilet. Ook op het terrein van de watervoorzieningen sloegen de éénkamerwoningen een kwalijk figuur; in 22,7 procent van de woningen was geen gootsteen[42]. Resumerend kunnen we over de woningtoestanden in Vlaardingen opmerken dat de situatie in verhouding tot de grote steden niet slecht was. Wel waren de huren relatief hoog en liet de kwaliteit van met name de éénkamerwoningen op een aantal punten te wensen over. Aangezien deze éénkamerwoningen in Vlaardingen relatief weinig voorkwamen, terwijl kelderwoningen en inpandige bebouwing geheel ontbraken, kan het oordeel over de huisvestingssituatie, althans naar de maatstaven van die tijd, niet al te negatief uitvallen.

De dienstboden (staand) van notaris A. Knottenbelt, mogelijk vissersdochters.

Sociale voorzieningen

Bij het onderzoek naar de levensstandaard kan men gegevens over sociale voorzieningen (in dit geval voornamelijk armenzorg) op twee manieren betrekken. Ten eerste kan men onderzoeken hoeveel mensen een beroep moesten doen op de armenzorg, men gebruikt deze cijfers dan als een indicator voor veranderingen in de levensstandaard. Ten tweede kan men onderzoeken hoe veranderingen in het kader van de sociale voorzieningen de bestaanszekerheid (een belangrijk element van de levensstandaard) beïnvloedden. In deze paragraaf zullen beide paden bewandeld worden.

Het interpreteren van cijfers met betrekking tot de armenzorg dient met de nodige behoedzaamheid te geschieden. De uitgaven en het aantal bedeelden zeggen niet erg veel. We weten bijvoorbeeld niet om

hoeveel personen het werkelijk gaat, achter ieder persoon kan een heel gezin schuil gaan. Ook zegt een daling van het aantal bedeelden niet alles over de economische welvaart van een stad. Immers, ouden van dagen, invaliden, weduwen en wezen zullen onafhankelijk van de stand van de conjunctuur een beroep op de bedeling doen. Wanneer wij de bedeelden uitdrukken als percentage van de bevolking ontstaat wel een duidelijke trend die de conclusies die in de paragrafen over de lonen en over de bestedingen getrokken werden in grote lijnen bevestigt. De cijfers met betrekking tot de bedeling zijn ontleend aan de minutieuze studie van A. Soeteman, die weliswaar meer belangstelling had voor het institutioneel kader van de armenzorg dan voor levensstandaard en aanverwante problematieken, maar wel de belangrijkste cijfers verzamelde[43]. In tabel 3 zijn de cijfers met betrekking tot de armenzorg samengevat.

waren de levensomstandigheden van de vissers zeer wisselvallig. Lonen en prijzen fluctueerden terwijl ook factoren als gezinsgrootte, leeftijd van man, vrouw en kinderen een belangrijke invloed hadden op ieders individuele lot. Wanneer door ziekte of een ongeval tijdelijk niets verdiend werd of wanneer de belangrijkste kostwinner wegviel was de situatie nog ongunstiger. Verzekeringen en sociale voorzieningen zijn dus voor mensen van groot belang, omdat zij inkomensderving opvangen en daarmee de bestaanszekerheid vergroten. Nu was vissen een gevaarlijk beroep en wanneer de man op zee omkwam, wachtte de vrouw, die met een gezin achterbleef, een zwaar leven. Door inzamelingen en liefdadigheid (bij voorbeeld van de vissersweduwen- en wezenfondsen) ontvingen zij wel enig inkomen, maar dit was vrijwel altijd te weinig om van te leven. Dit blijkt wel uit de volgende gegevens: in 1900 waren er zo'n 800 wedu-

Tabel 3. Aantallen bedeelden en uitgaven van de bedelende instanties, 1850-1910[44].

Jaar	aantallen bedeelden	bedeelden als percentage van de bevolking	uitgaven van de instanties	uitgaven per bedeelde
1850	2834	36,7	fl. 18.843,—	fl. 6,65
1860	1413	17,1	fl. 20.838,—	fl. 14,75
1870	562	6,5	fl. 18.993,—	fl. 33,80
1880	336	3,5	fl. 14.926,—	fl. 44,42
1890	368	2,8	fl. 22.864,—	fl. 62,13
1900	364	2,1	fl. 27.068,—	fl. 74,36
1910	404	1,8	fl. 33.041,—	fl. 81,78

Achter de daling van het aantal bedeelden van 1850 tot 1860 kan men nog de in-werking-treding van de Armenwet van 1854 vermoeden, maar de voortgezette trendmatige daling van het percentage van de bevolking dat tijdelijk of permanent bedeeld werd moet mijns inziens in verband gebracht worden met het verdwijnen van de structurele werkeloosheid door de betere gang van zaken in de haringvisserij. In dit opzicht heeft ook de arbeidende klasse geprofiteerd van de opbloei van deze bedrijfstak.

Laten wij thans de invloed bezien van de sociale voorzieningen op de bestaanszekerheid van vissers en hun gezinnen. Zoals reeds eerder naar voren kwam

wen en wezen van Noordzeevissers, die van de visserfondsen gemiddeld . . . één gulden per week uitkering ontvingen[45]. De vrouw was dan meestal aangewezen op slecht betaald vrouwenwerk, bij voorbeeld nettenboeten. De situatie werd pas verbeterd toen de overheid tussenbeide kwam en sociale voorzieningen tot stand bracht. Ook op dit punt verkeerden de vissers in een slechtere positie dan de meeste arbeiders aan de wal.

In 1901 was de Ongevallenwet van kracht geworden. Krachtens deze wet waren arbeiders verzekerd van een inkomen wanneer zij door een ongeval niet langer konden werken. Bij overlijden tengevolge van een

Vissersmensen getekend door Jan Ensing.

bedrijfsongeval ontvingen de weduwen en wezen een uitkering. Bij de vissers, die aanvankelijk buiten de regeling vielen, werd dit pas goed geregeld in 1919, zodat de vergroting van de bestaanszekerheid van vissers door sociale voorzieningen vrijwel geheel buiten de hier bestudeerde periode viel.

Conclusie

In het voorgaande lieten wij een aantal aspecten van de levensstandaard van vissersgezinnen de revue passeren. Daarbij ging het ons er enerzijds om veranderingen in de levensstandaard te traceren, anderzijds wilden wij deze ontwikkeling vergelijken met die van andere groepen arbeiders. Hoewel de levensomstandigheden van de vissers vaak omschreven worden met de term 'nette armoede' en zonder dat daarin enige ontwikkeling wordt aangegeven zijn in het voorgaande voldoende aanwijzingen verzameld om aan te geven dat er gedurende de onderzochte periode wel het een en ander veranderde. Zowel gegevens betreffende lonen en prijzen als cijfers met betrekking tot aantallen bedeelden wijzen op een naar onze maatstaven zeer bescheiden verbetering van de levens-

standaard, begonnen in de jaren zestig van de negentiende eeuw. Het arbeidersbudget uit 1874 laat zien dat de verbetering inderdaad zeer bescheiden was. Deze ontwikkeling verliep geenszins lineair en zonder tegenslagen. Grosso modo werd de drastische prijsdaling van haring in de jaren tachtig van de vorige eeuw op lange termijn echter opgevangen door een vergroting van de vangst[46]. Ook de terugval in 1903 kwam terloops aan de orde. Het invoeren van een garantieloon is voor de vissers van groot belang geweest. Hoewel dit garantieloon niet hoog was zorgde het toch voor enige zekerheid. De verhoging van de levensstandaard moet mijns inziens in verband gebracht worden met de opbloei van de zeevisserij, die zich in de jaren zestig van de vorige eeuw begon te manifesteren. De invoering van het trawlnet, waardoor de wintervisserij weer een lonende zaak werd, valt grotendeels buiten de hier bestudeerde periode. Gezien de voorgaande beschouwingen kan men zich echter voorstellen hoe belangrijk het voor de vissers was dat zij ook 's winters werk konden vinden.

Vergelijken we deze evolutie van de levensstandaard met die van andere groepen arbeiders, dan is het beeld minder gunstig. Reeds uit de hiervoor geciteerde gegevens betreffende lonen bleek dat arbeiders uit de nijverheid er over het hele jaar gerekend beter aan toe waren. Ongunstig voor de vissers was eveneens dat de huren en andere kosten van levensonderhoud in Vlaardingen relatief hoog waren. Daar komt bij dat sociale voorzieningen en arbeidsomstandigheden voor vissers gedurende de bestudeerde periode vrijwel onveranderd bleven. Waar andere groepen arbeiders door middel van voorschriften en sociale wetgeving als de Veiligheidswet enige bescherming genoten, ging dit proces aan de vissers vrijwel geheel voorbij. Deze achterstand op andere groepen verklaart mijns inziens voor een belangrijk deel het tijdstip van het opkomen van vakverenigingen, maar ook de na 1900 snel groeiende interesse van de kant van met name medici en journalisten voor de arbeidsomstandigheden van de vissers[47].

Vissersgezin op zijn zondags.

De hiervoor geschetste ontwikkelingen en de consequenties die zij hadden voor het sociaal bewustzijn van de bestudeerde beroepsgroep, pleiten er voor om levensstandaard niet alleen op nationaal niveau te onderzoeken, maar zo mogelijk een onderscheid te maken naar verschillende sociale groepen.

Bijlage: Schatting van de visserslonen

Het is moeilijk om uit de besomming de lonen af te leiden. Er zijn namelijk veel emolumenten. Bovendien zijn er plaatselijke verschillen. Het is echter wel mogelijk om de loonkosten te benaderen. Hiervoor hebben we twee bronnen: de monsterrollen en de uitbetaling aan de equipage van De Voorloper over een haringreis.

In de op grond van de wet vastgestelde monsterrol uit 1882 zijn de bepalingen met betrekking tot het loon opgenomen[48]. Deze wet was bedoeld om desertie van zeevissers tegen te gaan. Bij wet werd verplicht om aan te monsteren bij de waterschout op de volgende voorwaarden:
(1) De reder zorgt voor schip en onderhoud. Hij zorgt er voor dat het schip volledig bemand is, hij zorgt voor een goede behandeling en betaalt de levensmiddelen.
(2) De bepaling van het loon. De bemanning krijgt 33 procent van de nettobesomming en verdeelt deze onder elkaar in een van te voren afgesproken verhouding. Om de nettobesomming te berekenen wordt van de opbrengst 5 procent koopmanskorting en de gebruikte tonnen afgetrokken. De reder berekent voor de tonnen 2 gulden en 50 cent per stuk. Tijdens het gereedmaken van het vaartuig zal de reder aan de bemanning 25 gulden betalen voor de vertering. De kosten van het vaartuig tijdens de haringvisserij komen ten laste van de reder. Aan emolumenten ontvangen de bemanningsleden tezamen iedere reis 1 kantje pekelharing en 500 stuks steurharing. Dit wordt verdeeld aan boord en mag niet worden verkocht (en blijft dus buiten de besomming). Bovendien krijgt de bemanning 67 procent van de nettoopbrengst van de makreel en van de zoute vis (dit valt ook buiten de besomming, het is ons immers te doen om de haring). Tenslotte wordt iedere reis 30 gulden aan de bemanning uitgekeerd voor brageld, behalve wanneer er minder besomd wordt dan 1.000 gulden.

Een ander gegeven om de loonkosten te benaderen is de uitbetaling aan de equipage van het sloepschip De Voorloper van schipper A. van Deventer over een haringreis. Dit schip was eigendom van reder A. Hoogendijk[49]. De uitbetaling was als volgt:

brutobesomming	*f* 4.212,39
af: 3 procent koopmanskorting	*f* 126,37
af: 428 tonnen à 2 gulden per ton	*f* 856,—
resteert nettobesomming	*f* 3.230,02

Van deze nettobesomming ontving de reder 72$^{3}/_{8}$ procent (2.337 gulden en 72 cent) en de bemanning 27$^{5}/_{8}$ procent (892 gulden en 30 cent). Deze 27$^{5}/_{8}$ procent was het brutobedrag van de gages. Om uit te komen op de netto-uitbetalingen moeten nog twee posten in mindering worden gebracht: 1 procent voor het visserswedu wen- en wezenfonds en de terugbetaling van de voorschotten. Bij het berekenen van de loonsom blijven deze posten uiteraard buiten beschouwing. Daarnaast moet de reder onafhankelijk van de besomming 25 gulden voering, 1 gulden en 50 cent klimgeld en 1 gulden en 50 cent koksgeld betalen. Van de besomming van 4.212 gulden en 39 cent ontving de reder dus 3.292 gulden en 9 cent. Dit is 78 procent van de besomming.

Wanneer we nu met dezelfde besomming van 4.212 gulden en 39 cent gaan rekenen volgens de voorwaarden van de monsterrol van 1882 krijgen we het volgende resultaat:

brutobesomming	*f* 4.212,39
af: 5 procent koopmanskorting	*f* 210,62
af: 428 tonnen à *f* 2,50 per ton	*f* 1.070,—
nettobesomming	*f* 2.931,77

Van deze nettobesomming ontvangt de bemanning 967 gulden en 48 cent en de reder 1.964 gulden en 29 cent. Daarnaast ontvangt de bemanning 25 gulden voering en 30 gulden brageld. Van de totale besomming krijgt de reder dus in totaal 3.189 gulden en 91 cent. Dit is 75,7 procent van de brutobesomming. De percentages wijken zo weinig van elkaar af dat we gerust kunnen stellen dat de reder van de brutobesomming 75 tot 80 procent in handen kreeg. Aan de hand van deze schatting van het percentage van de nettobesomming dat de vissers in handen kregen zijn de lonen geschat. Op gezag van Hoogendijk is aangenomen dat een matroos 2 procent van de nettobesomming kreeg[50]. Verder onderzoek van monsterrollen zal moeten uitwijzen of deze rekenmethode het juiste resultaat geeft. Met de beschikbare gegevens kunnen we op dit moment niet verder komen dan deze schatting.

1 Deze uitlating werd gedaan door een reder toen hem werd gevraagd of hij niet vond dat de manschappenverblijven aan boord van de loggers hard aan verbetering toe waren. Met deze opmerking was wat hem betrof de kous af. Zie: Rapport der commissie tot onderzoek naar het leven van schepelingen aan boord. In: Tijdschrift voor Geneeskunde, 1904, I.

2 Dirk J. van der Veen, Economische groei, modernisering en de opkomst van vakverenigingen in een traditionele bedrijfstak; de Nederlandse Noordzeeharingvisserij 1850-1910. In: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1981, blz. 99-124.

3 Voor een uitgebreidere bespreking van het onderzoek naar levensstandaard zie D. J. van der Veen, Standard of living and nutritional standards of working class families in the Netherlands, c. 1850-1940. In: Papers colloquium the standard of living in western Europe. Amsterdam/Leiden, 1983.

4 Van het begrip levensstandaard zijn vele definities beschikbaar, die variëren van zeer ruim (dan verstaat men er praktisch alle aspecten van welvaart en welzijn onder, inclusief de eigen waardering ervan) tot zeer eng (dan verstaat men er alleen de kosten van levensonderhoud onder). In navolging van de opvattingen van R. Braun en J. M. M. de Meere vind ik dat het begrip als zodanig geen specifieke inhoud heeft, maar afhankelijk van vraagstelling en bronnenmateriaal door iedere onderzoeker nader moet worden aangevuld.

5 Hiermee worden bedoeld onregelmatige neveninkomsten in natura en soms in geld. Voorbeelden zijn brageld, de verdeling van de resterende proviand na de teelt, opbrengst van de vangst met de beug tijdens de haringvangst, bepaalde niet populaire soorten vis, laarzengeld, voering, 'zoodje vis' enzovoorts.

6 Verslag van de Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijen over 1880 ('s-Gravenhage, 1881), blz. 29.

7 De stille afslag was een veiling van zogenaamde 'vrouwenvis' (zeehaantjes, bolk, kleine tongetjes enzovoorts), achter de schuit waarbij de vrouw van de stuurman de leiding had. Zie J. C. Vermaas, Geschiedenis van Scheveningen ('s-Gravenhage, 1922), deel 2, blz. 310. Hier komt ook de 'Eendracht' ter sprake.

8 Voor een verklaring hiervan zie D. J. van der Veen, a.w. (1981), blz. 117-118.

9 J. P. van de Voort, De vissers van de Noordzee ('s Gravenhage, 1975), blz. 72.

10 Voor de schatting van de visserslonen zie bijlage. Het prijsindexcijfer van de kosten van levensonderhoud en de lonen van de nijverheidsarbeiders zijn ontleend aan S. van der Spek, Een eeuw lonen en prijzen (1870-1970). In: Maandschrift van het C.B.S. 1971, nr 8, blz. 418-426.

11 J. M. M. de Meere, Economische ontwikkeling en levensstandaard in Nederland gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw ('s Gravenhage, 1982), blz. 19.

12 Ingekomen rapporten der departementen op circulaire d.d. 1871 betreffende de sociale kwestie der arbeiders. Archief Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, inv. nrs 258-259. Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

13 D. J. van der Veen, De Noordzeeharingvisserij 1850-1910; een laatste periode van bloei (Utrecht, 1979), blz. 109-110 (grafieken).

14 D. J. van der Veen, a.w. (1981), blz. 117.

15 W. J. Blijdenstein, mr H. L. Drucker, mr H. Smeenge en J. Bruinwold Riedel, Rapport Werkeloosheid (z.p., 1894), blz. 54-55.

16 Rapport Werkeloosheid, a.w., blz. 54.

17 A. van der Veen. Vissersvrouwen aan het woord. In: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1983, blz. 99-127.

18 Zie J. Giele, Arbeiderslevens (Nijmegen, 1979), blz. 205. De citaten zijn ontleend aan B. Canter, Een droomer ter haringvangst. Amsterdam, 1896.

19 Arbeidersbudgets, jaarbudgets van 70 arbeidersgezinnen in Nederland. Rapport eener enquete der Sociaaldemocratische Studieclub (Amsterdam 1912), blz. 108. Het verschijnsel dat men het in bepaalde fasen van het leven (vooral wanneer de kinderen klein zijn of wanneer de mannelijke kostwinner door hoge leeftijd steeds minder gaat verdienen) moeilijker heeft dan in andere duidt men wel aan met de term individuele levenscyclus, zie Th. van Tijn. Goede en kwade tijden; de levensomstandigheden. In: Algemene Geschiedenis der Nederlanden (Haarlem, 1977), deel 12, blz 132-138. Voor de materiële consequenties van de individuele levenscyclus, zie D. J. van der Veen, a.w. (1983).

20 D. J. van der Veen, a.w. (1981), blz. 111-112.

21 J. M. M. de Meere, a.w., blz. 77-80.

22 Algemeene Visscherij Courant 20 december 1874. Geciteerd in D. Schaap, Halen en brengen, visserij door de eeuwen heen (Alphen aan de Rijn, 1978), blz. 79.

23 J. A. de Jonge, The role of the Outer-Provinces in the process of Dutch economic growth in the nineteenth century. In: Britain and the Netherlands IV ('s-Gravenhage, 1971), blz. 208-225.

24 J. M. M. de Meere, Daglonen in België en Nederland; een aanvulling. In: Tijdschrift voor sociale geschiedenis 6 (1980), blz. 357-384; J. M. M. de Meere. a.w. (1982) blz. 71-77; J. Lucassen, Naar de kusten van de Noord-zee, trekarbeid in Europees perspectief (Gouda, 1984), blz. 40-41.

25 Verslag van de werkzaamheden der commissie ingesteld door den Directeur-Generaal der Posterijen en Telegrafie bij beschikking van 18 nov. 1913 no 5200S tot rangschikking van de plaatsen in Nederland waar post- telegraaf-enz. kantoren zijn gevestigd naar volgorde van den levensstandaard. 's Gravenhage, 1914.

26 De arbeiderswoningen in Nederland. Beoordelend overzicht door J. van Hasselt, en L. Verschoor. Z.p.,1891. En H. Mercier, Over arbeiderswoningen. Haarlem, 1887.

27 Th. van Tijn, Twintig jaren Amsterdam, de maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad van de jaren 50 der vorige eeuw tot 1876 (Amsterdam, 1965), blz. 113-119.

28 J. Nycolaas, Volkshuisvesting, een bijdrage tot de geschiedenis van woningbouw en woningbouwbeleid (Nijmegen, 1974), blz. 14-25.

29 J. de Vries, De economische achteruitgang der republiek in de achttiende eeuw (Leiden, 1968), blz. 141-150.
30 J. C. Ramaer, De middelpunten van bewoning in Nederland voorheen en thans. In: Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap (Leiden, 1921), 2e serie, deel XXXVIII, blz. 211-212.
31 Plattegrond van de gemeente Vlaardingen, ca 1900, Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen.
32 Stukken betreffende het woningonderzoek in de gemeente Vlaardingen. Archief gezondheidscommissie, inv. nr 54. Gemeentelijke Archiefdienst Vlaardingen.
33 Verslag van het woningonderzoek in de gemeente Vlaardingen, 1908.
34 De kaarten die bij het verslag en de stukken werden aangetroffen dateren uit 1911 en 1912. Op deze kaarten staan het aantal vertrekken en de huren niet vermeld. De kaarten hebben waarschijnlijk te maken met de bouwverordening, bij elke vraag staat namelijk het betreffende artikel van de bouwverordening vermeld.
35 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, blz. 6.
36 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, blz. 6.
37 J. Nycolaas, a.w., blz. 14-25.
38 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, tabel 19.
39 Verslag woningonderzoek Vlaardingen 1908 en van andere gemeenten. De meest complete collectie woningonderzoeken trof ik aan in de Universiteitsbibliotheek van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Het betreft hier ca 40 onderzoeken.
40 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, blz. 7.
41 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, tabel 11 en toelichtingen.
42 Verslag woningonderzoek Vlaardingen, drinkwatervoorziening.
43 A. Soeteman, 150 jaar sociale zorg in Vlaardingen, 1795-1945. Zuid-Hollandse Studiën, deel X. Voorburg, 1962.
44 A. Soeteman, a.w., blz. 210 e.v. De aantallen bedeelden en de uitgaven zijn verkregen door de gegevens van de volgende instanties op te tellen: Burgerlijk Armbestuur 1850-1910; N.H. Diaconie, 1950-1910; diaconie Gereformeerde kerk A en B, 1888-1910; diaconie gereformeerde gemeente 1888-1910 en R.K. parochiaal armbestuur 1850-1910. Hiermee zijn niet alle, maar wel de belangrijkste categorieën gedekt.
45 J. P. van de Voort, a.w., blz. 75.
46 D. J. van der Veen, a.w. (1981), blz. 109-111. De besommingen vielen tegen door de daling van de prijzen voor haring. Ook wilden de reders de lonen verlagen. Voor de sociale spanningen die hier het gevolg van waren zie: D. J. van der Veen, Diep als de zee is de ellende der vissers. In: Arie van der Veer, Dirk van der Veen, Jan Westerduin, Klaas de Vries en Willem Kwak sr. Het zilver van de zee (Amsterdam, 1984), blz. 104-129.
47 D. J. van der Veen, a.w. (1984).
48 Deze monsterrol is letterlijk geciteerd in J. C. Vermaas a.w., deel 2, blz. 311-316.
49 De gegevens zijn ontleend aan A. Hoogendijk, De Grootvisscherij op de Noordzee (Haarlem, 1893), blz. 275.
50 A. Hoogendijk, a.w., blz. 220.

DELFT
SCHIEDAM
ROTTERDAM